

XI. PIUSZ PÁPA

Irta: Paul Claudel

Ismét halott tehát a vatikáni nagy aggastyán és holnap másik vörös férfiú lesz annak rendjén fehér férfiú, hogy fejére tegye a hármashatalmú tiarát, magára öltse a Bárány szolgáló köntösét, sorra kerüljön Isten képviselőjének döbbenetes szerepében és tisz legyen a népek kezében. Ez az egész hierarchia, amely valaha fedezte és elrejtette, lába alá görnyedt. Mai napság a királyok és a parlamentek feje fölött, az egész Emberiség az, az, amit a régi teológia az Oecumenek földjének, vagyis a lakott világnak nevez, az Isten gyermekének lelkéhez áhítózó fülek millióinak száza az, a nyelveknek és törzseknek ama kusza zshivajgása az, melyről a Jelenések Könyve szól, amelyhez közvetlenül fordul egy csaknem színevesztett hang. Hallottam valaha ezt a reszkeleg hangot, ezt a szárnyaló könyörgést, amely egy élősdí pandemonium közepette hasított keresztül az Óceánokon:

— *Fia cskáim* — *mondotta* —, *szeressétek egymást. Ellenségeitek lettem talán, mert az igazságot mondom nektek?*

De ünnepiesen előre elkészített beszéd helyett egy utolsó szó röpönt el ezekről a hülő ajkokról. Az egész földkereksége meghallotta. Az irigységtől, a kapzsi vágy, a gyűlölet által korbácsolt indulatok vad tombolásán át leszállott az elhomályosult lelkiismeretek mélyére ez a szó: *Béke*. És azt hiszem, nem csalódom, ha azt mondom, hogy ez a szó, amelyben összetömörül az elhúnyt pápa egész végrendelete, ugyanaz, amelyet az új pápa fölvesz, hogy újra elvesse magának a világ négy égtája felé.

Szeptember havában XI. Piusz pápa felajánlotta életét a békéért. Megrendülve látjuk most, hogy ezt a feláldozást elfogadták.

Szent Atyánk, szállj fel a mennyekbe és légy szószólója ügyünknek! A Szentírásból tudjuk, hogy a főpap köntöse valamikor a világegyetemet jelentette. Mit mondjak arról a mérhetetlen gyolcsról, amelyet te ebben a pillanatban Teremtőnk arculata előtt kibontasz? A próféta így kiáltott fel egykor: — *Ki az, aki basszorai bíborral festett ruhában érkezik? Nemcsak a zsidószüret az, nemcsak Idumea habzó nedve, amitől szemfedőd szennyes. A világháború hekatombáinak, a spanyol öldöklésnek, a távolkeleti gyilkolásoknak vére patakzik rajta. Hát még ez mind nem elég? Hát az emberi téboly újból megrepesztetni készül a bolygó kérgét? Beteljesül hát a próféta szava, hogy minden ami zöld, veszendőbe megy? Ugy lesz, hogy a tengerek harmada vérré változik? Az Emberiség kénytelen lesz a hegyekhez könyörögni, fedezzék őt, hogy menekülhessen a tűznek és öldöklő méregnek árában? Napkelet királyai elsánják rá magukat, hogy átlépjék a határt, amelyet a keresztvíz folyója szeg lovasaik száguldó rohama ellen?*

Egy szó állítja meg ma őket: **BÉKE**. Ugyanazoknak az ajkaknak lehelletéből vette testét, amelyek így szóltak egykor a tengerhez:

— *Tace! Obmutesce!*

TORMAY CECILE, MINT EMBER

Irta: Ambrózy Migazzi Lajosné

Azok, akik ismerték Tormay Cécilet, bizonyára visszaemlékeznek egy hangjára, egy mozdulatára, egy tettére, ami a lelkükbe jutott el az Ő lelkéből, kitörölhetetlen kapcsolatot teremtett és magyarázhatatlan hatásával érezniök engedte az embert, aki Ő volt és akit csak részeire bontva közelíthetünk meg valamennyire, de tökéletes egészében elérni soha nem fogunk.

Volt — mint ahogy évezredek óta szépség van a világon és a szépség mindig egy a tisztasággal, a jósággal, az erővel, a becsülettel és ha mindez a szépség nagyritkán egy emberben összpontosul, a találkozás pillanatában megrendülten állunk meg előtte mi többiek és végtelen kicsinységünk tudatában érezzük, hogy kivételes és nagyjelentőségű amit kaptunk, mert visz, emel bennünket az, aki magasról jött közénk és Isten rendeléséből azért jár itten, hogy elvégezze munkáját az utat nem látók, de utat keresők között.

Ember! Mindnyájan érezzük, hogy az ismeretlen, végtelen sokaságúnak tetsző, velünk egyszerre élő milliók közt van valahol valaki, aki megérti a lelkünk minden rezdülését, minden fájdalmát és vágyát — ha rátalálunk. És talán ez Tormay Cécile lényének a titka. Ő mindent megértett és mindenkit megértett. Ő volt az a Valaki, aki együtt élt a hozzá forduló szegény életével, a céljáért előretörő fiatallal, a szépséget kereső művésszel, harctérről hazakerült beteg katonával, a vezetése alatt dolgozó, sok kötelességük mellé még új kötelességeket vállaló asszonyokkal, a falusi templomokban termésért könyörgő paraszttal, minden küzdő emberrel és minden teremtett lényel.

Előtte értéke volt a szitakötő életének ha röptében elkapta a víz hulláma és szabadulni akart, a sziklát feszítő kis növénynek, egy elporladt kéz munkáját őrző régi könyvnek és minden emlékeknek, ami a multnak, minden harcnak ami a jövőnk.

A multba gyökerezőn indult, otthontól védetten, tudata nélkül annak, hogy van bántás és rossz is a földön. Erős kis kezével megragadta a gyerekvilág kínálkozó lehetőségeit és napsugaras lényé, nagy akarata megteremtette a maga birodalmát. Ebből a való birodalomból, ahol Édesanyja távollétében egyedül ő paran-

csolt csak «Furcsa országba» rándult ki és ez már a képzelet hazája volt. Hogy «Furcsa országban» a gyerek mesélt-e a művésznek, vagy a művész a gyerekeknek az mindegy, mert hiszen ők ketten, a gyerek és a művész kezdettől fogva mindig együtt vannak. Az öntudatlan teremtés felelőtlen pillanatai voltak ezek, mesék és álmok. Velük egy síkon futott a valóság, a játékban megmutatózó, kialakuló ember.

Még az iskolakönyveken innen bekopog a gyerekszobába a tudnivágyás és a kötelességérzet. Ahogy a kislány ismerkedni kezd a nagyvilággal már keresi a dolgok lényegét és mikor megnyílik előtte a betűk birodalma, egyre csak olvas, tanul. Alvás helyett, titokban, egy felállított nagy könyv táblájával rejtve a gyertyavéget, megismeri a csillagok járását, látja a római légiók menetelését, felszívja a görög földből áradó örök művészetet, a felfedezők lázával kutatja az előtte ismeretlen tájakat és az irodalom kezdetét.

Az érintetlen boldogság korszaka ez. Nyári nagy vakációk, hazai földszag, szabadság, napfényben, sebesíramú hideg folyókban edződő egészséges test és egészséges lélek. A fejlődés éveinek nehézségein, mint egy akadályon, erősen, nevetve ugrik át és már ott áll fiatal, diadalmas szépségében az élet kapuja előtt. Sokat kapott az isteni adakozó kézből és becsülettel képezte önmagát. Legnagyobb kincse amit magával visz a művészet, aztán mesélő szava, embereket megbabonázó varázsos egyénisége, csapongó jókedve, majd elkomolyuló lény, mély haza és fajszeretete, a legjelentéktelenebbeknek látszó dolgokra is kiterjedő izlése és nagy tudása.

Ami Tormay Cécilel történt, azt elmondani az életrajzíró feladata. Amit önmagából ő alakított, az az ember tükörképe.

És a tükörben mi egyszerre meglátjuk a szőke, szoborszép fejet, a karcsú fehér alakot, ahogy kék szemével a végtelenbe nézve az olasz tengerparton jön felénk. Valaki egyszer azt mondta róla: a naptól született. Itália kék ege alatt sugárzott róla a boldogság és míg adakozó kedvével a maga nagy gazdagságából egyre csak adott, adott, a művészet földjéről már hozta haza a sikert, szeretetet, megbecsülést.

Siker — a művész kenyere, ami nélkül nem tud élni. De itthon még szükös volt ez a kenyér és mert keményen kellett küzdenie érte, a külföld megértő tapsai után egyszerre erős akarattal kezdett dolgozni hazája elismeréséért.

A tükörkép fordul. Most az otthont mutatja. Melegszerű brokátok, mélytónusú öreg képek. A könyvek aranyán meg-

csillanó napfény már egy faenzai váza rózsaszín jácintjára hullik, szobrok hajlásait mutatja, kovácsolt ezüstök finom rovátkáiba siklik és vándorlásában egymásután a világozásba emeli mindazt, amit egy művész izlése, az asszony otthonszeretete állított műértő gondos kézzel a maga helyére. Tormay Cécile otthonában minden csak ott állhatott, ahol állott. Célja és értelme volt a tárgyak életnek, lelke és hivatása. «Nem ismerek legyőzhetetlen feladatot» mondta a zöld itatós az íróasztalon és emlékezett rá, hogy puha papírjára — önmagát figyelmeztetően — Tormay Cecile írta fel ezt a mondatot, hogy ne csüggedjen, ha munkája közben nehézségekre talál.

Ennél az íróasztalnál dolgozott ő, aki mindig dolgozott. Pihenés, alvás lassanként szinte kimaradt az életéből. Az időről elfeledkezett az éjszakára csak akkor eszmélt rá, mikor a szobák túlsó sora felől egy könnyű lépés indult el és a szárnyasajtó nyílásából megszólalt a kedves hang :

«Csak azt jöttem nézni, hogy még mindig ébren vagy-e?»

Ilyenkor elrepült a toll és gyors örömben már az édesanyja előtt állt Tormay Cécile :

«Mama, mamuskám ! Meghallgatja?»

És mondta, olvasta amit írt, megbeszélte minden tervét és a két fej, az öreg és a fiatal nagy egyetértésben összehajlott, mint azoké, akik szótlán szeretetben is megtalálják egymást.

«Te menj a fiatalok, a kortársaid közé» mondta később a kedves hang, «én is a kortársaim, az emlékeim közt maradok».

És a tükörkép emberáradatot mutat, ragyogó termeket, ahol a csillárok fénye alatt mindig a legnagyobb csoport közepén áll a szinte világító jelenés, akinek itthon is kivívott nagy sikerét egyik estélyen csendesen szemléli egy francia öreg úr. Búcsúzóul azt mondja neki :

«Egész este figyeltem. Ön túl fiatal, túl szép és túl nagy a sikere. Kövessen el mindent, hogy az emberek megbocsássák a sikerét». «Madame, faite vous pardonner votre succès.»

Talán ez az idegen volt az első, aki Tormay Cécilnek az emberek iránt érzett hitét és bizalmát egy pillanatra megingatta. Ő bántani nem tudott és azt hitte, ok nélkül mások sem bántanak. Mindenki sikerének örült, kereste hol segíthet és nyíltszívű, erős barátja volt azoknak, akiket szeretett. Rómában várták és Párisban örültek neki, külföldi és itthoni kastélyok versengtek érte, Firenzébe haza megy, Settignanóban D'Annunzio fordítja görög meséit, Berlinből S. Fischer kitöltetlenül küldi utána szerződési

ívét és arra kéri, írja bele szabadon amit kíván, mindent megad, csak más kiadóhoz nem engedi, Viareggio mellett Puccinit látogatja, aki témát kér tőle, Anatole France dedikált könyvét találja postája között.

Ragyogó hullám emeli magasra . . . azután [már csak egy pillanat a fiatalság, a művész szabadsága, a határon át zsúfolt vonat jön felénk, háború van, lecsapódik a sorompó és elkezdődik Tormay Cécile második élete és emberi nagyságának tragikus útja.

Még a Hűvösvölgyi-villa kertjében áll, a házat ő építtette, még bokrokat nyes formázó kezével, de a lelkében már ezer fájdalommal gyötrődik a körülötte látszó szenvedés. Mindig tudatos, büszke magyarsága ragadja, viszi, tenni, részt vállalni kíván most, amikor segíteni kell.

A tükör lapja már nem csillan a napban. Homály futotta be. És a szürke kép közepén Tormay Cécile éjszakai pályaudvari szolgálatot teljesítve sebesült katonák fölé hajlik. Az asszony irgalmával biztat, ápol, de a művész fázva tér meg a háborús otthonba. Mesélni csak a csendben lehet és, most a halált osztó élet dübörög odakinn és a lelkek bénultan figyelnek a pusztító hangra.

Halál, pusztulás . . . Ki lesz, aki az összeomlott országban újra hitet hirdetve elsőnek emeli fel a hangját?

A kihült szobákban, a nincstelen napok gondjai közt már készülődik egy emberi lélek. A magányos éjszakákon szépséget teremtve most nem az íróasztala fölé hajlik, de megvívja önmagában a maga nagy harcát. Mindent odaadni, mindent feláldozni, menni az úton egyedül, de teljesíteni azt, amire érzi, hogy küldött.

«Hogy nevelte maga a lányát, hogy ilyen lett?» kérdezi durván Tormay Cécile édesanyjától egy vörös katona, mikor a lakásban írások után kutat.

«Magyarnak neveltem.» feleli a kedves hang és a vörös katona nem kutat tovább.

Az pedig, akit az édesanyja magyarnak nevelt és aki a maga magyarságát művészi útja, szabadsága, [az élet sikerei fölé helyezte a félelemtől meghajlottak között megy fölegyenesedve tovább, hinni és bízni tanít, a lelkeket fogja meg és a csüggedők közt szétosztja a szívét, hiszen már nincs egyebe.

Magyarországon még nem vártak úgy asszonyt, mint Tormay Cécilet azokban az időkben. Hallani, legalább látni akarták, mert erőt vitt az erőtlének közé, vezetni tudta a vezetésre várókat és célt mutatott, amiért küzdeni kell.

«Katonák vagyunk és nincs fegyverünk» mondta neki egyik beszéde után valaki, «de ha most elindulna előttünk, mennénk ahová hív, maga után».

Asszonyok, egyszerű parasztok előtt beszélt, szabadon, ahogy a lelke mondani kívánta. Hallgatták, aztán majd mindig kivált a sorból egy és amit kaptak, csendesen megköszönte.

Nyütt kalapját félszeg mozdulattal két keze között forgatva, így állt előtte egyszer egy öreg kunsági paraszt. Csak állt, nehezen formálva szájában a szót, aztán hátra intett, mintha tanukat hívna maga mellé.

«Csak azt akartam mondani, hogy meghallgattuk. Meg hogy hát volt már nekünk asszony királyunk is. No, az Isten áldja.»

És mint aki kötelességét szépen elvégezte, visszalépett a sorba.

A nagy országépítésben erejét megfeszítve, a küzdelemben önmagával nem törődve, ott állt az első sorban Tormay Cécile. Ekkor már egészen egyedül volt, a kedves hang örökre elhallgatott. És mert nem volt aki védje, mert önmaga védelmére sohase gondolt, mert vértezetlenül, nyílt sisakkal harcolt, nem vette észre, hogy harc közben sebet kapott.

«Sokszor olvastam a pöröm tárgyalásait megelőző éjjeleken a történelemben ártatlanul meghurcolt asszonyok életét» mondotta volt nekem, «de nem találtam soha egyet sem, akinek a becsületét aljasabban támadták volna meg, mint az enyémet».

Öt év, amikor az, aki egykor a naphól született többé nem nevet, csak védi önmagát és mindenből kifosztottan, beteg szívét sem kímélve, járja tovább az országot, mert vállalt feladatát teljesíteni kell.

Tormay Cécile, mint ember, életének ebben a korszakában volt a legnagyobb.

A tükörkép már megvont arcot mutat, magányos asszonyt, akinek egyetlen társa a munka. Nem a művészete, az hallgat, az országért, egyesekért dolgozik. Íróasztalán nagy halom levél, szobájában egymást váltják akik kérni jönnek, asszonyok, férfiak, olyan írók akik írhatnak, nincstelenek, akik a régi gazdagságra emlékeznek és ő szegényen megosztja velük, amiye van.

Kevesen tudnak a szegénységen művészettel segíteni. Kevesen tudják ízléssel pótolni azt, ami életükben egyszer földi javakból volt és onnan önhibájukon kívül kiesett. Tormay Céciléről sohasem tudta meg senki, milyen nehezen élt. Háza mindenki számára nyitva volt és a mult kultúrája és tradíciói megvívták az élet-színvonal megtartásáért folytatott küzdelmüket. Ahogy ő egy

öreg, sok mosástól fényes abroszt elsimított, olcsó kis fenyőgallyat pár szál hóvirággal egy régi kristálypohárba tett, ahogy a megkopott olasz brokátra, hogy fedje, nagyobb könyvet helyezett, akár egyedül, akár több vendéggel volt, szép ezüstjével egyformán terítettett, az művészet volt, amiről lemondani nem akart és nem tudott.

«Cécile» kérdeztem tőle egyszer este, mikor hozzá mentem és az utcán váratlanul szembe jött, «már vacsorázott?»

Aznap nem vacsorázott, mert a sarki koldusasszonynak estig nem volt meg a napi keresete és ő a hiányzó pénzt neki adta. Jókedvű volt és nevetett.

«Most felhúzzuk a kis muzsikát és én mesélek neked.»

És az üres ebédlőasztal felett könnyedén szállt a régi zenélő szerkezet kedves pár taktusa, a lezárt könyvszekrényből jött elő a hang és a lezárult idők messze világából jött elő a mese.

Ezek voltak az örömök. Különben csak kötelességek voltak. Munka és újra munka, betegen is, fáradtan is.

«Tizenöt éve szüntelenül dolgozom, talán már tudják az asszonyok, mit kell tenniük, ha újra veszedelem jönne reánk» mondta egyszer, mikor már nagyon vágyódott a művészete után.

De nem felejtette el a fogadalmát, amit akkor tett, mikor a magyar asszonyok vezérükké választották.

«Az őrtoronyban, ahova engem küldött fel a magyar asszonyok bizalma, ott fogok állni életem utolsó leheletéig.»

És ott maradt. Az őrtorony élete utolsó éveiben Magyarország legmagasabb hegyén állt, ahonnan messze ellátni a Kárpátok felé. Nagy zimankós telek, köd, ami körülveszi a házat.

«Jó ez, beburkol és véd, elzárja a külső világot», mondja csendesen és csend van ő benne is.

A hó neszel az ablakon, a jégbe dermedt hegyeken át eljön a zene. Itália meleg, kék ege alól jönnek a hang hullámai a Meseház fehér falai közé.

A posta kész, a napi kötelesség lezárult. Mert ha valami elmaradna, nem dolgozhatik a regényén. És fáradtan, kihagyó, majd rohanó szívveréssel is ír, csak egyre ír még akkor is, mikor Isten megfogja a kezét és elviszi őt magához.

Ki volt ő? Művész-e vagy szónok, a szépség hírnöke vagy a magyarság magányos történelmi asszonya, a szeretet megtestesítője volt-e vagy fájának büszke kifejezője?

Mindennek összessége volt, egy hang a végtelenből, mely életével szólt hozzánk: «Nézd ilyen legyél mint ember».

ÚJ KLASSZICIZMUS FELÉ?

KLASSZICIZMUS!

Irta: Thurzó Gábor

TALÁN csak az a vígasztaló a szellem életében, hogy úgy váltja benne egymást a forró és a hideg zuhany, mint a finn saunákban. Szakaszai egymásután következnek, de rejtelmes kapcsok a mélységben kötnek össze egy-egy hullámhegyet, egy-egy hullámvölgyet. A csodák, a lázak után legtöbbször elérkezik a burzsoá-mérséklet s a mérséklet szakaszainak újabb csodák a tékozló fiai. Talán ez a változatosság tartja ébren, talán ez a változatosság edzi meg kitartó és rugalmas életre az irodalmat. Egy idő múlva a felfedezések is ellaposodnak s semmisen szokványosabb, kilátástalanabb, mint amikor a forradalom állandósul. A lázadás, amelyben minden kezdeményezés benne van, valahogyan megmerevedik, hősi és meddő gesztussá és nincs semmi, ami nevetségesebb, siralmasabb lenne ennél. A lázadás, ami után nem következik lecsillapulás, ami után nem érkezik el a «burzsoázia», amely kihasználja az új eredményeket, a meglazult és frissen lobogó elveket, — egyáltalában nem ért el semmit. A csodabogarak az anyagi világ ritkaságai, de mellettük kell, hogy legyen egy egészséges organizmus. Az irodalom élőhalott a maga lázadó szakaszai nélkül, de kétszeresen is féléletet él, ha megtagadja a lázadás, a csoda, a herezis polgárosulását.

A huszas évek a csoda új esztendei voltak, de nem szabad elfelejteni, hogy előzőleg egy grandiózus félszázad csillapította le a nyolcszázados évek első két évtizedének csodáját, herezisét — a romantikát. Az utolsó nagy összefoglalás, Roger Martin du Gard «Les Thibault»-ja, körülbelül akkor indul meg, amikor az első nagy lázadás az irodalom arányai, anyaga, stílusa ellen — Marcel Proust kolosszusa — elnyeri utolsó kötetét. Gide, a nagy forradalmár, még szabályos regényképpel kezd; ifjúságában az *élete* forradalmi és nem a *művei* és amikor megteremti a «csodát», az emberi cselekedetek láthatatlan koefficiensét kiemeli a valóság alól, túl van fejlődésének egyik jelentős szakaszán. Joyce is tisztázza előbb helyzetét a megelőző korszakkal szemben, s mint valamennyi nagy lázadó: illedelmesen megírja előbb a Dubliners novelláit és a «Portrait of an artist as a young

man» regényét. És Proust első mondanivalói is Ruskinról szólnak, a forma áhítatosáról. Gide, Proust, Joyce — a három legnagyobb csodalátó és a három legnagyobb engedelmes. Mindegyik átmegey az arány iskoláján, mielőtt megpróbálja az arány-nélküliséget, mindegyik elvégzi a külső lélekelemzés gyakorlatát, mielőtt alkalmazza az action gratuite-ek láncolatát, mindegyik kerek és szabályos mondatra hegyezi a tollát, mielőtt az első négyoldalas mondatba fog. A nagy sebész laboratóriumi gyakorlatai ezek; aki később agyműtétet végez, kihüvelyez előbb egy jelentéktelen ideget. S meddig tart ez? Proust meghal 1922-ben, se Joyce, sem pedig Gide csöppet sem fiatal már ma, — a modern regény csodatevőinek lappangási időszaka majdnem annyi időben is, mint az általuk kibontott «csoda-periódus» esztendei. Előttük pedig a skandinávok a hősök, a németek, a franciák Zolával és Romain Rolland-dal; és a modern regény nyugalmi ideje, a realizmus nagy korszaka lehatol egészen Flaubert-ig, Stendhalig, Dosztojevszkij-ig. Rossz ősök? Ahogy Szerb Antal írta: rajtuk is érződik a naturalista regényírók «áporodott savanyúkáposzta szaga, akár a kispolgári előszobákon»? Aligha van ez így, mert máskülönben a huszas évek egész világirodalmát nem tartaná úgy, jóformán egyesegyedül, mint hatalmas beton- oszlop egy egész felhőkarcoló-katedrális — Thomas Mann.

A huszas évek — a nagy rendbontók körül — tele voltak az ujság, a friss izmusok mániákusaival. Naponta született egy új folyóirat, egy új izmus, egy új manifesztum s körülöttük naponta halvaszületett a szellem életének egy-egy vadonatúj megváltása. Egyik olasz folyóirat címe mindig az aktuális esztendő, melyben a friss évfolyam éppen megjelenik — a huszas évek folyóiratainak címe mindig a lap dátuma lehetett volna, időszerűségük egyik napról a másikra meghaladott volt. Illyés Gyula írt mostanában a megöregedett Tristan Tzaráról, legalább egy féltucat izmus pátriarkájáról s nemcsak benne van szorongás, amikor a mestert romjaiban látja, hanem a kortársakban is kétség: hová lettek a nagy újítók s velük a csodák, a mániák, a manifesztumok, a Tristan Tzarák és társaik! Úgy pukkant el nevük és hatásuk, mint egy-egy léggömb, amely kivilágított éjszakában szalad föl, tarka fények között. Közülük egyre biztosabban állják meg az időt a «burzsoák», a csendesek, és a nagy rendbontók, a manifesztálók ma talán buzgóbban állanak egy Thomas Mann vagy egy Babits Mihály klasszicizmusának szolgálatában, mint a hűségesek vagy az alkalmazkodók.

Véletlen ez az alázat? Nagyon is érthető annak, aki kívülről jutott már a húszas évek varázslói közé és nagyon jól látja a trükköket, mintha előadasközben ment volna át a színpadon. A varázslók kicsit mindig csaltak, nem sokat, csak éppen annyit, mint a kaleidoszkóp: egészenk mutatták a cserepeket. Nagyon könnyű volt követni őket, mert akik követnek, azokban mindig van annyi hit, amennyivel poézist magyarázhat egy harmadfokú egyenletbe, amennyivel dallamot hallhat ki atonális, egymás fölé kapcsolat nélkül írt szólamokból. A dadaizmus hívei mindent elhittek, míg lassan maguk a mesterek ábrándultak ki, és mint Tzara, új dolgokat írnak, amiket már talán meg is lehet érteni. De ezek az izmusok csak él-esetek, épphogy demonstrálhatni rajtuk. Akik mélyebbre mentek, azokat követni sem lehetett. Egy Joyce felfedezése csak egy Joyce művében áll meg, valamennyi tanítvány egy-egy fia-Ulyssesst írta; régóta ígért könyvében, melyből néha falatokat bocsájt csak nyilvánosságra, Joyce maga se csinál mást, mint — Joyce-t utánozza. Proust tanítványain messziről látszanak a mester sebhelyei, legtöbbször pedig a sebezhető pontjai, és a teasütemény és a belőle fölszálló emlék kapcsolata engedelmesen ismétlődik, föl-fölbukkan, mintha a tanítványok valamennyien sütemény-mérgezést kaptak volna csak a mestertől. És Gide csodái is inkább a másolók, mint az intellektus csodái, és a tanítványok action gratuite-jei Gide-nél termettek. A nagyok utódai, a Faustok engedelmes Wagnerei csak bűvészinások, a formulát tudják csak, mellyel szellemeket hívhatnak elő, — de ki kergetheti vissza a szellemeket, ki ismeri a legnehezebb formulát: megszabadulni a mániáktól? Számukra két út van csak: másolni vagy megfutamodni, — csodálatos-e, hogy inkább másolnak?

A modern regény igazi csodatevői valahogyan mindig polgárosodnak, kicsit mindig megejti őket a realizmus, egészen egyszerűen pedig: a hagyomány. Virginia Woolf csodálatosan száraz regényei, — a herezis bennük lebegő fuvallatával — a realizmus fényeit és árnyait tükrözik, s aki áteszi magát a *To the lighthouse* masszív mondatain, egyszerre érzi feje fölött a logika és a varázslat angyalait. És egy lépéssel odébb lépve: mik a csoda, a herezis feltételei egyáltalában? A forma bukfencei, a stílus tízfelé hasadása, az anyag szétágazása? Ha csak ez, akkor Thomas Mann, a realizmus atyamestere, a lélekrajz aprólékosságának ötvöse, a pontos és hiánytalan korrajz mániákusa, — akinek Lotte in Weimar-jában a korabeli páróka pontos leírása éppoly fontos, mint a korabeli lelkületé — a legnagyobb heretikus. A Zaubenberg

első kötetében egyszerre franciára terelődik át a beszéd, a József-regények köteteiben az essay fontosabb és pontosabb, mint a regény, s az essay oszlopai minduntalan áttörik a mese, a cselekmény falait, mint Dioklecián spalatói palotájában a frízek a házhomlokzatokat. Bukfenc ez is? Hozzátartozik a kötelező mániához? És ha nem tartozik hozzá, — mégpedig mennyire nem tartozik hozzá se a József, se Woolf tündéri Flush-je Tristan Tzara kócos-ságához, vagy Joyce elefantiázisához! — hát vessük el őket és érezzük ezeken az arányokon azt a bizonyos káposzta-szagot? Nagyon furcsa utak lennének akkor kifelé az irodalomból, nagyon göcsös szövödmények.

Mert vágjuk ketté a csomót: a huszas esztendőök fésületlen forradalma, — amit a huszas évek maivá kiábrándult ifjai olyan vággyal, nosztalgiával, váddal emlegetnek a ma lehiggadása ellen — csak egy vérrrel teli intermezzo. S ha eredményt is ad, — szemben az egykori kortárs ál-klasszicizmusával, — csak annyit, hogy megmutatja: vannak a léleknek, relációknak ismeretlen területei is, vannak a fogalmazásnak új fogásai is, a mindenható freudista technikának elmésebb, kevésbé dogmatikus lehetőségei is. S míg csak erre vállalkozik, nagyon jól van. Zweig helyett örömmel találkozik mindenki Richard Hughes-sal, Döblin vagy Dos Passos helyett Joyce-szal, az idilli Jammes helyett Mauriac-kal, Rolland helyett Proust-tal, — és last but no least: Mereskovszkij helyett Gide-del. De ezen a határon túl már vigyázni kell. A klasszikusok, a nyugodtak epigonjai még mindig elviselhetőbbek, mint a forradalmároké, s százszor inkább harminc Mereskovszkij, mint két Ehrenburg, százszor inkább harminc Zweig, mint egy második Hughes. S aki egyszer örömmel olvasta a rókává változó asszony históriáját, furcsán érzi magát, ha az élő irodalom valamennyi asszonya rókává változik. Mert éppen ez a baj. Az action gratuite, — amit leginkább a «korlátlan lehetőség»-nek lehetne szabadon fordítani, — nagyon bosszúálló, s egy bizonyos idő után, amikor minden regény, minden vers úgy pattan ki egy-egy nyakatekert ötletből, mint a gyerekjátékok ördöge a skatulyából, a legvakmerőbb szív is éhesen fordul a lassan klasszicizáló regény felé, és egy negyvenedik Garnett helyett szívesebben olvas el egy első Pourtalés-t.

A huszas évek forradalma nem aludt ki, csak éppen nem őrzi senki már a lángját úgy, mint az első találkozásnál. Amit hozott, lassan felitatódik az örök realizmusban, — amit a gúny csak nevezhet csak «neo-unalomnak». Akinek jó a szeme, fellélegezve veheti észre az irracionális, az irreális lassú alkalmazódását

a realizmusban. Ifjú költők vannak, szabályos regényekkel, amelyekben ha semmi sem, de az irracionális vonzások arról beszélnek: a forradalom nem volt hiába. Mások meg családregényeket írnak, melyek vagy megkapják, mint Pearl S. Buck a Nobel-díjat, vagy nem, — s a keretek szigorúsága között a tartalom, az attitűd izgalma azt árulja el: a családregény és a régi «Familienroman» között ott voltak termékenyítőn a huszas évek is. A huszas évek virágporát messze hordta el a szél, s most arról van szó, hogyan viseli el az irodalom ezt a megtermékenyítést. Most ebből kell kilábolni írónak és irodalomnak egyaránt. A Wertherért meghalt egy romantikus ifjúság, a huszas évek lázadásáért és izgalmáért legtöbb esetben bolondokháza várt íróra és közönségre, Illyés Gyula, párizsi körútján, ismét a legjobb tanu rá, — a lassan klasszicizálódó mai irodalomért egy ideig még élni fognak az írók is, az olvasók is. Később újra jöhet a forradalom, a klasszicizmus szakaszát föl váltja a revolúció, — de az, akit élete és munkája a realizmus, az új, belülről megújuló klasszicizmus éveibe köt, ha elégtétellel és hiúsággal nem is, megnyugvással érezheti, hogy Dosztojevszkijért, Hamsunért, Thomas Mannért, Roger Martin du Gardért nem halt meg senki, — s végeredményben az irodalomban a vértanuk legtöbbször mellékesek. De ha megmérettek azon a mérlegen, mely egyformán hú a forradalom és a klasszicizmus szakaszaiban, egyikük sem volt könnyebb Garnettnél és Collier-nél, Tzaránál és Marinettinél.

PROUST UTÁN...

Irta: Mátrai László

Litteratura est naturaliter Proustiana: írni annyi, mint keresni a dolgoknak azokat a kvalitásait, amiket azok a fiatal önmagunk előtt megmutattak! Goethe ezt úgy mondta, hogy a közönséges embernek csak egy kamaszkora van, az írónak pedig több. Szegény Proust, ő aligha tehet róla, hogy felfedezte az irodalom prousti lényegét, amit ő előtte minden valamirevaló író sejtett, de bölcsen óvakodott attól, hogy ki is mondja. Az eltűnt idő nyomába szegődni: irodalom. De megírni magát az eltűnt idő nyomába való szegődést annyi, mint elírni az írók elől az irodalmat. Ha egy született világfő öreg korában írásra adja a fejét, ebből nem történhet semmi baj. De ha egy született író «előkelő körökben forog» helyett, hogy megtanulná az öregebbektől az írás kötelező tabujait: a beavatatlanok naivitásával kimondja azt,

aminek kimondása beláthatatlan időre problematikussá tesz minden irodalmat. Pszichológusok, pszichiáterek vagy esztéták rángathatják az irodalom varázsköppönyegét: ez nem számít, hisz ezek mind kívülállók. De ha egy író magától szolgáltatja ki ezt, akkor csupaszon marad az írói szándék és védtelen azzal szemben, amit hiába írunk kis é-vel életnek, az irodalom nagy I-jével szemben. És ezen már nem segít, ha Proustot dilettánsnak vagy sznobnak tartjuk: lehet dilettáns, mert ki *akarta* mondani a tabut; de nem dilettáns, mert ki is *tudta* mondani.

Lehet ezért szidni Proustot, meg is lehet tagadni. Mondhatjuk, hogy «új» fogásainkat nem is tőle, hanem Freudtól tanultuk. De bizonyos, hogy minden valamirevaló írónk mégiscsak folyton az idő és az asszociáció körül pepecsel. Szörnyű érzés írók számára, hogy az irodalom receptje meg van írva: végy egy Madelaine-darabot és mártsd úgy a teádba, hogy majdan asszociációid döbbenetes visszhangot verjenek az idő feneketlen mélyében... Persze, hogy nincs új szekta, nincs új jelszó, nincs új révület: a prousti recept mindenkinek szól s a szektáriusok egyelőre nem tudnak jelszót, ami ezen túlmutatna és aminek az alapján szektát lehetne alkotni. Nincs többé irodalmi mód a baráti közösségre: minden író közvetlenül az Idővel áll szemben, magányosan és — ki tudja meddig — dermedt tehetetlenségben. (De ha ez vigasztalás lehet, bevallom mindenkinek, hogy Heidegger a filozófusok alól ugyanígy húzta ki a jelszók, szekták és konstruktív révületek többévezredes biztos talaját és állított szembe egyenkint mindenkit egy hasonló rémmel, amit fatális módon ő is Időnek nevez. A helyzet itt csak annyival könnyebb, hogy Heidegger nem Proust és hogy a magány éppen filozófusok számára nem nagyon ijesztő szituáció. De új jelszó még itt sem született s ami annak látszik, az mindössze nem-filozófusok révülete. És valóban «molyette» máris.)

És itt kell megérteni a fiatalokat, akik sehogyan sem akarnak soron következni. Huxley még ott tart, hogy szidja Proustot, de az *Eyeless in Gaza* örült kompozíciója mégis a prousti Időt akarja felrobbantani. Az *Ends and Means*-ben megpróbál másodszor is kitörni, ezúttal tartalmi oldalról. Egyelőre — valljuk be — ez a második kísérlet sem sikerült. És ne haragudjon Szerb Antal, de mégis csak ő írt legutóbb *elégikus könyvet az ifjúságról*, könyvet, mely az időben *eltűnt* ifjúság *nyomába* szegődik s amelyben Proust részben egy bécsi, részben egy pécsi professzor álruhájában, de következetesen kísért. Ennél többet — úgy látom — az «új generáció» sem tud. És míg nem tud többet, addig lemond a «generáció»

történeti tisztességéről és tisztségéről. Ami e nem-tudásban mégis örvendetesen új, az az, hogy ha nem is tud túlmenni Prouston, elismeri őt az irodalom élet-halál problémájának : nem szidja és nem hallgatja el. A prousti «Entraubering der Literatur» olyan akadály, amivel e leendő új generáció eleve számol és perzsául csak akkor fog majd tanulni, ha ezen túljutott : mert ha innen marad, akkor igazán nem érdemes perzsául sem megtanulnia, hisz Proust jóval szebb francia eredetiben . . . És van valami megnyugtató őszinteség abban is, ahogy ez a «generáció in spe» a francia irodalmi orientáció Proust-közelében tartózkodik és nem evez önáltatva az angol irodalom Joycei, Lawrencei vagy Powysivizein. Van ebben valami nemes opportunizmus is : hátha a francia szellem fogja visszaadni azt, amit elvett, a csodát.

Attól, úgy hiszem, nem kell félnünk, hogy e generációid-csoport a várakozás magasfeszültségét a politika oldalszelepein fogja kieregetni. Ezt megtehetette Huxley, aminthogy az sem csoda e csodátlan világban, hogy a George-ihlette Sziget-kör archeológusa a fajelmélet nagy horderejéről értekezik. Kérdezzük vissza Szerb Antalt : Lawrence-től Rosenberggig azért oly rövid az út, mert mindketten egy «generációhoz» tartoznak? És ha Szerb Antal e válaszon gondolkozik, ne csodálkozzék, ha a fiatalok nem akarnak sorra kerülni, nem dacolnak, nincs szektájuk, nincs jelszavuk, nem mutatják révületüket és hidegen rejtik mániájukat. A politika, ha irodalmat vagy tudományt akar feleségül venni, mindig csak élemedett korú feleséget kaphat : a ma politikája a tegnapi irodalmára épít és a ma irodalma a jövő politikáját alapozza. Itt kell legkevésbé félni a fiatalokat : egymástól is óvakodnak, nemhogy álfiatalokat csókolnának homlokon a generáció jelszaván.

A helyzet kellemetlenül csodátlan, de tiszta : addig nem beszélhetünk új generációról, míg a fiatalok az irodalom formális és az élet tartalmi kérdésében megoldást, hacsak vízió formájában is, nem találnak. A fiatalság minden ellenkező látszat, kávéház, meglévő irodalmi orgánumok, szerető öreg barátok ellenére magános. Itt szekta és jelszó nem teremhet, míg az irodalom létkérdése megoldatlan. És így helyes ez, hogy írótól íróhoz ne a generációs összeröffenés, hanem a világon keresztül megtett kerülőút vezessen. Ezt az utat a legjobb barátoknak is külön-külön kell megjárniok, nehogy egymás kedvéért elmulasszanak meglátni valamit, ahol talán a megoldás rejtőzik. Ez a magány túl van neo-unalmon és neo-csodán : e régi kategóriákat levetve kell a dolgokkal szembenézni, nyárspolgá-

rokkal és megszállottakkal elszántan egy levegőt szívni, egészen addig, míg az unalmas-csodás prousti irodalom bűvköréből ki nem kerülünk. De perzsául tanulni felesleges idővesztéség.

A LEGÚJABB NEMZEDÉK TALÁNYOS ARCA

Irta: Sötér István

A MAGYAR irodalom legfiatalabb «huszas» nemzedéke tulajdonkép meg sem alakult még, csatasorai el sem rendeződtek — nem tudjuk, hány hely vár még közöttünk üresen távolban maradókra, késlekedőkre s a felbukkantak is hol vannak még attól, hogy csak sejtessék igazi arcukat. Hol vagyunk még attól, hogy e nemzedék harcosainak erejét összehasonlítsuk, és megmondhassuk, ki marad meg, ki vész el nyomtalanul, ki az, kit irodalompolitikai hullámok kapnak fel s ki az, kinek műve hálátlanul, észrevétlenül, de csökönyösen érik késői korok számára! Tudhatjuk-e, ki marad meg hűségesen, vállalt igéi mellett, a szűk ösvényen s ki keres kényelmes lankát a siker, a könnyű és gyors elismertetés felé. E nemzedék kész költőkkel, «korán tökéletes» versekkel indult s voltak, kik hamar jósolták, hogy «a fiatal irodalomban a líra a vezető műfaj, erőben és hangban messze maga mögött hagyva a prózát és a drámát» — de nem tudjuk, nem váltanak-e váratlanul színt a húszéves lírikusok, nem bújik-e ki belőlük harmincas korukra a csontos prózaíró. A huszas nemzedék elindult, tökéletes versekkel és tapogatózó regényekkel, olyan tetszetős összhangban, olyan jellegzetes «szellemtörténeti» vonásokkal, hogy csak önmegtartóztató kritikusok nem mondták ki rájuk a végső, összefoglaló tézist!

Mily kevésbé gyanakvók az emberek nagyonis *nyilvánvaló* véleményeikkel szemben! A törvény megrögzíthető tisztasága és érvénye kedvéért mindenki szemet húny a mozzanatok anarchiája, a «zsibongó valóság» felett: túlhamar kibújik a szellem emberéből a szellemtörténész. De nem gyanús az első pillantásra feltáruló titok, az önmagát kellett rendszer és összefüggés? Nem visz gyakran tévedésbe a csalhatatlan éleslátás, a törvényszerűséget héjaként megragadó tekintet?

Am véletlenül sem szabad hebehurgyasággal vádolnunk azokat, kik e nemzedék felett szavukat hallatták. Annyi óvatosság van minden kritikusban, hogy ne akarjon túlmerész időjós-lást csinálni — senki sem vállal kétes felfősséget e nemzedék jövőjéért.

El sem indultak a húszévesek, máris özönével szakad rájuk a feddés, fejcsóválás, lebecsülő legyintés, rokoni intés. Micsoda nemzedék! Első látásra csupa «széplélek», «filozopter» — s mégsem válik lelkesen alkalmazkodó író-tanonc belőlük! Dilettáns társadalomtudósok keveslik «szociális hajlamukat», önnön esztétizmusuktól megcsömörlött költők könyvszagot szimatolnak rajtuk. Általában nem elég forradalmárok, hangjuk nem elég harcos — epigonok! Minek folytatnók.

Hálás, csaknem divatos az elégedetlenség e nemzedékkel szemben. Legtöbben tanácstalanul nézik, mert a fiatalok nem láznak, nem adnak ki harcos kiáltványt, nem tépik meg az öregek szakállát — de ugyanekkor nem is vállalnak apródi szolgálatot, régi és friss irodalmi vezérek mellett. Nem lehet őket ellenfélként kezelni, de tanítványként sem. Mennek a maguk útján és bár ezek az utak nem meglepőek első pillantásra, az idősebbek mégis érzik, hogy nem szándékaik szerint történik valami. Krudyt, az új franciákat és angolokat emlegetik, szürrealizmust legyintenek — s azt, hogy ugyane mintákhöz nekik is közük volt. De mennyire más az a tanulság, amit a fiatalok maguknak levontak ezekből az újítókból! Az idősebbek szemében az ő forradalmuk divat volt, újdonság, mit bírálva, kételkedően, óvatosan értékesítettek — a húszéveseknek azonban első, mély élmény, mely rabul ejtette őket és melytől hősiezen próbálnak szabadulni.

A fiatalság nem kezdhetett forradalmat, mert forradalma a legvadabb konzervatizmus lett volna. Konzervatizmus és nem klasszicizmus — amit gyermektegn sznobsággal mind gyakrabban állítanak elénk minta és példaként. Lehet-e valaki igazán klaszszikus tomboló kamaszkor, féktelen romantika, éremlyítő zsúfoltság előzménye nélkül.

Bármennyire igyekszem kívülről, elfogulatlanul tekinteni a kérdést, nem tudom a fiatal nemzedéket oly szenttelennek, oly kevéssé «lázádonak» érezni, mint egyesek. Biztos, hogy a lobogás, a lázadás más köntösben jelentkezik, most, mint amilyent megszoktak az előttünk járók. Nem első lennék, akik gyermekkori álmom, emlék és halál ihletésére utalnék e nemzedék tagjainál (a fiatal lírikusokat e csillagzatok alatt mutatja be Makkai László). A tündéri tájakra talán előbb jutottak el, mint az idősebb nemzedék hasonló vágyú látnokai. Nem meglepő, hisz láttunk már mesztert, ki felfrissült tanítványai ujságán! Ahogy ez az új nemzedék az irrealitás tündéerkertjeinek jelenései felé tör, a német romantika legvadabb, Jean-Paul-i, Hoffman-i, Novalis-i sóvárgásait idézheti elénk. Az előttünk járók csoda-keresése mögött igen gyak-

ran, divatot, vagy rezignált kétkedést érzünk, egyezkedésre kész okosságot. Elvesztették a csodát, mielőtt elérhették volna, túl bölcssek, tapasztaltak, túlon túl szomorúak voltak ily gyermeki dolgok számára. Hogy eshetett volna csoda velük, mikor inkább pszichológusok voltak, mint örültek, ábrázolók inkább, mint látók. Hogy várhatták a csodát, mikor nem volt rá égető, megalkuvást nem tűrő szükségük? Hitték-e valaha, hogy a hegy felkél és a tengerbe dől?

A fiatalok, úgylátszik hiszik, mert a szükség kényszeríti őket erre. Miben higgyenek, ha nem ebben? A forradalomban talán, amit sorozatosan kompromitáltak előttük? Vagy tegye szigorú programmá az «égető» problémákat, próbáljon korszerű, időszerű maradni? (nem az időszerű lesz leghamarább időszerűtlenné?) Németh László adta a legjobb tanácsot mindenkinek: — alkossunk remekműveket! Mert ami nála, Illyésnél maradandó példa: mű, az a velük küzdők legtöbbszörénél dilettáns recept, középút irodalom és tudós szociográfia között. Mi sem könnyebb és hálásabb mint az ilyen időszerűség. A fiatal nemzedék gyanakvón, kétkedően nézi az előtte folyó kísérletet és úgy érzi, hogy egy megszállott vers több «szociális lelkiismeretet» képvisel, mint két ívnyi falukutató tanulmány.

A politikai értelmű forradalmat nem a megalkuvás, hanem a forradalmak nyilvánvaló csődje zárja el a fiatal irodalom elől. Túl kényelmes ma a forradalom! — mondhatná, aki kedveli a paradoxonokat.

A forma forradalmát azonban sürgetőbbnek érezzük, mint az előttünk járók. Az új klasszicizmus profétái feledik, hogy az Ady-Babits nemzedék forradalma csak a lírára terjedt. A próza forradalma talán most van születőben — és ez az ő érdemük is, mert nélkülük aligha juthat e műfaj is teljességre. Bár az is igaz, hogy sem ők, sem az utánuk következők élcsapata (az egy Cs. Szabó kivételével) sem igyekezett túllépni a realizmus határain. Mi több, kritikusaik dogmát és elsajátítható iskolát csináltak a mesterek módszeréből — iskolát, melytől az új nemzedék mind élesebben fordul el. De ez az iskolás kényszer akadályozza meg abban is, hogy igazabb hangjai aránylag korán érvényre jussanak; az előttük járók túlsok megalkuvást követelnek tőlük. Természetes és megbocsájtható, hogy az idősebbek azokat a hangokat engedjék érvényre, melyek az ő karukba könnyen beléilleszkednek. De ugyanez okból korai volna már meglévő művei alapján ítélni e nemzedékről; jöllehet ezek is eleget árulnak el abból, amit tarsolyában rejt.

Ma még magányos e nemzedék, magányos és szétszórt. Nem ütött pártot, nincs külön folyóirata, nem költözött még külön szüleitől. Aminthogy vezére sincs! Vezért az idősebb nemzedék adhatna, de kit vajjon? Németh László állhatott volna élére e nemzedéknek, ha idő előtt kedvét nem szegik olyanok, kikkel minden kortársat indokolatlanul azonosít.

Mi hát az ujság, mit a legfiatalabb nemzedék ígér? — kérdezhetnők magunkban mi is. Megdöbbenve várunk, felébrednek kétségeink önmagunk iránt. Nem nyilvánvaló, amit mindnyájan érzünk? Nem rí le erről a nemzedékről álmom és irrealitás kábulata? Nem érzik rajta, hogy kockázatosabb kalandba indul, mint elődei? Hogy menekül a közvetlen mintáktól és fejest ugrik, jóllehet nem is tudja, partot fog-e érni? Nem ordít róla a megszállottság! De révületében senki sem kételkedhetik!

Senki sem tudhatja, neki lesz-e igaza, de ő örülne legjobban tévedésének! Korai még választ adni sejtéseire, mert csak sejtésekre felelhetnénk. De köszönnünk kell neki az ürügyet, melyet tiltakozásunkra, magyarázatunkra nyújtott. Ha nem egy kérdésben még meg nem lévő bizonyítékokkal is hadakozunk, hisszük, hogy a nemzedék művei — készek és születendők — majdan minden szavunknál ékesebben szóló bizonyossággal és cáfolattal szolgálnak.

ÁPRILIS

*Tavasza készülődünk,
Benned is rügyek nyitnak —
Álmokat tép a kétség
De velünk van a szépség.*

*Mely új utakra kerget;
Gyomlálunk régi kertet,
Hol szánkig ér a dudva
Kezünk már érdes, durva.*

*És kiserken a vérünk,
Emberként, cífrán élünk,
Hazudjuk sok szép bűnünk
És egymás csókján fülünk.*

*Lázakat hajt a szél is
Járatod magad s én is,
Biztatom járadt ajkunk,
Frissüljön s kósza harcunk.*

*Talán ma érted szép lesz,
Ha értelek, ha értesz...
Vagy zajló jég a kedvünk?
És április szerelmünk.*

Imrik Klára

ÁL-TAVASZ

Tavaszz, Tavasz! — édes bűvópatak,
 fel-felütöd borzas fejed a télben;
 (elrontott szerelem, mely megmarad
 s úzi az embert egész életében.)
 Ólomeső hull, lágyan jár a szél
 s olyan melegség száll a levegőben,
 melyhez hasonlót nagy fehér kenyér
 ízében éreztünk valaha régen.
 Be különös, láttató pillanat!
 Jaj, magamat de árvának találom!
 Jaj, valaminek ma vége szakadt —
 Mintha egyedül volnék a világon.
 Egyedül járok, mint egy idegen,
 Kinek családja heted-hét határon
 is túl maradt, vagy túl a tengeren —
 mintha nem volna se hazám, se párom.
 S mintha a földhöz csak az ál-tavaszz
 s a régi friss kenyér íze kötözne,
 mely évenként megújul s ugyanaz —
 míg másulunk mi s elmulunk örökre.

Jékely Zoltán

NOVEMBER CSODÁJA

Csodát kínálsz, hitetlen vén november:
 lám, nyílik még a sarkantyú virága;
 megszagolom, édes-keserű szender
 fog el s mint anyját fellelő kis árva,
 beledőlök egy régesrégi nyárba.

Jékely Zoltán

MAGYAR ÖNISMERET

Irta: Keresztury Dezső

SZÁZADOK óta halljuk e szót irodalmunk nagyjaitól. Zrínyi ezen tépelődött, romantikus gondolkodóink nem tudtak szabadulni kínzó ígézetétől s nemzeti klasszicizmusunk legklasszikusabb témái közé tartozott. «A magyar csak akkor veszhet el, ha örökké a képződés tükrében akarja arcát és lélekvonalait vizsgálni. Egyedül az önismeret által jutunk céljaink s rendeltetésünk felfogásához. Tévedni a halandó gyöngesége; de önismeretre törekedni az Isten parancsa, a világvégzet, mely az egyéneket és népeket csalódásaik által bünteti», írja a legnagyobb magyar gondolkodók egyike, báró Kemény Zsigmond, abban a «Forradalom után» című tanulmányában, amelyben megkísérelte, hogy a szabadságharc leverésének okait a hideg és illuziótlan önkritika könyörtelenségével megvizsgálja és megmutassa. Szavai nemcsak saját lelkiállapotát s nem is csupán kijózanodott nemzedékének magatartását jellemezték; a feladat, melyet megjelöltek, irodalmunkban a nyelvvel együtt száll apáról fiúra.

Volt kor, amely szemére vetette s volt olyan is, amely ebben látta legfőbb dicsőségét, a tényen, hogy irodalmunk legmélyebb és leggazdagabb ihletforrása a nemzeti érzés és gondolatvilág, mindez mitsem változtat. A magyar író sokkal inkább be van zárva népének világába, mint a nyugateurópai. Mintha nagysága valóban attól függne, hogy mennyire fonódik össze egyéni pályája s mondanivalója népének sorsával s életkérdéseivel. Magyaroknak lenni, minden eretnek tanítás ellenére is, elsősorban szellemi magatartás s nem vérségi elrendeltetés kérdése, nem épülő s omló politikai szervezet, hanem az egyéniség minden megnyilatkozását meghatározó életforma. Ha van magyar faji gondolat, aminthogy van, annak igazi meghatározója nem versejtjeink mítosza, hanem történelmünk szelleme s erkölcsi emberségünk parancsa. Az életforma, a szellem, a hagyomány, a nemzeti erkölcs őrzői és újratemtői pedig mindenekelőtt az írók és gondolkodók. Hányszor fordult már elő, hogy álmai s politikai szenvedélyei reménytelen s kétségbeesett kalandokba sodorták ezt a népet, hányszor került már roppant történelmi áramlatok sodrában a nemzethalál partjaira! Akik pedig a veszedelem óráiban a «nemzet örlelket» meg-

idézték, akik az összeomlás pillanatában a szellem tiszta szavaival kimondták a tanulságokat s akik az életében is veszélyeztetett nép előtt újra és újra megnyitották örök és érinthetetlen hazáját a szellem és igazság világában, mindig nagy költői és gondolkodói voltak.

Sokszor felpanaszolták már azt a sajátságos véletlent, hogy nemzeti klasszicizmusunk kifejlődése nemzeti elnyomatásunk éveire esik. Ez valóban keserű valóság. De ha az elnyomatás hátráltatta is ennek a klasszikusan magyar szellemi világnak teljes kibontakozását, nem tudta megakadályozni a legfontosabbat, azt, hogy a magyarság irodalmi és politikai javarétege harmonikus egységben ne találkozzék. Deák Ferenc, Kemény Zsigmond és Arany János ugyanannak a nyugodt fénnel világoló magyar égboltnak voltak állócsillagai. Ez az egyensúly azonban idők folyamán egyre inkább felbomlott s századunk első évtizedében már a legélesebb ellentétben áll egymással szemben gróf Tisza István és Ady Endre, a kor politikájának és költészetének két vezéralakja. Megmerevedett konzervativizmus és túlhajtott radikalizmus, társadalmi átalakulások és személyes ellenségeskedések egyaránt bűnösek annak a végeredménynek felidézésében, hogy a magyarság politikai vezetőrétege és írói elitje a világháború kitörésekor már egymástól mindinkább elhajló külön utakon jár. A végzetes szakadás következményeit nem szükséges részletesen felsorolnunk.

A háború és az összeomlás földrengése védtelenül és hajléktalanul vetette ki a magyarságot a feldúltan háborgó világ viharába; Kelet és Nyugat szelei akadály nélkül söpörték végig az elpusztított országot; azoknak száma, akik idegen csillagok futására figyeltek, ismét megsokszorozódott. Nem némultak el azonban az önvizsgálat hangjai sem; a szellem emberei minden erejüket megfeszítve küzdöttek azért, hogy felismerjék és értelmezzék az új magyar valóságot. Egy-egy pillanatra úgy látszott, mintha a felbomlott termékeny egyensúlyt ismét sikerülne helyreállítani. A szintézis, amely a magyarság javarétegének ma is legégetőbb vágya még, sajnos, nem válhatott véglegessé. A háború utáni magyar élet szellemi elitje azonban — ezt ma már senki sem tagadhatja — megértette a «rekollekció azon ünnepélyes pillanatának» parancsát, amelyről annakidején Kemény Zsigmond szólt s megkísérelte, hogy az álmok világából az összeomlás rideg valóságába zuhant nemzettel az illuziótlan önismeret tanulságait elfogadtassa. A teljesítmény nagyságát és értékét csak lassanként tudjuk egészen áttekinteni; ennek a feladatnak szolgálatá-

ban áll — hogy csak a legfontosabbat említsük — Prohászka Ottokár és Tormay Cecile, Móricz Zsigmond, Szekfű Gyula és Horváth János, Szabó Dezső, Bartók Béla és Kodály Zoltán életművének nagyobbik része. Az ő nemzedéküknek szellemi javarétege megteremtette egy új és hű magyar nacionalizmus eszmevilágát s ha napjaink politikai fejlődése eltér attól az iránytól, amelyet ők jelöltek ki, nem az ő hibájuk.

Hogy állunk azonban az új nemzedékkel, az örökösökkel, a jövő előkészítőivel és hordozóival? Ők már egészen új égalj alatt nőttek fel; a régi jó békevilág legfeljebb gyermekkoruk emlékeiben él már csupán. Egyéniségük kifejlődésének legfontosabb évei a világháború és az összeomlás idejére esnek. Ennek a nemzedéknek apja valóban a visszavonás, anyja a zűrzavar. Ki is tudná elsorolni, hányan merültek el tagjai közül a zajló történelem hullámaiban, hányan tették le kezükből a fegyvert, fáradtan a korai harctól, mielőtt bármit is elérhettek volna. Akiknek pedig megadatott, hogy kiléphessenek a nyilvánosság elé, hogy szerepük és szavuk legyen, csaknem mind úgy jöttek elő a kor mély szakadékaiból, mint korommal, vérrel és hamuval beszenyezett gyermekkatónák. Az elsők, akik ez új nemzedék eszmevilágát határozott formában akarták kifejezni, csaknem kivétel nélkül hajótörést szenvedtek s azok is, akik túljutottak a tisztító övezeten, csak lassan, nehezen találkoztak össze. Egy csoport figyelemreméltó tehetség azonban mégis összeverődött; hangjuk körülbelül egy évtized óta egyre erősebben hallatszik. Csaknem mindannyian a nép mélyebb rétegeiből jöttek, külön-külön, magánosan járták végig a fejlődés útját, már szinte kész emberekként nyújtottak kezét egymásnak. Autodidakták a szó magasabb, nemesebb értelmében: nevelőjük a kor, a kényszerűség, az ifjú tapasztalat volt; népük sorsának problémáit a maguk bőrén ismerték meg. Ez egyik magyarázata annak, hogy ha népük kérdéseivel foglalkoznak, sohasem tudnak személytelenül szólni s hogy ha a saját életük fölé hajolnak vizsgálódó emlékezéssel, az egyéni pálya szinte egy-egy közösség fejlődésének szimbolikus képviselőjévé válik. Az utóbbi években elszaporodó önéletrajzi irodalom nagyobb részét bizonynyal a divat hívta életre, a műfaj legjobb képviselői azonban többek egyszerű írói önvallomásoknál: a magyar szellemiség fejlődésének fontos dokumentumai. Ezeknek a bizonyágtevő, fejlődéstjelző műveknek egyik legérdekesebbje fekszik előttünk: Illyés Gyula «Magyarok»-című könyve. (I—II. kötet. Nyugat-kiadás.)

Illyés Gyula kitűnő költő s vérbeli lírikus, de olyan költő,

akinek legfőbb ihletője a valóság s olyan lírikus, aki soha nem veszíti el önuralmát. Ha van még példája irodalmunkban annak a magyar józanságnak, amely meggondoltságot jelent szűkkeblűség nélkül, odaadást mértéktelenség nélkül, hűséget megcsontosodottság nélkül, ő az. «Dolgozott benne az ősi vér, a lángelmében is ott maradt a paraszti törekedés és szívósság... Egész osztályából ő volt az egyetlen, aki abban a tejjel-mézszel, magas búzárfolyamokkal és előkelő alkuvásokkal folyó korszakban felemelkedett. És még hozzá az irodalom révén... A bohémság úri dolog vagy úri magatartás utánzása. Igaza volt, hogy megvetette.» Ezt Arany Jánosról írja, de magáról is mondhatta volna. Kitűnő prózairó; mondatai mögött nemcsak a versben is otthonos szellem formálóereje, hanem a szavak súlyát ismerő s a gondolat tisztaságát mindenekfelett tisztelő értelem fegyelme is állandóan érezhető. A líraiság alaprétege művének, de nem több ennél: csak arra szolgál, hogy problémáinak, vívódásainak, mondani-valóinak élményszerű hitelét biztosítsa. Mert könyve lényegesen több egy lírai költő vallomásainál, de teljesen különbözik egy tárgyilagos tudós tervszerűen felépített értekezéstől is. «Évekig oldoztam-kötöztem az anyagot, anélkül, hogy magam is tudtam volna, mi végre; így írtam készüllet nélkül, szinte öntudatlanul, életemnek — most látom — legnagyobb vállalkozású könyvét. Minden szakasz azt feszegeti vagy arról szól, hogy mit jelent magyarnak lenni», olvassuk a bevezetésben.

«Magyarok», ez a sok árnyalatú szó félreértésekre adhat alkalmat. Vannak, akik ma az ilyen című művektől politikai hitvallást, a legégetőbben mai sorskérdésekre való feleleteket várnak, s lehetnek olyanok is, akik az utóbbi években Európa-szerte elszaporodó nemzetportrék egy új magyar változatát sejtik a cím mögött. Mindezekről a kérdésekről szó is esik a könyvben, igazi értéke azonban másutt keresendő. A két kötetben naplójegyzetek, tanulmányok, kísérletek vannak keletkezésük sorrendje szerint összegyűjtve. A sort az a «Pusztulás» című tanulmány nyitja meg, amelyben Illyés 1933-ban a dunántúli magyarságot bentről és kintről egyaránt fenyegető végzetes veszedelmekre mutatott rá s amely körül akkoriban egész vitairodalom keletkezett. Az utolsó íveken pedig azokat a gondolatokat találjuk, amelyek a Franciaországból, ifjúságának nevelő iskolájából, egy rövid kirándulás után hazatérő költőt foglalkoztatják: napjaink magyar helyzetének problémáit. Közben hat sorsterhes év nyugtalansága, gondjai s töprengései. Illyés alig egyszer-kétszer említi meg a közélet eseményeit; gondolatokkal küzd, eszméssel,

belátásokkal, «célkitűzésekkel». Feljegyzéseinek nyomán aligha tudná valaki a kor eseménytörténetét még csak megsejteni is; a szellemi fejlődés görbéje azonban világosan leolvasható róluk. Egy nemzedék világnézeti forrongásainak s öntudatosodásának fontos emlékjelei tehát, bizonyítékai annak, hogy a fiatal magyarság szellemi javarétege sem tudott és akart kitérni a lelkiismeretvizsgálás, az önismeret parancsa elől.

Illyés a nép mélyrétegéből származik s — szakítva egy fél-század gyakorlatával — lélekben mindmáig hű is maradt ehhez a réteghez. Magatartása, nemzeti érzése s politikai öntudata mind erről tanuskodik. Egyik vezéralakja annak a fiatal írói csoportnak, amelyet, meglehetősen általános megjelöléssel, «falukutatók» név alatt szokás elkönyvelni s amely bizonytalanságokkal legjelentékenyebb képviselője az «új népiesség»-ként számon tartott szellemi mozgalomnak. Mi ez az új népiesség? Izlésáramlat, egy-egy népi származású író személyes ügye vagy pusztán csak irodalmi divat, mint nem egy nyugati irodalomban? Bizonyos, az új magyar népiességnek is vannak ilyen elemei. Lényege azonban mégis más. «Népies valóban ez a nemzedék?» — veti fel Illyés a kérdést s így felel: «Csak annyiban, amennyiben egy ország baja mindig első-sorban a nép baját jelenti s így ezek az írók is az országról szólva mindig a népről beszélnek». Feladatuk tehát nem az, hogy íróilag értékesítsék a népköltészet és népelet motívumait. «A népiesség következő nehezebb feladata figyelmeztetni a népet, hogy akarja, ami kell neki. Hogy tudatában legyen, mi a kötelessége nemcsak maga iránt, az emberiség eszméje iránt, de a magyarság iránt is, amely nagyobb veszélyben van, mint valaha.» Illyés könyvének alaphangját is a nép ügyéért aggódó lélek gondolata határozzák meg. Kezdetben szinte minden mást elhomályosít ez a probléma, a népnek, a nemzet testének betegsége. A kép azonban egyre tágul és mélyül; a nép csak része már annak a nagyobb, összefoglalóbb egésznek, aminek kifejezésére egyre megújuló erőfeszítéssel keressük a szavakat s aminek legfeljebb egy-egy részletére utalhatunk csak, ha «ország»-ról, «ház»-ról, «nemzet»-ről beszélünk.

«Mi a magyar most?», vetődik fel mindjárt a könyv kezdetén a kérdés s nemcsak Illyés fontolgató, árnyalatokon elidőző, egyszerű formuláktól irtózó természete az oka annak, hogy a felelet a könyv utolsó lapjain is kínzó, nyugtalanító töprengés inkább, mint kielégítő, megnyugtató beteljesülés. A háború után felnőtt nemzedék egyik legmegdöbbentőbb élménye éppen az volt, hogy sem apától, sem társaitól nem kapott semmiféle egyértelmű és kielégítő választ erre a kérdésre; a magyar önismeret hiányos-

ságairól, szinte a tudathasadásig fokozódó zaklatottságáról ma is nehéz nyugodt, tárgyilagos hangon írni. Ezért vált e nemzedék legjobbainak mindegyre égetőbb gondjává a magyar valóság megismerése, a megzavarodott, kaotikussá vált magyar önismeret feltisztítása, megerősítése. Illyés könyve egyik legszebb eredménye ennek az erőfeszítésnek. A felelet, amit az újra és újra felvetett kérdésre ad, egyre gazdagabb; a beszélő szemhatára mind jobban kiszélesedik: a jelen mögött lassanként feltárnak a mult mélyülő távlatai, a régiség világából kiemelkedik egy-egy író, aki szóvá tette a nép ügyét, egy-egy hős, akit a nép szimbolummá álmodott magának s egy-egy azok közül a nagy történelemformáló egyéniségek közül, akik a tájat hazává, a népet nemzetté nevelték; a mult párázatában mind határozottabb körvonalakkal öltének alakot azok a nagy eszmék, amelyek a magyarság céljait és életformáit megszabták. A kép, ami a könyvben a magyarságról kibontakozik, egyáltalán nem teljes, nincs lezárva, hiányzik belőle a véglegesség igénye. Illyés nem akar szerkeszteni s távol áll tőle, hogy törvényeket szabjon, hogy a «tiszán és kizárólagosan magyar» szellem és magatartás törvényeit kodifikálja. Inkább eszméltetni akar, nyugtalanítani, inspirálni. «Legszebb jutalmam az lenne, ha a könyvet kielégítetlenül tenné le az olvasó, nemcsak kielégítetlenül, de lelkifurdalással. Ha szomjat oltanék bele, ügyem az ő ügye», olvassuk a bevezető sorokban.

«Nem vagyok sovíniszta! — ismétli egyre. — Félek tőle. Szabad látókörömet félttem. A magyarságot is, a magyarság sajátos értékeit is én csak emberi szemmel tudom és akarom nézni. Bizonyos vagyok, hogy neki is ezzel használok legtöbbet.» Ez a magatartás semmiben sem különbözik a példaadó nagy magyarokétól. Ezt Illyés maga is nagyon jól tudja. «Az ő érdeme, hogy magyar hazafiak úgy lehetünk, hogy közben egy pillanatra s még gondolatban sem kell eltávolodnunk a legmagasabb ideáktól. Ezt kevés nemzet mondhatja el magáról», írja Kölcseyvel kapcsolatban s később így folytatja: «Nem hiszem, hogy van még egy irodalom, amelynek régi nagyjai oly keveset veszítenek frissességükből, időszerűségükből, mint a miéink». Illyés műve a szó legszebb értelmében kapcsolódik a nagy magyar hagyományhoz: a nagyok alkotásainak elevenségét, tanításaiknak időszerűségét mutatja meg; a maga életének részévé teszi őket, magatartásában azonosul velük. «Pártban nem tudnék megmaradni semmiféleben, de boldog otthoniassággal állnék e megindítóan bölcs és hős férfiak sorában — írja a parasztsággal kapcsolatban — egyik kezemmel az ő jobbujukat fognám, úgy, hogy közben a másikkal

egy percre sem ereszteném el Pascalét, mindazokét, akik tekintetüket rád vetették, ó változásaidban-kanyargásaidban is mindig egy irányú justice éternelle!» A nagy mintakép, akinek a kötet egyik legszebb kis tanulmánya van szentelve, Arany János sem írta volna ezt másként.

A közös ifjúság s a közös cél emlékeztetőjéül Illyés annak az írói csoportnak ajánlja könyvét, amely a «Pusztulás» megjelenésének idején kezdett határozottabb formában összetoborzódni s amely «tüzetesebb kutatásai során az ország csaknem minden régi és új kérdését felvetette, megoldást sürgetett, üldöztetést vállalt, majd az elvi győzelem után, a tényleges döntő harc előtt rajokra oszlott». A «Magyarok», említettük, ennek a vállalkozásnak szellemi naplója. Írójának természetszerűleg fel kellett vetnie a kérdést: mi végre folyt a küzdelem, volt-e célja s értelme? A felelet első olvasásra optimista, kissé tán túlságosan is az. «A sok készülődés nem volt hiábavaló. Adtunk valamit e népnek. Elsősorban hangot . . . Olyan munkát végeztünk, amely nélkülünk nem végeztetett volna el. Nyolcan-tizen voltunk. Ennyien kezdetben; ma ha valaki nyilvánosan szóra nyitja száját, három mondata közül kettőben a mi gondolatainkat kényszerül ismételni, azokat szívja be, a levegőből is.» A könyv befejezése, talán kissé a kompozíció sugallatának is engedve, reménnyel, bizalommal, tettvággyal teli. De a sorok mélyén izzó kielégítetlenség, nyugtalanság önkéntelenül is emlékeztünkbe idézi az előbbi évek egyik felkiáltását: «Mi már rég megtanultuk és tudjuk, mit kellene tennünk. De vajjon elegendő-e itt a tudás, a keserű tapasztalat, a sötét jóslat, a szomorú panasz? . . . Tudjuk a megoldást, de vajjon ezzel megoldottunk-e valamit?»

Ennek a nyugtalanító kettősségnek igézetében tesszük le Illyés könyvét. Tudjuk, a legnehezebb elhatározások, a «sorsdöntő napok» idejét éljük ismét s nemcsak világos tudásra, de határozott tettekre is szükségünk van. Mit tegyen hát e korban az író? Cselekedjék? Erre uszítják az óvatosak. Legyen hős? Erre biztatják, akik először hagynák cserben, ha hősiessége terhes lenne számukra. De mi az író igazi cselekedete, mi az ő legmélyebb hősiessége? Bizonytalán az, hogy hű marad önmagához, szerepéhez, hivatásához, az alkotó ihlethez, a valóság feltárásához, a problémák tudatosításához, az eszmék tisztázásához. Illyés jól érzi a mai magyar író helyzetének sajátságos, sokszor kínos kettősségét. «A társadalom életében minden megbénuló szerv működését nekik kell átvenniök, ezt el is várják tőlük», írja s az «elefántcsonttorony» hirdetőivel szemben vállalja is a mai magyar író nagy

szociális feladatait. Ha szépség és hősiesség valaha ellentmondásba kerülnének, inkább a hősiességet választaná : «Történelmünk nem logikára oktat. Arra oktat s ez benne a vigasztaló és magasztos, hogy nemzetek életében olyan fogalmaknak is van értelme, mint bátorság, merészség, ideákhoz való ragaszkodás.» De vannak idők, amikor a tiszta fő, a józanság, a fegyelmezett önismeret nagyobb hősiességet kíván, mint az élet feláldozását a szabadság oltárán. E sorsdöntő napokban pedig — egészítsük ki az előbb mondotakat — legalább olyan szükségünk van az illúziók nélküli helyzetismeretre, a világos gondolatokra, mint a mindennapi falat kenyérre. S igazat kell adnunk Illyésnek : «jó, hogy mi mindig csak mondtunk, de semmiben sem vettünk részt ; őrizzük a szó teremtő varázserejét ; így jogunk lesz még többet is mondani». A tett a politikusok dolga, de persze — jámbor óhaj — azoké a politikusoké, akik megértik a nép szellemi javarétegének szavát. Helyreállhat napjaink szörnyű nyomásában a magyar szellemnek és tetterőnek az a harmonikus egyensúlya, ami olyan nagyra tette nemzeti klasszicizmusunkat? A kérdés még nyitva áll. Jövőkön azonban nem kis mértékben ennek a kérdésnek megoldásától függ.

SZERESS, ÖRÜLJ

*Hova szálltak a jeslő rózsapelyhek?
Május virágos ága merre, hol van?
Vágyaimat kérdezem, nem felelnek.
Szerelmeim élém feküszenek holtan . . .*

*A nyári erdők mélyzöld függönyén
Kék téli rétek halványlanak át.
S a földrefoszló ősz selyem kódén
Látom, hogy életem csak délibáb . . .*

*Nincs életünk, csak egy élet van itt.
S ez az idő s az Isten élete.
Az ember nyílik, hervad, elvirít.
Szeress, örülj, ne gondolj semmire ! . . .*

A BÉKE

Irta: *Szitnyai Zoltán*

SZEPESY Ferenc főjegyző úr mosolyogva lépett be sárgára festett házának kapuján, jóllehet mosolyra nem volt sok oka, mert az udvar mélyéből zagyva lárma hallatszott s épp abban a pillanatban kiáltotta a végrehajtó:

— Ezer korona... Senki többet?... Ezer korona harmadszor!

És harsányan lecsaptak a dobverők.

A főjegyző úr ijedten emelte fel a fejét és remegve állt meg a kapu alacsony boltozata alatt.

Az udvar végén asztalok, székek, fotelek zsúfolódtak össze egy régi, sárga zongora körül. Úgy amint kihurcolták durván és sietve a nyirkos kamrából, ahová néhány hét előtt halmozták össze bírósági pecsét alatt. Eszerint a ház elárverezése is megtörtént már a járásbírószágon, eszmélt a főjegyző úr, aki úgy meglepedezett az egésze fölött, hogy még az ügyvéddel sem beszélt, akitől talán kaphatott volna még néhány napi halasztást. Most itt áll a végső és másithatatlan tény előtt. Ritkás, fekete szakállal alól hirtelen kifehérelt a bőre és vékony ujjai görcsösen markolták meg sétatálcájának fogantyúját. A közelében arról beszélt valaki, hogy a két árverésen tízezer korona folyt be összesen, majd amint megpillantotta a főjegyző urat, hirtelen elhallgatott. Már mindenki őt nézte. Ő meg fellest az emeletre, melynek ablakait rongyosan takarták a fakult, sárga függönyök. Így állt ott, mozdulatlanul pillanatokig, sokáig nem tudta eldönteni magában, hogy mit is tegyen, aztán mégis megemelte kalapját a köszöntését elborult, résztvevő arccal viszonzó hatósági személyek felé és nagyon lassan felkullgott a sötét lépcsőkön.

Az emeleten csillogva töltötte be a napfény a konyhát, a rézedények vidáman ragyogtak a polcokon. A templom

nagyharangja épp delet kondított, amikor a főjegyző úr belépett a konyhába. Zavartan, bizonytalan mosollyal nézett körül.

A felesége a tűzhely mellett állt és kipirosodott arccal kavarta a rántást, serpenyőket tologatott ide-oda az átizzott vaslapon, mintha észre sem venné a főjegyző urat, aki félénken, sompolyogva közeledett feléje.

— Kezedet csókolom asszonyka — mondta halkán, a félelem és békités bátortalan mosolyával a szája körül. Szerette volna megcsókolni az asszony kipattogzott kezét, de az komor arccal elfordult tőle és keze eltűnt a kötény alatt. A főjegyző úr ott állt kevéssel mögötte és egyre mosolygott, mintha valami jó hírt, vagy szórakoztató történetet hozott volna magával. Közbe a felszeletelt húsdarabokat nézte az asztalon. Nem tudta, hogy mit szóljon, hogyan kezdjen ahhoz, amiről beszélnie kell, bár a másíthatatlan tények tudatában legokosabb lenne hallgatni. De hát valamit mégis csak mondani kell. Legalább néhány kedveskedő szót... A mosoly kényszeredetten megnőtt az ajkai szélén :

— Asszonyka, asszonyka, hát hús is lesz ma ebédre ? Ó, te kis pazarló asszonyka.

De a kedveskedő szavaknak nem az lett a hatásuk, amit a főjegyző úr remélt. Az asszony, mintha ütés érte volna, haragosan a serpenyőbe vágta a fakanalat s gyerekesen eltorzult arccal, kitört belőle a sírás :

— Még van kedve tréfálni ? Ó, milyen ember, milyen ember ez !

Zöld kötényének sarkát könnyes szeméhez gyúrte.

A főjegyző úr ettől mégjobban megrettent. Felelősségének és bűnösségének tudatában, most már végkép nem tudta, hogy mit tegyen.

— Hiszen igazad van fiacskám — mondta töredelmesen és csillapító mozdulattal az asszony karjához nyúlt. — Csak ne gyötörd magad édes fiam.

Az asszony lerázta magáról a simogató ujjakat, majd hirtelen megfordult és berohant a szobába. Az ajtó dörrenve csapódott be utána.

— Istenem, Istenem — hallatszott bentről a kétségbeesett sírása. — Ez a szégyen, ez a szégyen . . . Nem bírom, nem élem túl.

A főjegyző úr tanácstalanul álldogált a tűzhely és az asztal között, a konyha közepén. Nem mert az asszony után menni. Kitaszítottan és meghunyászkodva fülelt a lakás belseje felé, ahonnan mind halkabban hallatszott a nyöszörgő sírás. Aztán leült az asztal mellé, a sikált konyhaszékre odacsapott vizes ruha fölé és öklére támasztott fejjel, elszomorodva maga elé nézett. A serpenyőben ezalatt tovább sistergett a zsír s pillanatok alatt csípős füst és égészag töltötte be a konyhát.

A szoba ajtaja hirtelen kicsapódott, Irén rohant ki rajta és szoknyájának szélét ujjai közé kapva, a tűzhely szélére rántotta a füstölgő, gőzölgő lábast.

— Istenem, Istenem, hiszen minden elkozmásodik! . . . Jaj apuskám! — mondta dorgáló hangon, mintha egy gyerekre szólna és fél szemmel az apjára nézett, aki ott ült az asztal mellett szóttanul és lehajtott fejjel, mint az önbeismerés eleven szobra arról, hogy minden bajnak ő az oka, még annak is, hogy elégett a rántás.

Irén vizet merített és beleöntötte a lábásba, majd friss zsírt tett egy tepsibe, aztán heves ütlegekkel megcsapkodta a felszeletelt húst, mindezt szó nélkül, tovább duzzogva magában az elszenvedett kár miatt.

— Hajaj! — sóhajtott fel sokára a főjegyző úr — rossz apátok vagyok én nektek.

Irén nem felelt, csak egy kissé kiduzzadt a szája, majd lecsukódtak a szemei, amint a húst a serpenyőbe dobta és a hosszú villa végén gyorsan megforgatta a sistergő zsírban.

— Jobb is lenne nektek, ha én már nem volnék — szólalt meg másodszer is a főjegyző úr.

Irén ajkai megvonaglottak s lecsukott szempillái felnyíltak átnedvesedve.

— Ne keserítsen még az apus is... Ó, ilyeneket beszélni... Igazán még csak ez volna hátra.

A főjegyző úr felállt és nagyokat sóhajtván jött-ment a konyha egyik végétől a másikig. Közbe sűrűn ki kellett

térnie Irén elől, aki kipirult arccal száguldott tűzhelytől-asztalig s hol szemébe lógó haját terelte vissza a homloka fölé, majd meg a legyeket kergette, melyek fekete csomókban, lustán falatoztak a tányérok szélén, kenyér és cukormorzsák között.

Irén még csak huszonötéves volt, de sokkal többnek látszott, s egyenesre szabott ruhában szinte férfias volt az alakja. Mintha a sok házi munkában egész lényéről lekopott volna a vágy, hogy tetszeni akarjon, jólehet kedves arca volt s ha elmosolyodott, csinosnak is látszott, főként, ha a telekkönyvvezető Sirovecz látogatott el hozzájuk és ő gyöngéd pirulással, dallamos hangon, csaknem mindég így fogadta :

— Á, á . . . Milyen ritka vendég minálunk.

Aztán titkolt büszkeséggel bevezette a vendéget az ebédlőbe. Ilyenkor a kisebbik lány zongorázott, Irén meg énekelt, vagy körülülték a nagy, kerek asztalt és társasjátékot játszottak . . . De mégis azok voltak a meghitt együttlét legszebb pillanatai, amikor maga a főjegyző úr vette át a szót. A többiek az asztalra könyökölve a családi büszkeség áhítatos figyelésével hallgatták míg ő a tervéről beszélt. Így az iparcsarnokról, amit rövidesen meg fog valósítani, mert hol vannak még olyan kitűnő kéziiparosok, híres céhmesterek utódai, már valóságos művészek, mint ebben a városban, vagy a népkönyvtárról, aminek megvalósítása szintén az ő feladata vagy a vízesésről, amit villamos erővé lehetne átalakítani, meg a gyorsírás népszerűsítéséről, aminek ismerete az új idők emberénél nélkülözhetetlen . . . Művekről, könyvekről esett szó ilyenkor és csaknem minden esetben arról a beszédről, amit a milleneumi ünnepségek a főjegyző úr tartott a város főterén és könyvvalakban is kiadott. Ilyenkor maga a főjegyzőné, de még Ilonka is, aki nem sokkal volt túl a húszon s akit Picinek dédelgettek, a hallgatás elmélyült csöndjében függesztették a szemüket a főjegyző úrra s ha megszólaltak, csak azért tették, hogy újabb bizonyítékokat találjanak családi büszkeségükre, így szólva a főjegyző úrhoz :

— Apus, mutassa meg azt a levelet is, amit a minisz-

ter küldött akkor. Maga Wlasits írta alá, személyesen. Úgy bizony.

A vendégek pedig meghatódva vették kezükbe a féltve őrzött papírlapot és Isten tudja, hányadszor mondták el sűrű bólogatás közben :

— Bizony, ez szép dolog, a főjegyző úr nagy szónok és igazi hazafi.

A nagy szónokot és igazi hazafit a jelen pillanatban elhagyta minden ékesszólása, amint ott csetlett-botlott a konyhában, bár Irén emiatt már nem is egyszer rosszalóan csóválta meg a fejét. Végül megállt az ajtó mellett, a sarokba húzódva. Ott talán nincs útban. Nézte a legyeket, amint megültek a falon lógó edényeken, hogy onnan kikirohanjanak rövid portyázásra az ő orráig. Az átkozott rovarok! No, de majd elbánik ő velük. Csak egyet kaparintson az ujjai közé, úgy ellátja a baját, mint gyerekkorában se. Izekre szedi és kitölti rajta felgyülemlett egész keserűségét. Alattomos lassúsággal lopakodott a célbavett prédáig, rézsut felemelte homorított tenyerét és hirtelen lecsapott vele. A következő pillanatban csörömpölve zuhant a földre és ezer darabra törött szét egy tányér.

— Szent Isten! — jajdult fel Irén a zajra.

A főjegyző úr dermedten állt pillanatnyi szenvedélyének ártatlan áldozata fölött és ijedtében a legyet is kiengedte szétnyílt tenyeréből.

— Itt olyan sok a légy — hebegte zavarában.

A csörömpölésre a főjegyzőné is előkerült vésztjóslo arccal. Bár nyomban megpillantotta az összetört tányért, mégis a zaj okát kutató döbbenettel ütötte össze két tenyerét az ajtóban.

— Mi történik itt?

— Apus vadászott legyekre — sóhajtotta Irén.

— Igazán, az ember azt se tudja, sírjon-e vagy nevesen? — méltatlankodott az asszony.

A főjegyző úr meg rimáncodó arccal aláztatzkodott előtte :

— Ne haragudj, édesem, veszek helyette másikat.

— Szeretném tudni, hogy miből? — csattant fel már

az asszony hangja, aztán, mint aki már régen meggyőződött az okos szó hiábavalóságáról, hirtelen elhallgatott s csak a kezével legyintett lemondóan.

Akkor a főjegyző úr meghunyászkodva, bűnösségének egész tudatát szinte láthatóan hordozva erősen hajlott vállain, bebállagott a szobába. Botját a sarokba állította s kalapját, kabátját a heverőre tette, mely magas támlájával szorosán simult a falhoz az aranyrámás óra alatt.

Pici az ablaknál ült és kézímunkája felől barátságos mosolyt küldött az apja felé:

— Keziticsókolom, apus.

A kis kanári zajosan csattogott sodrony börtönében, a nap fénye melegen tört át a függönyökön, sárga visszfénnel vonva be az egész szobát, melynek közepén már megterítve állott az ebédlőasztal.

A főjegyző úr elfoglalta szokott helyét az asztalnál. Fejét búsan a melléig lógatta és ütemesen dobolt a kés pengéjével.

— Szegény anyátok — mondta sokára. — Minden bajnak én vagyok az oka. Tudom én, egyedül én.

Vigasztaló szavakat várt volna kisebbik leányától, de az mintha meg se hallotta volna, kézímunkája fölé hajolva, szótlanul öltötte a cérnát. Végre nyílt a konyhaajtó és Irén behozta a gőzölgő leveses tálat. Utána kis kövéres testével a főjegyzőné tipegett be s amint megpillantotta a heverőre dobott kabátot és kalapot, a sokszor kifogásolt rendetlenségnek szóló sóhajjal felemelte és a fogasra akasztotta azokat.

Valamennyien elhelyezkedtek az asztal körül és megkezdődött az ebéd. Csak az evőeszközök csörömpöltek a hallgatás komor csöndjében. Pici egyenesen és egykedvűen ült az apja mellett. Irén minduntalan felugrott az asztaltól s a szobából a konyhába meg vissza száguldva, félig kihülten kapkodta magába az ételeket. Az anya mereven nézett egy távoli pontra s az asztalon nyugvó kezében, felfelé tartotta a kést, mint valami fenyegető bárdot. Az ő hallgatása már nem csupán hallgatás volt, hanem egyben vélemény is arról, hogy nem is érdemes beszélni. Egyedül a főjegyző úr evett

jó, szinte már túlzottan jó étvággyal. Örült a húsnak, amiben ritkán volt része. Sűrűn tekintett a napsütött ablakra meg a kis kanárira, amint az telefröccsenti magát vízzel és utána ijedten borzolja szét a szárnyait. Ezen el is mosolyodott. Milyen jó egy ilyen kis madárnak. Milyen kedvesek a madarak. Főként a hegyekben. Meg a virágok fölött szálldosó méhecskék. Be jó nekik. Békében élnek. A természet zavartalan összhangja nem ismeri a gyűlölködő haragot.

— Az életben nagy béke honol — mondta önkéntelenül és nyomban meg is bánva, amit mondott.

Az életbölcösségnek ezekre az egyszerű szavaira hirtelen felbomlott az asszonylélek tűrő fegyelme.

— Nálunk csak azért honol béke — kiáltotta a főjegyzőné —, mert én a birkánál is béketűrőbb vagyok. Bolondja a maga bolondságainak. Mert itt mindenre tellett, gyorsírásra, eszperantóra, ócska könyvekre, csak arra nem, ami kellett. De most már elég volt ebből a békéből.

— Feri, magának két felnőtt leánya van! Ezek még egy bálban se voltak, mert nem tellett nekik olyan ruhára, amiben elmehettek volna. Mi lesz ezekkel, ha én meghalok?

— De édes jó anyuskám — csitítgatta Irén az anyját — nekünk nem kell bál, mi egész jól megvagyunk anélkül is.

Pici a homlokáig húzott szemöldökkel hallgatott. Az anya tovább pörlekedett:

— De igenis, csak tudja meg apátok, hogy cselédek vagytok. Cselédek és nem úri leányok. Nézzen rájuk, Feri, mi örömük van ezeknek az életből? Majd ujjal fognak mutogatni rájuk az emberek, hogy íme a Szepessy-leányok, akiket kiárvereztek a házukból. Szégyen lesz a nevük. Hisz ez szörnyű! Én nem ilyen életre születtem.

Felsírt és a szájkendővel törülgette könnyeit. Irén mellette húzódott vigasztaló szavakkal, hogy nem kell félni, majd csak segít a jó Isten. A főjegyző úr szakállas, próféta-arca ismét elkomorodott, amint lehorgasztott fejjel kérdezgette magától, hogy valóban szégyen lesz-e a nevük? Pici sajnálkozó pillantást vetett az apjára, de amint összetalálko-

zott a tekintetük, lebiggyesztette az ajkát és hirtelen elfordította az arcát. Könyökére fektette szép szőke fejét s a másik kezén útott pillantással nézegette rózsás, keskeny körmeit. Igénytelen, kis piros háziruhájában is szép volt, karcsú alakja két formásan gömbölyded ívben hullámzott a szék fölött. Ő volt a család dísze, reményeinek várományosa. Ha néha eszébe jutott, hogy odatérdeljen Irén mellé, súrolókefével a kezében, Irén féltő porlekedéssel terelte el maga mellől: — Hiszen még a harisnyákat se stoppoltad meg? Az a te dolgod és menj innen. Jaj Pici, Pici! — Most arra gondolt, hogy ugyan mit is akar az anyu azokkal a bálokkal? Talán ő is ott keringjen az Alsó-major porában, rikitő lampionok alatt, verejtékező, zsakettes urak karján, hosszú asztalok között, ahonnan korszó söröktől kipirosodott arcok tekintenek reá a gulyással teli tálak párologó gőzén keresztül? Akkor már inkább apus százszor hallott történeteit hallgatni és bújni a rengeteg könyvet, amiktől már mozogni is alig lehet a kis lakásban. Hiszen ő érti az apját és lelkében igazat is ad neki. Csak volna kissé bátrabb! Nem elég álmodozni. Az erős férfi végre is hajtja, amit elgondol. Ó, ha egyszer egy ilyet találna!

A főjegyzőné könnyei lassan elapadtak. Megkereste zsebkendőjét és zajosan kifújta az orrát. Már vihar utáni csendesség volt az arcán. A főjegyző úr érkezettnek találta a pillanatot, hogy megkísérelje a kibékülést. Meleg, bűnbánó tekintettel hajolt az asszonyhoz:

— Irmuska, bocsáss meg nekem, bocsáss meg végre. Légy te okosabb kettőnk közül, hiszen ha te is elveszted a fejedet, mi lesz akkor velünk?

— Úgy is van — helyeselt Irén. — Ha apus mindenben anyusra hallgat, nem érheti semmi baj.

A hűséges hitvesi és anyai szívnek jól esett a kétfelől érkező elismerés, de azért még haragot tartóan, elfordított arccal vetette az ura felé:

— No, de legalább szolt volna idejében, hogy elmene-külhettünk volna hazulról. Épp arra gondoltam, hogy ma olyan ebéd lesz, amit maga szeret, aztán egyszer csak hal-lom, hogy dobolni kezdenek az udvaron.

— Igazad van, teljesen igazad van, Irmuska — s beismerésének külső jeléül lassú nyomatékkal az asztal lapjára bocsátotta két tenyerét a főjegyző úr. — Magam se tudom, hogyan feledkezhettem meg ennyire. Reggel azzal mentem el hazulról, hogy a postabontás után azonnal át-nézek az ügyvédhez. Aztán lélekszakadva beront a szolgálta, hogy egy tanácsos érkezett a kultuszból. A múzeumot akarta megnézni és töviről-hegyire elmagyaráztam neki mindent, abban a reményben, hogy talán majd kieszközöl egy kis állami támogatást a múzeum részére. Azt mondhatom, hogy a látottak a legnagyobb mértékben megnyerték tetszését. Ismételten gratulált is nekem.

Az asszony eleinte közönyösen hallgatott, majd egyre több érdeklődéssel, végül már szinte izgatott hangon kérdezte:

— Igazán, gratulált neked? Ismételten?

— No hogyne — büszkélkedett tovább a főjegyző úr és lassan egészen elfeledve nyomorúságos életük lázas bajait, már azzal is eldicselkedett, mint tértek be egy pohár sörre és mint szólította őt tegeződve a miniszteri tanácsos. Ő persze minden esetben illendően hozzátette, hogy «méltóságos uram kérlekalásson». Ezt az asszony is így tartotta helyesnek és már az eltávolodott harag partjáról felelte:

— Ter-mé-szetesen.

— Természetesen? — szólalt meg váratlanul és éles hangon Pici. — Mintha nem az lenne a természetes, hogy úri emberek tegeződnek egymással. Apust ilyennel a legkönnyebb levenni a lábáról. Végül a söröket is biztosan ő fizette.

— No de Pici, Pici, hogyan beszélhetsz így az apáddal? Ő csak tudja, hogyan kell viselkednie ilyen nagyurak társaságában.

Pici a vállát rándította és tovább nézte a körmeit.

— Hanem te, Feri — szólt most az asszony gyöngéden az urához — arra magam is kíváncsi volnék, hogy a sörét tényleg te?...

— Hát csak nem engedem, hogy ő fizessen? Hiszen

vendég volt s a főjegyző úr két karját kitárva, némi kevélységgel dőlt el a széken.

— Igazad van, Feri — helyeselt az asszony.

A főjegyző úr boldogan mosolygott. A viharfelhők nyilvánvalóan elvonultak s ő most már odáig merészkedett, hogy puha mozdulattal a felesége kezére tette a kezét.

— Irmuskám, ne haragudj, hogy visszatérek arra a . . .

— Az árverésre. Csak mondd ki nyugodtan, most már úgy is mindegy — sóhajtotta az asszony.

— Nézd, fiam, amikor beléptem a kapun, valaki épp arról beszélt, hogy összesen tízezer korona folyt be.

— No és? — kérdezte a főjegyzőné és várakozóan felhúzta a szemöldökét.

— Hát nem tudod? A peresített összeg csak kilencezer korona s az árverési eredmény tízezer.

— De hiszen akkor eggyel több!

— Hát persze — s a főjegyző úr hangja már örömhirt jelzett — ezer korona megmarad nekünk.

Az asszony összetette a két kezét és az öröm csodálkozásával nézett az urára:

— Ezer korona! Hát ez igazán nagy szerencse.

— Bizony, Irmuskám, nagyon ránk fér.

— Hanem, Feri — s az asszony a maga alá húzott székkal közelebb igazodott az urához — most jól figyeljen ide. Azt a pénzt az utolsó fillérig az én kezembe fogja adni. Legfőbb ideje, hogy végre a mi leányaink is kosztümmöt kapjanak. Már minden cselédleány abban szaladgál. Meg magára is ráfér egy új kalap, aztán néhány pár zoknit is venni akarok magának. Ne rázza a fejét, én tudom, hogy mit csinálok. Irén, Pici! Végre új ruhát kaptok.

Az arca kipirult az örömtől. A főjegyző úr szinte kevélyen nézett a leányaira. Irén boldogan és kételkedően mosolygott, Pici lesütötte a szemét.

— Apuskám — szólalt meg halkán — hol fogunk lakni, ha innét el kell mennünk?

— Csakugyan, mi lesz majd akkor?

Az előbbi mosoly hirtelen megfagyott a másik két nő

arcán. Döbbsenten és kérdően néztek a főjegyző úrra. Az tovább mosolygott:

— Ne aggódjatok, gondoltam én már erre is. A hegyen, a Zsigmond-akna fölött, van egy kis ház. Igaz, hogy sokkal kisebb ennél, de kertje is van, néhány gyümölcsfával. Irén majd gazdálkodhat, baromfit nevelhet, Pici pedig kertészkedhet . . . A közös kert bére fele se lenne a lakáspénzemnek.

— Az a ház, amelyiknek hátul verandaféléje is van?

Pici elfordult a többiektől és elüvegesedett szemmel bámult ki az ablakon. A hegy felé nézett, ahol majd a leendő otthonuk lesz. Körmeit a tenyerébe vájta. Hát már idáig zuhantak? Ott fognak lakni a hegytetőn, szegény bányászok között, maguk is nyomorúságos munkás házban? Irén ujjongott a veteményes kertnek, a főjegyzőné már a verandát rendezte be . . . Pici szeretett volna felordítani, hogy nem is veranda, hanem csak üveges deszkabódé, konyha előtt! Nézte a teret, melyen át vékony, alacsony férfi ballagott az ő házuk felé, majd felnézett az ablakokba és széles mosollyal, mély ívben emelte meg a kalapját.

— Sirovecz jön — mondotta halkan.

Irén az ablakhoz rohant, majd lángbaborult arccal a másik szobába. Sietve öltözött át és hevesen vert a szíve. Ő csak attól félt, hogy Sirovecz az árverés után nem fog mutatkozni többet. Lám, milyen jó ember, még ezzel sem törődik. Úgy látszik, mégis szereti őt. Édes melegség hömpölygött végig a testén és még soha az életben nem volt ilyen boldog.

A főjegyzőné is felkelt az asztaltól. Neki még van félretett tíz koronája. A vendéget illendően kell fogadni. Az ünnepek hangulatának balzsamosan jó érzése fonta át a szívét. Hiszen rövidesen ezer korona néz rájuk . . . Ő, milyen szerencse, hogy megszabadultak az adósságoktól és még ilyen rettentő sok pénzt is fognak kapni. Izgatottan, örömben úszva kiáltott le az udvaron lakó cipész fiának, hogy szaladjon át a cukrászdába habostortáért. Náluk a habostorta volt az ünnepi hangulatok áldozati tárgya.

A főjegyző úr megtömkölte csibukját, s az izzó parazsat élesztgette lassú szippantásokkal, arra gondolt, hogy lám,

a legkényesebb helyzetek is milyen szépen megoldódnak önmaguktól.

Félénk kopogtatás után belépett Sirovecz úr. Olyan arccal, mintha gyászházba lépett volna. Aggódó pillantása a délelőtti események hatását kutatta az arcokon. Maga is elmosolyodott, amikor mindenfelől mosolygás fogadta. Úgy látszik, még sem olyan nagy a baj. Megkönnyebbült sóhaj szállt fel a kebléből.

— Kezüket csókolom . . . Csókolom a kezüket — ismételte mind a két változatban.

Körülülték az ebédlőasztalt. A főjegyzőné egy pillanatra eltűnt titokzatos mosollyal, aztán kezében nagy tálcával tért vissza, amin sárgakérgű habostorták pompás lehetőségei tárultak az ámuló szemek eké.

— Habostorta! — örvendezett a főjegyző úr. — No ez igazán pompás. Ó, te csókolnivaló, drága asszonyka.

A főjegyzőné majd leejtette a tálat, amint kipirulva védekezett a főjegyző úr ügyetlen, öreges mozdulatokkal valóra váltott véleménye ellen. Egy kissé zavarban is volt.

— Irén, fiam, hamar a tányérokat!

Irén hozta a tányérokat s míg a többiek a ritka esemény ünnepi hangulatában édes ízekhez gyűjtötték nyálukat, Pici észrevétlenül kisompolygott az előszobába. Az ablakhoz könyökölve az udvarra nézett, ahol egy idegen férfi, talán a ház új ura, beszélgetett az ügyvéddel. A lakásból meg hangok hallatszottak ki, tányérok csörrenése. Nevetgéltek, habostortát ettek odabent. Ó, milyen jó nekik. Eszébe jutottak apjának szavai: az életben béke honol. Azt hitte, mindjárt hangosan fölnevet. Aztán hevesen meg rázta valami belül és kinyújtott karokkal, zokogva borult az ablakpárkányra.

ADY ÉS A MAI MAGYARSÁG

Irta: *Fábián István*

ADY halálának huszadik évfordulója olyan állapotban találta a közvéleményt, amely aggódva vizsgálgatja a magyar sors leg súlyosabb kérdéseit. Ady költészete hasonló lelki állapot szülötte, érthető tehát, hogy az évforduló felelevenítette nyugtalanító, harcias és kesernyés verseit, amelyekben a modern költészet formáit nagy költői tehetség oltja régi magyar gondolkörbe. Napilapok, folyóiratok, könyvek fogadják el középpontnak Ady felfogását, a legellentéteesebb világnézetek és politikai pártok hivatkoznak rá, újra harcok középpontjába került és mint a hadsereg becsületét jelképező zászlót, egymás kezéből ragadják ki az ellenfelek.

Nem lehet a mi feladatunk, hogy bírói székbe tolokodjunk fel és ide vagy oda ítéljük Adyt, még kevésbé akarhatunk ítélkezni a költő fölött, akinek húsz éve porladó testével mind egyetemesebben elismert költészete áll szemben. A hasonló gondoktól látogatott utód alázatával akarjuk megkérdezni Ady Endrét, mi a véleménye a magyarságról, a magyar élet néhány többször emlegetett vonásáról és igyekszünk elválasztani az örökéletűtől azt, ami a futó napokhoz kötött. És azt az Ady Endrét kérdezzük meg, aki azóta már a magyar halhatatlanok karában ül, azt az Ady Endrét, aki költeményeiben él.

I. Keserűség és gőg.

Első köteteiben (*Új versek, Vér és Arany*) Ady saját helyzetét határozza meg a magyar problémákkal szemben. Szinte típusnak tekinthetjük irodalmunk és történelmünk reformátorainak hosszú sorát. E típus egyik legbiztosabb ismertetőjele bizonyos kesernyesség, sőt elkeseredettség. Mint Ady is, Nyugat-Európával hasonlítják össze Magyarországot. Természetesen jelentékeny különbséget találnak, amelyet teljes egészében elmaradottságnak éreznek, s ezért égeti lelküket. (A magyar önismeret egyik legfontosabb kérdése a különbség Magyarország és Európa között. Az elkeseredettek, az újitók elmaradottságnak érzik, a derűsek a magyar glóbuszosok egyenesen büszkéek rá és a nemzeti egyéniség tartalékának tartják ezt a különbséget. A kuruckodó

magyar hajlandó mindent: nyugalmat, vagyont, életet feláldozni, hogy a magyar — szellemi vagy politikai — különállást megvédje, a józanok, a mértéktartók úgy akarnak haladni, hogy a különbség is megmaradjon). Bessenyei, Kazinczy, Kölcsey, Széchenyi — alig túloz a kifejezés — kinnak érzik, hogy magyar-nak születtek. Kölcsey írja Szemere Pálnak 1813-ban: «Ha lel-kemnek, minekelőtte Hádeszből felvezettetvén ide plántáltatott, választás lett volna engedve, bizonyosan nem választottam volna a hont, melyben születtem».

Ugyanez a kín és elkeseredés fűti Ady Endrét, amikor Hortobágy poétáját, Krisztusok mártírját vagy a Magyar Messiásokat éneкли meg. A különbség Ady és elődei között legfeljebb annyi, hogy Ady elkeseredése gátlástalanabb és állandóbb.

Később (*Illés szekerén, Szeretném, ha szeretnének*) ez az érzés kitágul, átlépi az egyéniség korlátait, magába foglalja az elnyomottakat. Elsősorban a föld népét, később a gyári munkásokat is. A szociális probléma különleges szint kap költészetében: az elnyomottak, a kisémmizettek, az elbolondítottak a magyarok, az uralmon lévők idegenek, «svábokból jött magyarok», «tegnapi cselédek». Ez a gondolat vezeti a kurucköltészet hangulatkörébe, amelynek szintén az idegen elnyomás elleni küzdelem a célja. Különösen az «úri betyárokat» támadja, akik, hogy gond nélkül élhessenek, nem törődnek saját véreikkel.

Együttal el is mélyül az alapvető szorongó érzés. Tragikus színeket ölt fel. A magyarság elpusztulásának gondolata ebben az időben rémlik fel előtte és végigkíséri egész életében. A «Bujdosó kuruc rigmusá»-ban írja:

*«Áldott inség» magyar élet
Világon nincs párod néked,
Nincsen célod, nincsen véged,
Kínhalál az üdvösséged.*

*Elbocsájt az anyánk csókja,
Minden rózsánk véres rózsza,
Bénán estünk koporsóba,
De «így éltünk vitéz módra.»*

A nemzethalál gondolata együtt szokott járni Adynál a halálba való belenyugvással. Ez a különlegesség, amely csak Adyt és korát jellemzi, tévesztette meg pl. Prohászka Lajost, aki a nemzethalálba való belenyugvás gondolatát nemcsak a XVIII.

század kurucköltészetébe vetítette vissza, hanem teljes magyar lélek szerves alkotó részének fogta fel.

Az idézett sorok utolsójában («így éltünk vitéz módra»), de másutt is látszólag megokolatlan, dacos hetykeség kap hangot. Ebben is általános magyar tulajdonságot látnak, sőt Szerb Antal egész elméletet kanyarított az indokolatlan dac, «valami misztikus hit a magyarságban» köré. Ez a dac és önbizalom azonban nem indokolatlan és egyáltalán nem misztikus, de bizonyos, hogy egyik legbonyolultabb sarka a magyar léleknek.

A kuruc költemények és Ady kurucos versei egyformán minden panaszuk és halálsejtelmük mellett is alapjában véve nagyfokú nemzeti, sőt faji gőg szüleményei. A panaszkodó versek mellett szép számmal akadnak labancokat gúnyoló és dicsekvő versek is — különösen eleinte — majdnem mindegyik Ady-kötetre is esik egy-egy féktelen gőgöt sugárzó vers. Nem a zseni gőgjéről van szó, hiszen afféle akad bőven, hanem valami sajtáságos magyar elfogultságról, amely lenéz mindent és mindenkit, aki és ami nem magyar. (*Én nem vagyok magyar?*) (*Szétverek majd köztetek.*)

Ez a gőg fordítottja a «Minderwertigkeitsgefühl»-nek *Magyar véték biborban* című versében írja :

*«Ilyen vagyok, így van jól.
Ez a szemem, így látok,
Ez a sorsom, tehát szent,
Magyar dölyffel félrugom,
Hogyha bánt és nem ért meg
A világot.»*

Ahogy más népeknek állandóan arra van szükségük, hogy dicsekedjenek, a magyar gőgnek ezzel szemben állandóan kisebb-nagyobb csapásokra van szükségé, hogy el ne bizakodjék, tétlenségbe ne merüljön. *Nekünk Mohács kell* c. versében írja Ady Endre :

*«Ne legyen egy félpercnyi békességünk,
Mert akkor végünk, végünk.»*

Ezt a szerepet, az állandó sarkalást, nyugtalanítást vállalták íróink közül talán éppen azok, akikben a magyar gőg legvörösebb lánggal lobogott, akiknek érzékeny büszkeségét szinte halálra sebezte az a tény, hogy a magyarság elmarad az európai népek versenyében. Bessenyei, Kazinczy, Kölcsey lelkének az okozott mérhetetlen fájdalmat, hogy a magyar irodalom Európa *legelső* irodalma mögött marad el, Széchenyit az háborgatta, hogy a mi

gazdasági viszonyaink nem olyan fejlettek, mint az angolokéi. Büszkeségünk nem engedte, hogy hasonló, vagy rosszabb állapotban élő szomszédainkkal hasonlítsák össze nemzetünket.

II. Magyar glóbus.

Az *Ond vezér unokája* című versében egy látomást ír le Ady Endre. Megjelenik előtte őse, Ond vezér.

*«Nyeregben ült, kozák ló hátán,
Rabolt ló hátán dölyfösen
S én elhültem ős színe láttán.»*

Remek lírai jellemzés néhány szóval. Ősében legszembetűnőbb vonás a dölyf és a rabolt ló. A primitív ember ősi szerző ösztöne nem ismer gátlást. Elrabolja, ami megtetszik neki. Gőgje sem ismer még önkritikát. Korlátlan az is, mint szerző ösztöne. Bámulja Ady, ezt a szinte vadul egészséges őst, de tudja, hogy különbözik tőle :

*«Ilyen bánat-folt nincs fölvarrva
E kerek földön senkire,
Csak fajából kinőtt magyarra.»*

Ez a lelki magatartás élt minden nagy újitónkban, de senkiben sem ennyire öntudatosan. Mindegyik érezte, hogy szemben áll a magyarság nagyobb részével, de «fajtájából kinőtt»-nek egyik sem érezte magát.

Ennek a fokozott különállás érzésnek egyik legfontosabb oka Ady dekadenciája : túlzott érzékenysége, halálfélelme. Ezt maga is tudja, meg is mondja egyik legszebb versében, amelynek kerek szerkezete, tömörsége, világossága, mély értelme és lüktető líraisága a legjobb Adyra emlékeztet.

Kuruc Ádám testvérem-ben írja :

*«Ma valaki tréfált velem,
Boros, mámoros éjjelen
Elém állt, mellére csapott:
«Kuruc Ádám deák vagyok.»*

*Én se voltam zabi gyerek,
De, ki kuruc, nem pityereg,
Vérem volnál s hogy imígyen
Asszonyoskodsz, szánom igen.*

*Ez az élet nem nagy dolog,
Egyet forog, kettőt forog
Néha inog, de csak megáll:
Legvigabb pajtás a Halál.»*

Ady itt önmagáról mondat bírálatot és sokkal jobban meg-
látja világfelfogásának a magyartól eltérő voltát és dekadenciáját,
mint sokszor céltévesztő kritikusai. Kuruc Ádám, a régebbi kemény
magyar «asszonyoskodással», «pityergéssel» és a haláltól való fé-
lelemmel vádolja modern rokonát. Kuruc stíluba áttéve mindez
azt jelenti, hogy az érzelmek jobban uralkodnak rajta, mint a
régebbi férfias s ezért az értelem fékje alatt élő magyaron.

Ónd vezér és Kuruc Ádám Ady szemében saját magánál
különb emberek, de kortársai közül azokat, akik ennek a kemény
és gögös férfitipusnak az utódai, már nem becsüli semmire :

*«Száz tornyú Köd-város előtt
Strázsált vad kevélyen.
Vész álmú, gyöngye Isten,
Ki könnyes göggel mered a napba.»*

Külsőségeiben még mindig kemény és gögös, de alapjában
véve már gyöngye, álmái vészthozók és ami előtt strázsál, csak
ködváros. A formák még meg vannak, de a lényeg elsikkadt :
a biztos célok helyére álmok jöttek. A költő hiába figyelmezteti,
hiába akarja megállítani, bátran lépked az ingó-ringó tornyokon :
nagyravágyás, üres álmodozás, a valóságtól való elszakadás,
külsőségekben élés : ezeket a hibákat ebben a versében (*Délibáb-
ösön Köd-városban*) aggódva, figyelmeztetve sorolja föl, de később
korholva, szitkozódva emlegeti a «betyár urakat», «rabló griff
madarakat», «nagyétű, zombéklakású gémekeket».

Az uralkodó magyar osztály, a középbirtokos nemes és
arisztokrácia keveredéséből létrejött dzsentri jókedvében is bete-
ges vonásokat lát :

*«Nótázó bünök, hetyke gázság,
Török-szakad és csak azért is,
Halál-hívás,
Csuhaj: ez a magyar vigasság.»*

A kép a háború előtti dzsentriről, a cigányozó, vagyonát vidá-
man elprédáló, léha huszártisztekről és jogászokról általánosan
elterjedt. Mikszáth Kálmán, Herczeg Ferenc ugyanilyennek lát-
ták ezt a társadalmi osztályt, a leírásból csak a korholás, a tragikus
hang («Halál-hívás») hiányzott.

E jellemzés csak a háborút megelőző évtizedek magyar uraira illik, bizonyos vonásai azonban régebbi időre nyúlnak vissza. A pompakedvelő, az élet örömeit élvező, vidám nemesúr, akinek műveltsége és látóköre szűk, bizonyos formában már Gyöngyösi István műveiben föllelhető. Gvadányinál még határozottabb körvonalakat ölt fel a típus: megnyilvánul már a gőg is és bizonyos merevséggel párosul. A lelkiség külön irodalmi műfajt teremt Kisfaludy Károly, Kovács Pál novelláiban és Vas Gereben, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán regényeiben.

Amikor Gyulai Pál és Péterfy Jenő, Vas Gereben és Jókai Mór ellen harcol, nemcsak a lélekrajz és szerkesztés felületessége ellen küzd, hanem a kényes erkölcsiségű és érzékeny lelkiismeretű, európai látókörű magyar típus támadja a magával megelégedett, a magyar glóbuszon túl nem látó, léhább és derűsebb magyart. Ady ezt a harcot élesíti ki: a típus is züllöttebb, kártékonyabb, de az «asszonyos», «pityergő» Ady is érzékenyebben reagált és indulatait fékezetlenül öntötte ki.

III. A letörés.

Ady magyarságszemlélete fejlődik. A «kisemmizettek» pártjára áll, a forradalomtól remél változást. Több versében fenyegetőzik, hogy megfordul majd minden, Dózsa Györgyöt emlegeti, lázítani akar: «*Rohanunk a forradalomba*». Azonban hamarosan megtorpan. Észreveszi, hogy harca kilátástalan. «*A menekülő élet*», *Magunk szerelme* forradalmi hangú, dacosan lázító versei után a *Ki látott engem?* című kötetet már kiábrándult csalódás jellemzi: Magyarországon nem lehet még forradalmat sem csinálni. Ebből az időből valók azok a versei, amelyekben már az egész magyar népet szidalmazza:

«*Nem is nagy dolog ez.
Nem nagy sor nem hinni:
Bizonyisten, rongy-országot
Lázadásba vinni
Úgyse lehet mindegy.*»

(*Nem nagy dolog.*)

Elkeseredésében olyan hangot talál, amely nemcsak a mi irodalmunkban áll példátlanul, más népek irodalmában sem fordul elő — tudtommal — ilyen keserű jellemzés:

*«Betyár urai így nevelték,
Nem rug vissza csak búsan átkoz,
S ki egyszer rugott a magyarba,
Szinte kedvet kap a rugáshoz.»*

Elkeseredése már nem növekedhetik, de még letörtebb, szomorúbb lesz a világháború kitörésekor. A halál gondolata végigkíséri Adyt egész életén, saját sorsára, meg a magyarság életére vonatkoztatva is. A háborúban a kettős halálfélelem összefonódik és konkrétizálódik: tudja, biztosan érzi, hogy ebben a háborúban ütött a magyarság utolsó órája. Már nem szidja a magyarságot, csak sajnálja, búslakodik és menekülni akar a kétségbeesés elől. *És most már* című versében írja:

*«Elvész az ország,
Ha elfogytak az aszkéta szívek
S fájdalomaim testem mért rontsák,
Mikor nincsen minnek és kinek
S zsongító asszonyölek várnak.»*

A letörés tehát már a háború kitörése előtt bekövetkezett, azután csak konkrétizálódott és elmélyült.

A pálya végén elkövetkező keserű lemondás szinte törvényszerű minden nagy újítónál. Már Zrínyi Miklós utolsó leveleit is a keserű csalódás színezi át, Bessenyei öregségében fiókja számára ír, hogy meg ne fulladjon a süket csöndben, Kazinczy értetlenül nézi a fiatal romantikusok elötörését, és jobbra-balra hadakozik, Kölcsey sértődötten vonul vissza az országgyűlésről, Széchenyi az örületbe, majd öngyilkosságba menekül. A nehezen mozdítható magyar közönség, a rideg józanság, ha fel is melegszik, ha neki is lendül, túlságosan távoli célokért nem tud tartósan lelkesedni, megelégszik kisebb eredménnyel. A nyugati mintaképek sokszor vonzzák a magyarságot, de hamar kijózanodik és megelégszik a mai veréssel, nem fut tovább a holnapi tűzokért a lelkesedőkkel, a megszállottakkal. A kiválasztottak, a magyar messiások sorsa végzettszerűen a letörés, az elkeseredés, mert adott pillanatban egyedül kell találniók magukat.

ANTONIO MACHADO

1875—1939

Antonio Machadóban Spanyolország egyik legnagyobb lírai költőjét vesztette el. Annak a nemzedéknek volt egyik legtehetségesebb tagja, amely 1898-ban hosszú tespedés után a spanyol szellemi és irodalmi újjászületést megindította. Ez a «98-as nemzedék» rányomta bélyegét az egész újabb spanyol irodalomra. Ezek, mint nálunk Ady nemzedéke nyugatra, kelet felé fordították az Európában szinte már kívülrekedt s elszigeteltségében úgyszólván provinciális színvonalra süllyedt spanyol irodalom tekintetét s az új európai vajúdas formáival és eszméivel telítették meg az ősi és hatalmas spanyol mult hagyományait. Antonio Machado a legtisztább és leghősiesebb spanyol lelket, a castiliait hozta magával az irodalomba, azét a Castiliáét, amely a reconquistát véghezvitte, amely Cid-et szülte, amelyből a nemzeti spanyol irodalom egész nagy ragyogása kisarjadt.

Az ő bölcsője ugyan a paradicsomi tájak édes varázsával kábító, selymes fuvalmaktól lágy Andaluziában ringott. Sevillában, 1875-ben-ben született a híres Dueñák kastélyában, amely a hasonló nevű utcában áll. De csak egész kora gyermekségét töltötte itt. Szülei nyolc éves korában Madridba vitték s bár ők később elköltöztek innen, a költő Madridban maradt a Nevelés Szabad Intézetében, amelynek tanáraitól mindig a legnagyobb hálával emlékezett meg. Serdülőkorát és ifjúságát Madridban töltötte. Tanárnak készült s mert éppen a francia szakot választotta, nagyobb utakat tett Franciaországban és gyakran felkereste Párizst is.

Mikor először járt Párizsban, 1899-ben, a világváros éppen a Dreyfus-pör lázában égett, a költészetben akkor állt virágjában a szimbolizmus s a képzőművészetben az impresszionisták döngették a hagyomány vasfalait. Machado itt ismerkedett meg Oscar Wilde-del s a szimbolisták közül Jean Moreas-szal, aki már új klasszicizmus világosabb sikjai felé terelte a fülledt képek zsúfoltságától homályos szimbolizmust. Az ifjú spanyol költő is efelé a változata felé hajlott a szimbolizmusnak s költészetében mindig volt valami a művészi emelkedettség és csiszoltság mellett a klassziciz-

mus szigorú logikájából. Értelmi költészetében a mély és örök emberi lényeket hangsúlyozta az időszerű és múltó hangulati és díszítő elemek mellett.

Második párizsi tartózkodása (1902-ben) volt talán legnagyobb jelentőségű életében. Ekkor ismerkedett meg itt a modern spanyol líra legnagyobb költőjével, a délamerikai Rubén Darióval. Rubén Dario Nicaraguában született, de úgy tekintettek rá, mint az egész spanyol világ vezető modern költőjére. Nála is elsősorban a művészi öntudat fokozására irányult az újítás. Költészetének gazdagsága és sokoldalúsága, felfokozott zeneisége, rímeinek újszerű és előkelő csengetése rendkívüli hatást gyakoroltak nemzedékének fiatal költőire. Nem szolgálai utánzásokkal követték ezek, hanem nagy serkentőjüket, irányítójukat látták benne, aki megmutatta nekik, hol kereskedjenek, mire törekedjenek, hogy a spanyol lírát megújítsák. Antonio Machado is bámulta Dariót, de soha nem követte őt vakon, hanem mindig megőrizte saját költői egyéniségének eredetiségét.

Machado 1907-ben Soriában a francia nyelv tanára lett s öt évet töltött ebben a castiliai városban s később Segovia, ez az ősi spanyol város hívta meg tudományos intézetébe. Ezen a két helyen szívta magába Machado a legtörzsökösebb spanyol szellemet, a castiliait, itt ragadta meg a castiliai táj látomása is. Első költeményeiben, amelyeknek a *Solidades* (Magánosságok) címet adta, még egy zárkózott lélek pesszimista tépelődései nyilatkoznak meg a francia szimbolista formanyelvén. De Campos de Castilia című kötetében már megéled a castiliai táj és a castiliai lélek. Machado ezekben a hatalmas erejű tájleírásokban drámai összefüggést keres és talál a táj félelmes lelke s a rajta élők sorsa és jelleme között. Kemény és szenvedélyes szóval festi Spanyolország szívének fakó, átkozott és elvadult tájait és Estremadura még végzetesebb ridegségű vidékeit, melyekből valósággal a gonosz indulatok párolognak fel. Alvargonzáles annak a fajnak szimbolikus képmása, amelyben a föld mohó szeretete sötét bűnökig fokozza a szerezni vágyó kapzsiságot.

*Oh Alvargonzales földje
Spanyolország vert szívében.
Szomorú föld, nyomorú föld,
Oly szomorú, hogy lelke van.*

énekli a kietlen fensíkról s a többi szélverte vad fensíkokon is riasztó látomásokat hajszol. Kain téveteg árnyait látja bolyongni a rémülettől rezes alkonyatokban.

De van lágyabb éneke is, amelyekben a szelídebb andaluziai lélek, a költő másik énje nyilatkozik meg. Könnyed, népi dalformákban jelentkező, rendesen rövid versek ezek. Tárgyuk egy-egy lírai sóhajtás vagy egy régi közmondás felejthetetlen bájú versbefoglalása. Ezekben rendesen az andaluziai arab örökség keleti bölcsesége nyilatkozik meg.

Machado az új spanyol lírának az a költője volt, akiben a legmelegebb emberiesség s a legmélyebb kozmikus szemlélet élt. Férfias egyszerűsége és zárkózottsága mindig a magányt kereste. Iskolát nem teremtett maga körül. Az egyedülálló csúcokra tört s ott társtalan költőként állt keményen, semmi divatnak, befolyásnak nem hódolva.

Előtte hódolt meg a spanyol irodalmi közvélemény, amikor 1927-ben az Akadémia tagjává választották. K. M.

ANTONIO MACHADO VERSEIBŐL

ÉJJEL ÁLMOMBAN

Éjjel, hogy álom szállt le rám,
 Áldott látomás tűnt elém:
 Úgy rémlett, hogy forrás fakadt
 És buzgott szívem közepén.
 Mily titkos medren áradott
 Hozzám a víz s ömlött tova,
 Mint új élet hajnalhíre,
 Melyből nem ittam még soha.
 Éjjel, hogy álom szállt le rám,
 Áldott látomás tűnt elém:
 Úgy rémlett, zsongó méhkas áll
 Magában szívem közepén.
 Aranyló méhek jártak ott
 Ki és be, mind dolgozni kész
 S gyűlt sok keserű gond között
 Fehér viasz és szöke méz.
 Éjjel, hogy álom szállt le rám,
 Áldott látomás tűnt elém:
 Úgy rémlett, égő nap lobog
 Kihamvadt szívem közepén.

Égő volt, mert bő meleget
 Árasztott a rőt tűzhelyen
 És nap volt, mert úgy tündökölt,
 Hogy sírni voltam kénytelen.
 Éjjel, hogy álom szállt le rám.

Kállay Miklós fordítása

SPANYOLORSZÁG TÁJAIN

Ama föld fia, hol fellángoltak a fenyvek,
 S mely prédájára hág, mint zord hadak csizmája,
 A tölgyeket tarolta rég oldalán a hegynek
 S a törzsökös, sötét olajfákat kivágta.
 Ma szegény sarjai felnyögnek nyűtt seregbe;
 Vihar szaggatja az agyagos lomha földet
 S ragadja szent folyókon a téres tengerekbe,
 Sóhajtón, zuhogón vad rónákat nyöszörget.
 E sarj nyers vándorok zord törzséből szakadt,
 Pásztor nép volt s gyapjas merinóit terelte,
 Estremadurában párolgó nyájakat
 Portól lepelt utak arany napjától verve.
 Kis, nyeszlett, fürge nép, ravaszkas két szemé
 Mélyenülő, gyanakvó és nyugtalan; alakra,
 Mint ij íve feszült; arcuk szikár s ere
 Kiül, mint csontja s a szemöldök barna gyapja.
 A földön s falun itt gonoszok bőven élnek,
 Képesek esztelen s állati rosszaságra.
 Rút külső köntösét hordja az ocsmány lélek
 És mind a hét főbűn felesküdt rabszolgája.
 Irigységtől zavart s bús szemmel őrzi féltve
 Zsákmányát. Azt, ami szomszédjáé, sokalja.
 Csapás ellen nem küzd s nem kedveli kincsét se.
 Mindegy neki: szerencse vagy kába balsors alja.
 E földek szelleme vérengző s elvadult
 S a késő alkonyon, a komor messze dombon
 Felóriáslik egy ijász, alakja dült,
 Mint roppant kentaur, fellegnyilakat ontón.
 S látod a megtiport s szikkadt fensíkokat.
 Édenkert sose állt átokvert tájain.
 Sasok otthona ez, bús bolygónk itt rohad
 S tévetegen bolyong, mint úzótt árny, Kain.

Kállay Miklós fordítása

AZ ÓBUDAI KATONAI AMFITEÁTRUM

Irta: *Mesterházy Jenő*

MAJDNEM húsz évszázaddal ezelőtt, Augustus császár korában indult meg a római hódítás útja hazánk területén. A Száva mentén régebben megtelepült pannonoknak és a többi kelta törzseknek az ellenállása nem tudta leküzdeni a római légiókat. Ezek már a Krisztus születése utáni első század közepén érkeztek fővárosunk környékére és az első század végén az egész Dunántúl római uralom alá hajtása be volt fejezve. Az új provinciát a vitéz pannonokról nevezték el. A második század elején azt Traianus császár osztotta fel két részre. Egy nyugati szélesebb és egy keleti keskenyebb részre. Ezt a keleti, keskenyebb Pannoniát, melynek nyugati határa Esztergomtól kissé innen futott a Dunával párhuzamosan déli irányban, Alsó-Pannoniának nevezték. Ennek lett a fővárosa a kelta eraviscus törzs Ak-inke faluja, amely a mai Ó-Buda helyén és ettől északra kiterjedő területen lett a római telephelyek egyik legnagyobbja. Központja a megerősített katonai tábor, a castrum volt, a mai óbudai Fő-tér és hajógyár táján. Ennek kiterjedését pontosan megállapítani még ma sem tudták. Nyugati széle valószínűleg a Miklós-utca tájékával eshetett egybe. Ezen túl voltak a katonákat kísérő iparosok, kereskedők, markotányosok lakásai, az ideiglenes bódék, vagyis canabák, amelyeket azonban hamarosan kőépületek váltottak fel, mikor Aquincum véglegesen szálláshelye lett a második számú segédlegiónak. A tábort körülvevő városrész lakói állandóan gyarapodtak a kiszolgált katonákkal, a veteránokkal, kik nyugdíjas éveiket is katonatársaik közelében óhajtották eltölteni. Így a tábor körül lassanként egy katonaváros alakult és a polgári elem a katonavárost északról határoló temetőn túl tömörült. Itt alakult ki a polgárváros, melynek romjait 1879-ben kezdték kiásni és amelynek közepén épült 1894 és 1904 között az aquincumi múzeum. Ennek a polgári rom-városnak leghatalmasabb épületmaradványa az amfiteátrum, amelyet az esztergomi vasútvonal és a szentendrei országút összeszőgelésében találtak meg 1879-ben.

A régi aquincumbelieknek ez a hatalmas kerülékalakú épülete az életre-halálra szóló gladiatori játékoknak és az állatküz-

delmeknek volt a színhelye. Hogy mikor készült, azt egészen biztosan szintén nem tudjuk, de valószínűleg a II. század derekán, amikor a polgárváros is már erőteljesen benépesült. 162-ben már állott ez az amfiteátrum, mert ebben az évben épült nyugati külső falához Nemesis istennő tiszteletére egy szentély, mégpedig M. Ulpius Zosimus gazdag aquincumi polgár kegyes adománya révén. Az erről szóló és megmaradt felirásból egyesek még azt is feltételezik, hogy az egész amfiteátrum ennek a görög eredetű M. Ulpius Zosimusnak a jóvoltából épült. De ez nem valószínű, mert a hatalmas, több ezer ember befogadására alkalmas kőcirkusz költségei bizonyára Ulpius Zosimus anyagi tehetséget is meghaladták. Az ásatások alkalmával előkerült felírások és nevek kivétel nélkül polgári vonatkozásúak voltak. Sem a castrum parancsnokának, sem másféle katonai hivatalnokoknak az ülőhelyét az amfiteátrum feliratos helyei között megállapítani a régészek nem tudták. Így természetesen merült fel az a gondolat, hogy a katonaság talán egy másik amfiteátrumban élvezte a véres gladiatori vagy ádáz állatviadalokat. Ha a katonaságnak úgyszólván épült egy különálló hatalmas fürdő a castrum mellett, a mai Flórián-téren, amelyet első magyar archeológusunk, Schönwizner István már a XVIII. században megtalált, akkor könnyen volt feltételezhető az is, hogy nem feledkeztek meg a katonaság szórakoztatásáról sem és bizonyára gondoskodtak a rómaiak előtt különösen közkedvelt gladiatori játékok számára egy katonai-amfiteátrumnak az építéséről is.

Ezt a feltevést hamarosan megerősítette egy feliratos kőtábla, amely az aquincumi múzeumnak legszebb és egyik legnagyobb feliratos kőtáblája. Lelőhelye Ó-Buda és Újlak határán, a Viador-utcában volt, azon a helyen, melynek tájékaig terjedt déli irányban Aquincumnak az a része, amely a katonavárosnak felelt meg. Felirata nem vonatkozhatott másra, mint ennek a városrésznek az amfiteátrumára, amelyet a II. segédlegió épített. A légió ezzel a kőtáblával örökítette meg az akkor uralkodó Antoninus Pius császárnak, a haza atyjának az emlékét, amikor az negyedízben a konzulsgot viselte. Az időrendi számítás szerint pedig ez 145-ben volt. A katonai amfiteátrum tehát korábban épülhetett mint a polgárvárosi és így a katonák szinköre megelőzte a polgárokét.

A kőtábla azon a helyen került elő, ahol a mai Viador-, Pacsirtamező-, Nagyszombat- és Szőlő-utcák összetalálkoznak és alig észrevehető emelkedéssel egy kis dombot alkottak. El is nevezték ezt az emelkedést Királyhegynek, de a régebbi óbudaiak inkább

Akasztó-hegynek, Kutya-hegynek, Sintér-hegynek nevezték és szájhagyományként járt közöttük, hogy helyén egykor hatalmas épület, közelebbről várkastély állott, amelyet még Nagy Lajos király adott át édesanyjának, az özvegy anyakirálynénak. A négy utca által közrefogott Király-hegy vagy Sintér-hegy azonban be volt építve és így nem lehetett megbizonyosodni arról, hogy a felírtos tábla szerint valóban ott volt-e a római katonák mulatóhelye már a II. században. Feltűnő volt azonban, hogy a térséget kitöltő apró házak nem négyszögben, hanem körben épültek, szinte olyanformán, mintha egy régi kerékalakú épület alapfalain helyezkednének el. Ez az elhelyezkedés, a kerékalak és mérete is arra mutattak, hogy nagyon valószínű az a feltevés, hogy a rómaiak korában ott amfiteátrumszerű épület emelkedett.

Bármennyire valószínűnek tetszett is ez a feltevés, egyesek mégis kételkedtek benne. Szokatlannak találták, hogy Aquincumban két amfiteátrum legyen, mikor az Itálián kívüli római városokban legfeljebb csak egy-egy amfiteátrum volt majdnem mindenütt. A kételkedők nem vették figyelembe, hogy a régi provinciális városok között akadt kettő — mégpedig az alsó-ausztriai Carnuntum (Hainburg-Petronell között) és a németországi, Rajna melletti Xanten — ahol nem egy, hanem két-két amfiteátrum volt. Nem lévén tehát egységes felfogás ebben a kérdésben és mert nem is érezték szükségét annak, hogy a Király-hegy felszíne alatt meg is keressék a második amfiteátrumot, egyelőre meg sem kísérelték a katonai amfiteátrum alapfalain emelkedő kicsi házak kisajátítását vagy megszerzését.

Mikor azonban végre időszerűvé vált a városrendezés terén ugyancsak elhanyagolt Ó-Buda új tervrajzának elkészítése, már az első óbudai városrendezési elgondolás parkot tervezett a Viador-, Pacsirtamező-, Nagyszombat- és Szőlő-utcák közé eső kicsi házak helyére. Megkezdődött tehát ezeknek a házaknak a székesfőváros részére való fokozatos megszerzése. 1925-ben a Szőlő-utca felőli házakat a főváros már le is bontatta és ezzel lehetővé tette az Aquincumi-Múzeum vezetőségének, hogy a házak alatt próbaásatásokat végezzen. Ezek hamarosan igazolták, hogy a háztömb alatt valóban egy amfiteátrumnak a maradványai vannak. Olyan kicsi terjedelemben folyhattak azonban ezek a kutató munkálatok, hogy az amfiteátrum méreteiről és falmaradványainak terjedelméről kellő meggyőződést az ásatásokat vezető régészek szerezni nem tudtak. Várni kellett tehát a további házak lebontására. Meggyorsította ezeket a munkálatokat az óbudai városrendezés sürgetése és az a megfontolás, hogy a katonai amfi-

teátrum maradványait mielőbb ki kell szabadítani a föld mélyéből, hogy annak alapján gondoskodhassanak megfelelő környezet tervezéséről is.

Igy fogtak végre 1936-ban a feltárási munkálatok első szakaszához. Kiszabadították az épületrom külső falát, mely egyes helyeken megközelíti a 2 m 40 cm vastagságot. Olyan méret ez, mely páratlan még rómaikori falmaradványainknak a méreteinél is. A további ásatások folyamán előkerült a körfalnak egy összefüggő teljes szakaszaként a Viador-utcától a Szőlő-utca felé (nagyjából nyugat-déli irányban) húzódó falrészlet, melyet kívülről egyenlő távolságban hatalmas, 170 cm vastagságú támpillérek tagolnak részekre. Megtalálták az épület belsejébe vezető járatokat, a belső kettős körfalat és a feléje húzódó sugárirányú támfalakat is. 1937-ben elérték az egyik főkaput és kereken száz méter hosszú külső körfalat tártak fel. Ezzel a katonai amfiteátrumnak több mint egynegyede vált láthatóvá és noha a munkálatok szinte majdnem megakadtak és a Pacsirtamező-utca felőli oldal két házából a régi lakókat még az elmúlt évben sem sikerült kitelepíteni, mégis lehetővé vált a katonai amfiteátrum méreteinek pontos megállapítása. A kerülékalakú építmény hosszabb tengelye 120 m, a rövidebb pedig 90. Ha összevetjük a katonai amfiteátrumot a polgárral (melynek nagy tengelye 67, kistengelye pedig 62 m), akkor nyilvánvaló, hogy az óbudai katonai amfiteátrum annyira nagyobb az északinál, hogy befogadóképessége szinte kétszerese az előbbinek. Szorosan számítva 10.000 ember is elfér ebben a hatalmas színpadon. Ha tehát a II. számú segédlegió számát maximálisan 6000-re tesszük, akkor világosan láthatjuk, hogy az aquincumi római katonák kényelmesen elérték a színpad nézőtérén és ott még hozzátartozóik közül is számosan helyet kaphattak.

A lépcsőzetesen emelkedő hajdani nézőtérnek az ülései természetesen nem maradtak meg, mert Ó-Budának már a középkori lakói is rátelepedtek erre a hatalmas épületre. Annak a földfelszín feletti részeit ezek a régi lakók és az újkoriak teljesen lehordták és így csak az maradt meg, ami mélyebben feküdt a mai felszínnél. Vannak azonban olyan nyomok, amelyek arra mutatnak, hogy a nézőtér csupán földsánc volt, mely a hatalmas körfalon emelkedett. Ennek lépcsőzetes nyomát a felszín alatt lejjebb menve meg is találták és megvan rá a remény, hogy legalább egy részleten sikerül feltárni és megőrizni az eredeti lépcsőzetet. Egyébként a kockakövekkel burkolt külső fal eléggé közel kezdődik a föld felszínéhez, honnan felfelé haladva a régi római szintig, ez a falmagasság két és három méter magasságig váltakozik,

Ezekből az adatokból is elképzelhetjük ennek a most feltárt katonai amfiteátrumnak a nagyméretűségét és annak ellentétére, hogy falaival nem emelkedik olyan magasan a felszín fölé, mint az aquincumi északi, vagyis polgári amfiteátrum, hatása mégis lenyűgöző, mert még így, nem teljesen feltárva is megdöbbenet arányaival, óriási főbejáratával, ritmikus tagoltságával és határozott nagyvonalúságával. Pedig miként már említettük, hiányzik róla a felépítmény nagyrésze és így azok a díszek és egyéb tagozatok is, melyek a hatalmas épületen kétségen kívül meglehettek. Ha majd feltárul az egész épületalap, akkor lesz csak igazán fenséges és szinte megható látvány, mert belepillantást enged majd az egykori hatalmas épületnek ama legmélyebb belsejébe, amelyet a római legionáriusok közül is csak azok láthattak, kik részt vettek az amfiteátrumnak megalkotásában.

A nagyméretű színpód építői u. i. maguk a katonák voltak, kik nemcsak utakat, de nagyarányú fürdőket, vízvezetékeket, csatornákat építettek, mocsarakat szárítottak ki, szőlőket és erdőket ültettek ott, ahol kellett és lehetett. Méltán megérdemelték tehát a szórakozást is és annak legváltozatosabb helyét: az amfiteátrumot. Hogy annak küzdőterén, az arénán miféle játékok folytak le, annak leírása messze vezetne el tárgyunktól. Csak egy bizonyos, hogy nem a nemesebb szórakozást nyújtó színjátékoknak a helye volt az aréna, hanem a vad állathajszáknak; nálunk, Aquincumban többnyire a medvék, vaddisznók és a viadalokra külön betanított rabszolgák, a gladiátorok között. Ezek a játékok vérengzésükkel messze túlszárnyalták a Spanyolországban még nem is olyan régen divatozó bikaviadalok küzdelmeit. Adataink vannak arról, hogy a leghatalmasabb római amfiteátrumban, a Colosseumban egy Traianus császár által rendezett ünnepség-sorozaton 123 nap alatt 10.000 gladiátor harcolt. Pompeius pedig egy alkalommal 5—600 oroszlánt, 18 elefántot és 400 másféle vadállatot hozatott a nép gyönyörködtetésére Rómába. Hogy hány ember, vadállat, esetleg a vadállatok elé dobott keresztény pusztulhatott el az aquincumi katonai amfiteátrumban, azt számszerűleg nem tudjuk. Az épület hatalmas romjainak a szemlélete így természetszerűleg nemcsak a hódító római nép nagyméretűségét és erejét, hanem durva vérengzéseit is eszünkbe juttatja. Mindenesetre megkapó és hatalmas kép lesz ez az épületrom, megfelelő parkkal, mint környezettel, mely idegenforgalmunkat is hatásosan fogja emelni. Míg a polgári amfiteátrum távolabb fekszik, addig ez a katonai, második szinte benne van a jobbparti főváros szívében és még ismertebbé fog válni, ha meg-

épül az óbudai új Dunahíd. Fővárosunk világhírét ez az újonnan feltárt épületrom nagyban fogja emelni, mert most már nemcsak a város külterületén, hanem a belsejében is lesz egy római arénánk, miként a büszke Párizsnak az Arènes de Lutece . . .

És csodálatos, hogy erről a katonai amfiteátrumunkról, mint határozott bizonyosságról értekezett már 1823-ban egy művelt magyar honfitársunk, Németh Sándor: «Észrevételek az Ó-Budai határban található és látható Római Régiségek iránt» címmel. Osztrák szolgálatban alkalma volt Némethnek Itáliában és Poláiban a különféle rómaikori építészeti és egyéb emlékek tanulmányozására. Midőn 20 évi külföldi szolgálat után hazatért és az óbudai meg a visegrádi királyi uradalmak «Kameralis Praefectura» lett, itthon a legnagyobb szenvedéllyel kutatta a római emlékeket. Így jutott el a Király-hegyhez. Feltűntek ott néki a köralakban épült házak és polai tapasztalatai alapján állapította meg, hogy a Királyhegyen épült házak alatt egy olyan amfiteátrum van, mint amilyen a polai, melynek azonban felépítményeiből is még sok látható. Feltevése szerint a Római-fürdő 24°-os vizét egészen idáig vezették el a katonák, hogy abban a gladiátorok «kik életre-halálra hadászni kényszerítették, megmosakodhassanak és fürödhessenek» . . . Tartalmas és mélyenjáró értekezése után éppen száz esztendőnek kellett eltelnie, hogy megkezdjék a katonai amfiteátrum feltárását és a világ szeme elé állítását. Ezzel a megcsonkított, kicsi Magyarország megint egy olyan munkát végzett el a főváros anyagi ereje révén, amit a régebbi, nagyobb ország észre sem vett. De ez a kultúr munka is csak egyik bizonyosága életakarásunknak és életerőnknek, amelyek révén nemcsak önmagunkat gazdagítjuk, hanem a művelődésre vágyó, tökéletesebb emberiséget.

ÉJJELI KALAND

*Várom a reggelt, hánykódva az ágyban,
de hosszúak ezek az éjjelek!*

*Unalmamban égő cigarettámmal
az éjszakába lyukat égetek.*

*S íme, egy lány bújik át rajt — piros kalappal
oly üde, szép, s oly édesen nevet:
köszöntöm, s örömmel vele megyek.*

Baradlai Albert

KÁRPÁTALJA HAZATÉRT

Irta: Marék Antal

ATÖRTÉNELEM igazságszolgáltatása örök. Rákóczi gens fidelis-simája, mely egy ezredév jó és balsorsában együtt élt a magyarsággal, hűsz esztendei szenvedés után hazatért az anyaországhoz. Különös örömet érzünk, küzdünk könnyeinkkel, mert a ruszinokat mindig szerettük. A hegyek, miknek völgyeiben és oldalaiban meghúzódnak faházaik, fatemplomaik, miknek erdőségében baltájuk csattog, egykor a boldog Nagymagyarországot ölelték körül. A hegyek nyíltak meg Árpád honkereső népe előtt Vereckénél, itt mutatta a Vezér a Nagyalföld felé vezető utat. Szinte titokteljes intés ez, Verecke újra a miénk! A Kárpátok egy darabját visszaérdemeltük s most már nincs más feladatunk, mint egyetlen, minden magyar karjában és szívében élő parancs, kiérdemelni és kiharcolni a Kárpátok koronáját a Nagyalföld vajúdo teste köré.

Istenhez közel él a nép s bizonyára őrzött és továbbadott egy emléket, melyet a hűsz esztendő ígéretése és gyötrelme sem tudott kiölni a lelkéből. Az emlék lassan, észrevétlen átköltözött a gyermekeik lelkébe is, akik pedig még nem éltek az anyaországban, de mindenkor vágyódtak oda. Ennek így kellett történnie. Az emlék a valóság hajszálgyökereivel még mélyebb talajba ereszkedett s kiirthatatlanul szerteágazódott. A megszállók tehetetlen dühvel látták, hogy apró névtelen hősök jártak fehér darócban, szenvedéssel teli arcuk mindjobban hasonlított az Údvözítő arcára. Tehetetlenül állottak a csoda előtt, e néma és névtelen ellenállás megrémítette őket. Ami az utolsó hónapokban történt, az már a beszívárgott kalandorok végső és kétségbeesett próbálkozása volt.

Csap, Luhi, Felsőgereben, Volóc, Tiszaújlak, Nagyszöllős, Huszt, Perecsény, Técső, Vezérszállás, Verecke és a többi vissza-került falu mindegyik egy-egy lelkünkben felzengő költemény, melynek minden sora él bennünk s felrázza már-már a kétség szélén botorkáló lelkünket. Futni szeretnénk hozzájuk, felkapaszkodni apró falvaikba s megölelni őket. Szeretnénk beállani közéjük fatemplomaik csendjébe, hol egészen különös lelkiségben, a misztikumnak ősi ámulatában s megszállottságában dolgozik és imádkozik a ruszin nép.

A húsz éves ellenséges gyűrű szétpattant végre s a magyar honvédség bámulatos katonai teljesítmény után összeölelkezett a méteres hóban a lengyel testvérrel. Különös ez a mély szeretet, mely a ruszin és a lengyel nép iránt élt bennünk. A népek összetartozásának nem csupán faji, hanem főképen történelmi s közös multra utaló eredői vannak.

Ósi és történelmi parancs szerint tehát a ruszinnak itt élnie és hálnia kell. De ez az élet a biztonságot, a munkát, a megbecsülést és a magyar fehér kenyeret jelentse számára. Halála pedig boldog legyen és könnyű. Úgy távozzon az ismerős táj titokteli világából, hogy ne legyen szívében keserűség és tudatában vád. A magyarrá lett Kárpátok rengetege vigyázzon rájuk. A vihar, amely évszázados fák törzsével birkózik az alacsonyan szálló felhők alatt, rémitse halálra az egyszerű, igénytelen életük ellen ármánykodó ellenséget.

Kárpátalja a mienk s mi Kárpátaljáé vagyunk.

SZAVAK ERDEJÉN

*Szavak erdején bolyongni, mint a vándor,
Ki vadgalambos erdőn jütyörész.
Fölötte zöld és ezüstlila sátor,
De ő az élet sűrűjébe néz . . .*

*Mohos szavakra lelni messze völgyben,
Mik olyan kékek, oly süppedők, puhák,
Hogy csak átlátszó, tiszta síri csöndben
Ér hozzájuk a ködös lila vágó . . .*

*Menni nagy nedves, vad szavak alatt,
Miknek ágai tán az éjig érnek.
Miken sötétzöld titkok alszanak
S mint kék madár röpköd a messzi élet . . .*

AKIKBŐL NEM KÉR A MAGYAR IRODALOM

Farkas Gyula könyve «Az asszimiláció kora és irodalma», amelyről a Napkelet is részletesen kifejtette véleményét, hirtelen napi ujságszenzációvá dagadt, amin nem is lehet csodálkozni. Ha valaki nem irodalmi szempontok szerint próbál irodalomtörténetet írni, számolnia kell azzal, hogy azok a politikai szemléletek, párt-indulatok és világfelfogások, amelyekbe a legkülönbözőbb síkokon beleütközik, igyekeznek támadásaival szemben vélt vagy valódi igazságaikat érvényesíteni. Egyik napi ujságunk népszerű és kitűnően fémjelzett nevű közírója sorozatos vezércikkben igyekszik útmutatása nyomán antiszemita szellemben végiggyomlálni a legközelebbi magyar irodalmi multat. Az igazságügyminiszternek a zsidójavaslat vitája során elmondott beszédéből szintén Farkas Gyula könyvének visszhangját vélték kiérezni az irodalmi vonatkozások mögül.

Megszólalt a visszhang arról az oldalról is, ahol mégis csak helyesebb volna hallgatni Farkas Gyula könyvéről, mert mindenkinek igaza lehet Farkas Gyula felfogásával szemben, amelyről mi is a leghatározottabban kifejtettük véleményünket, csak éppen annak az oldalnak nem, amely az egyetlen mégis megfogható és hatásosan érvényesíthető érvel szolgálhatja Farkas Gyula egyébként gyöngelábon álló felfogása mellett.

Sokban nincs igaza Farkas Gyulának, de amit a zsidóság magyar irodalmi szerepléséről ír, ahogy a magyarországi zsidó írókat értékeli, azzal alig lehet vitatkozni. A Pesti Napló mégis megpróbálja ezt egyik vasárnapi számában. Először az igazságügyminiszternek igazán csak jelzésképen odavetett, de a cikkíró szerint szintén Farkas hatása alatt mondott néhány rövid megállapítását próbálja ízeire szedni. Azt hisszük nagyon gyöngelér, hogy az igazságügyminiszter egy különben is harmadrangú zsidó lírikus, Makai Emil nevét helytelenül idézi. Ha egyáltalán nem tudná, az sem volna nagy baj. Amit azonban Ignotusról mond, az cáfolhatatlanul igaz. Ignotus tagadhatatlanul a legnagyobb készütségű kritikusok közé tartozott. Világirodalmi szempontjai voltak, éles és ötletes fordulataiban is kemény logikája, hatalmas tudása összefüggések gyors meglátására. Ezt a kritikáról szóló tanulmányomban is elismertem róla. De az is tény, hogy ezekkel a fölényes fegyverekkel uralkodni akart a magyar

irodalom egész területe fölött. Zsidó fórumokról, mint a *Hét*, a *Nyugat*, a *Világ*, a *Magyar Hírlap* a csalhatatlanság jogát követelte magának a magyar szellem minden megnyilatkozásával szemben. Nem mondom, hogy pártos ítéleteket mondott, de éppen vérségénél, nevelésénél, egész szellemi szerkezeténél fogva természetesen kevésbé megértő volt a magyar mint a zsidó irodalmi megnyilatkozásokkal szemben. Ne tagadjuk, a múlt század végén és ennek a századnak az elején egészen a világháborúig ha nem is keresztény üldözés, de legalább is csendes keresztény elnyomás folyt itt az irodalomban. Ha a legszerényebb zsidószármazású tehetség feltűnt az irodalomban, egyszerre rázendített a titkos szálak önkéntelen összetartásával megszervezett sajtó-kardal. Egy nyögdcélszerű versecske alapján Verlaine-né és Villonná avattak itt hamar elkallódó kávéházi poétákat. Egy-két kabarédal elég volt, hogy valaki nagy költővé legyen. A különben tehetséges Földi Mihályt első, zavaros, a pesti gettó levegőjét lehelő regénye, a Szahara után úgy ünnepelték, mint a «magyar Dosztojevszkijt». Herczeg Ferencről a teljes lekicsinylés hangján írtak. Gárdonyi mindig kapott egy-két fanyalgó, csípős megjegyzést kritikájuktól. Tormay Cecile soha nem kapta meg tőlük a méltó elismerést. Azt is jól tudjuk, miért. Olyan magyar írókat, akiknél sokkal jelentéktelenebb zsidókat a lehangzatosabb dicsérő jelzőkkel halmoztak el, igyekeztek elriasztani az irodalomból. A színház gondosan körülbástyázott hadállásaiba csak a legnagyobb nehézségek árán sikerült betörnie a nemzsidó íróknak. Ezen a téren titkos szövetség erejével uralkodtak. Még a Nemzeti Színházban is ott állottak az őrszemeik. És annak az írónak, aki mégis bebocsátást nyert, vagy döntően kirobbanó sikerekre és már erősen megszerzett népszerűsége s azonfelül egy adag megalkuvásra volt szüksége. Hogy a magyar színpadi irodalomban olyan kistehetségű, száraz, sokszor egészen alantas színvonalú írók lehettek a hangadók, mint Lengyel Menyhért, Lakatos László, Földes Imre, Drégely Gábor, hogy Bús Fekete Lászlóról ne is beszéljek, ez csak a zsidó hegemonia révén vált lehetővé.

A magyar írók közül csak azok élvezték ennek a sajtónak és kritikának a támogatását, akiknek döntő sikere vagy lenyűgöző súlya ellen amúgyis esztelenség lett volna hadakozni. De még az ilyeneknél is fontos volt sokszor a behódolás. Ady annak köszönhette föltétlen elismerését, hogy teljesen az ő szekerük rúdja mellé szegődött. Hogy Adynak mennyire nevéhez szőttek az Osváthról áradozó szavak, nem firtatom, csak utalok Hatvany Lajost magasztaló dicséreteire levezetésében, amelyeknek őszintesége már tisztázott dolog. Érdekes különben, hogy csaknem valamennyi magyar vérségű vagy legalábbis nemzsidó származású írónál, akik a sajtó és a kritikai

elismerés napos oldalára kerültek, mindig megtalálunk valami titkos szálát akár házassági összeköttetések, akár más kapcsolatok révén. Gondoljunk csak Krudy Gyulára, Kosztolányira, nem is akarok itt hirtelen más neveket említeni, pedig igen sok volna, de félreértésekre adna alkalmat, mert ennek a kis cikknek keretében lehetetlen volna a láthatatlan erek szálait kibogozni, amelyek a közös nagy csatornába vezetnek.

Tény azonban, hogy adatokkal mutatható ki ennek a törpe kisebbségnek ráterpeszkedése az egész magyar irodalomra. Egy azonban soha nem sikerült nekik, hiába dolgozott a sajtó a legnagyobb erőfeszítéssel — szervesen bekapcsolódni a magyar irodalomba. Amit írtak, azon mindig rajta volt a zsidóság jellegzetessége. Sohasem sikerült asszimilálódnok. Éppen legtehetségesebb és legjellegzetesebb íróik maradtak meg mindig zsidónak. Kiss József félig-meddig zsidó vallásos költőnek számít, aki magyar nyelven a héber lelket szólaltatta meg. De akármilyen forró vágyuk volt, hogy magyar környezetet jessenek, hogy alakjaikról a zsidó mezt lehámozzák, sohasem tudták ezt elérni. Legjobb íróik denaturált miliójéről megszire érzik a zsidó íz. Soha egy épkezláb magyar alakot megrajzolni nem tudtak. A regényeikben, darabjaikban mozgatott együttesekről mindent el lehet mondani, csak azt nem, hogy magyar. Akkor a legjobbak, mikor bevallottan zsidómiliót rajzolnak, mint Kóbor Tamás és Zsolt Béla.

Farkas Gyula könyve ellen igen ravasz módon hadakozik a Pesti Napló. Nem a maga véleményét mondja el, hanem Bóka Lászlónak az Ország Utjában megjelent cikkéből idéz. Annál ravaszabb ez az eljárás, mert egészen másra akarja végeredményében felhasználni Bóka érveit, mint amelyre ő azokat szánta. Bakó általános magyar és irodalmi szempontokból vitatkozik sokszor igen helyesen Farkas Gyulával. A Napló cikke viszont azért akarja Bókán keresztül Farkast kipellengérezni, hogy ennek a zsidó irodalomról kifejezésre juttatott állításait meggyöngítse vagy lerontsa.

Legszomorúbb azonban az, amit a cikk pozitív irányban hoz fel, «az izraelita vallású magyar» írók (a cikk nevezi így őket) igazolására. Azok a nevek, amelyeket ebben a részben felsorakoztat, a legkitűnőbb anyagot szolgáltatják az ellenbizonyításra. Kiss József magyarságáról már nem akarok újabb véleményt mondani anélkül, hogy költői értékét kétségbe akarnám vonni. De Isten óvjon meg minden lírát attól, hogy Füst Milánt kelljen reprezentánsának tekinteni. Ezt a nagyképű, semmitmondó, nyakatekert szórendű, szabálytalanul döcögő sorokba tört prózát csak olyan meddő és üres esztétikai légvárakat építő szellem tudta nagy költészetté kikiáltani,

mint Osváth Ernő volt, aki a cikk szerint egy nagy irodalmi megújodásnak, a harmadik magyar klasszikumnak állt az élen. Mint ahogy a kösziklából nem lehet vizet fakasztani csak csodával, úgy nem csörgedezett egyetlen termékenyítő, tenyészetet sarjasztó csepp sem Osváth Ernő szelleméből, amelytől egyetlen épkézláb írói sor sem került ki. Az még nem irodalmi működés, hogy valaki költők és írók műveit nyomdai utasításokkal látja el. Osváthnak az volt a szerencséje, hogy kiadói működésének olyan kiváló magyar szellemek kerültek, mint Ady, Babits, Kosztolányi, Móricz Zsigmond, Tóth Árpád. De a zsidó sajtó szeretné most az ő alkotóerejüket is Osváth gyámkodásának tulajdonítani. Osváth csak az a kakas volt, aki néha megszólalt a szerkesztőségi asztalnál, vagy a kávéházban, amikor ezek a napok már felkeltek. De még így is utánkukorikuló és igen gyengeszavú kakas volt. Szép Ernő lírájának csenevész, olykor igen finom művirágocskáit szintén nem a magyar érzés harmata öntözte, bár volt egy darabja, amelyben nagyon jól leste el a magyar népmese hangját, csak itt-ott modorosan utánozta kissé, de volt benne hajlandóság az asszimilációra éppenúgy, mint a Pesti Napló cikkében emlegetett írók legtehetségesebbjében, Bródy Sándorban, aki a színmagyar Eger levegőjéből teletüdővel szippantott fiatal korában, bár ő is csak megtért végül az ősi Lyon Leához.

Az újabb történelemkutatás eléggé megmutatta a Marczali-féle történetírás hézagosságait. Alexander Bernát racionalista csevegéseit is túlzás filozófiának nevezni, bár a zsidó szellemtől nem idegen éppen a legmélyebb filozófia, a metafizika, amint Spinozától Bergsonig elég példa igazolhatja. De éppen ezért nem nagy dicsőség volna a magyar filozófia élvonalában éppen Alexander Bernátot emlegetni, aki sajnos, nem nevezhetünk ki a magyar Bergsonnak.

A magyar próza két nyelvi és stílári újítójának éppen Szomory Dezsőt és Révész Bélát kinevezni enyhén szólva szintén kis tévedés. Furcsán újítja meg a beteget az, aki előbb halálos műtétet végez rajta. Értsük meg egymást. Szomory Dezső valóban nagyszerű stílusromantikus, sőt stílusforradalmár, igen tehetséges író, művei meglepő ragyogásúak, képei fantasztikus művészi álmok. De stílusa keréketörő a magyar nyelvet, nem veszi figyelembe szellemét, logikáját. Olyan mű-magyar nyelven ír, amelynek szavait, mondatvegyületeit idegen lombikban kotyvasztották. Ha nem is ilyen nagymértékben, de mégis idegen tudóval lélezkzik az a kissé fellombosodott magyar nyelv is, amellyel Révész Béla indult meg az expresszionista-stílus felé.

Érdekes, hogy Giraudoux vagy Georges Limbour is stílus-

forradalmárok, de úgy vigyáznak közben a francia nyelvre, hogy még André Therive vagy Abel Hermant szemfüles hibabogarászása sem tudná könnyen rajtacsípní őket.

Vannak zsidó írók, akiket nem lehet és nem szabad kitudni a magyar irodalomból, mint ahogyan Heinét sem lehet kitudni a németből. De azt sem lehet tűrni, hogy igazi magyar értékek és tehetségek ne érvényesüljenek a magyar irodalomban, mert a zsidóknak eddig legalább is jóval könnyebb volt itt az útjuk az irodalmi érvényesüléshez.

Tanárr

A budapesti „nyelvjárás“.

A szabadelvű napilap vezércikkírója élesen beszéskül a most készülö zsidötörvénnyel kapcsolatosan elhangzott vádadal, hogy a pesti zsidóság «kerékbetörte a magyar nyelvet». Elismeri ugyan, hogy egy úgynevezett pesti argot alakult ki (amely a szavak fülsértö hangsúlyozásával külön gyötrem az ép nyelvérzékü, vérbeli magyaroknak), de mindjárt önérzétesen hozzáteszi: ha így van, jogosan van így, mert az egymillió lakosságú Budapest «kitermelhetett» magából különálló beszédidiomát, vagy ahogyan ő írja: «nyelvjárást», amely éppen olyan jogosult nálunk, mint a székely nyelvjárás, vagy pedig a franciáknál a provençal. Megállapítja, hogy a külföldi nagyvárosokban mindenütt kifejlödött ilyen tolvajnyelv: mint Párizsban a «parisisme», New-Yorkban a «slang» stb. Következöleg: fővárosunknak is meg van a joga a maga argotjára, vagy mondjuk — «nyelvjárására».

Elsö pillanatban talán tetszetös ez az ellentámadás, de csak az illetö lap laikus törzsolvassói körében. Mert az összehasonlítás körül bajok vannak.

Ugyanis ami a provençal-t illeti, amelyen Mistral ragyogó époszát a Mireio-t megírta, ez nem nyelvjárás, hanem önálló nyelv. Mindenesetre sokkal több hagyományra tekinthet vissza, mint a pesti argot. A székely nyelvjárással való összehasonlítás is sántít. Nem tudom, járt-e a cikkíró a székelyek között, mert ha tartózkodott volna keveset is Székelyföldön, aligha tette volna egyenlő mérlegre a pesti jassz-nyelvet a székely nyelvjárással, amely a magyar nyelv történeti hagyományait, így a félmult és a régmult időt egyedül megörzö tisztá és egészséges gyökerü népi idioma. A székely nyelvjárás mögött ezer esztendös fejlődés áll, míg a pesti «nyelvjárás» alig ötvenesztendös, «magyarított» német és jiddis szavakból, illetöen azoknak a magyarra való összekeveréséből álló habarcs, amelyre

lehet, büszkék azok, akik beszélik, de egy magyar író névre számot tartó valaki nem jöhet a tűzbe érte. Hogy meg van, az természetes; az úgynevezett tolvajnyelv az egyes városok sajátossága, azonban míg a párizsi argot hosszas történelmi fejlődés eredménye és minden ízében francia, addig ugyanezt a pestiről nem lehet magyar viszonylatban állítani. S nálunk még hozzá erről van szó — s erre nem tér ki a pesti nyelvvédő cikk — a pesti «nyelvjárás» nem állt meg a határterületein, hanem beözönlött oda is, ahova nem való: a magyar irodalomba. Sőt nemcsak hogy bevonult, hanem áradatával monopolizált mindent. Erre pedig semmiféle «nyelvjárásnak», még a budapestinek sincs joga.

A magyar vidék közönsége a magyar irodalom cégére alatt magyartalan, kerékbetört, lompos nyelvet kapott a pesti «nyelvjárás» íróitól. Ez szivárgott le az utolsó falucskába is rontani az ízlést, a nyelvérzékét. Ennek az állapotnak pedig véget kell vetni. A nyelvrontás tényéről pedig ne mondjanak véleményt a közvetlen érdekeltek és bízzák annak megítélését a hivatottakra. Ha tetszik nekik, írjanak, nem bánjuk, a pesti «nyelvjárásban» is, de műveiket akkor ne márkázzák a magyar irodalom címkéjével.

Pasquino

EJNYE, MÁR «SZÉKELYZSIDÓK» IS?!

Szegény jó szombatosok, akiket üldözött a három erdélyi religió, akiket vexált a vármegye, hajszoltak a szolgabírák, akik mint a denevérek voltak kénytelenek rejtőzködni a hajsza elől és tartottak szükségből két hitet is, alapítójukkal, a boldogtalan sorsú Péchy Simonnal és Eössi Andrással egyetemben ugyancsak foroghatnak a sírjukban és sóhajthatnak keseregve: «Hát ezt az újfajta vexaturát ugyan mivel érdemeltük ki?!» Mintha Kemény Zsigmond «Rajongók»-jának világa elevenednék meg, csakhogy ami a nagy magyar trónál történelmi realitáson alapuló művészet volt, az bizonyos orgánumban valami egészen különös egyveleggé vált. A zsidótörvény tárgyalása alkalmával egyes lapok mentőkörülmények keresgélése közben kiásták a sírjukból az elfelejtett szombatosokat is. Kiásták őket, levegették róluk a pókhálót, kiszellőztették a dohszaguktól, hogy szalónképesek legyenek a rotációs papíron, amelyeken félvonultatták őket «helyszíni tudósításokban» a közönség elé. Erdélyi, sőt székely nemesi származású lévén, nem kis megrökönyödéssel olvastam végig az illető újság rétesként elnyujtott cikkeit a — Uram bocsá! — «székelyzsidókról». Székelyzsidók, hát ez mi?! — kérdeztem és bizonyos szégyenkezéssel már-már megrógtam magamat a tudatlanságomért,

azután eszembe ötlött, hogy báró Orbán Balázs, a székelységnek történettrója, pedig az igaziból ismerte a fajtáját — négykötetes terjedelmes munkájában nem ismert semmiféle «székelysidókat». A szombatosokat ott Bözödújfalun és környékén ő is emlegeti ugyan, de mint egy letűnő világ emlékeit. A könyv megírása óta éppen két emberöltő múlt el, s az illető lap helyszíni tudósítása mégis olyan «székelysidó» életet penderített a Hargita alá, mintha Udvarhelyszéket Galicia valamely fertályával cserélték volna fel. A kövérbetűs címek és terjengős oldalak nem a székely fenyők, hanem a sólet illatát árasztják az olvasóra és csak úgy hemzsegnek a riportban, mint a purimi süteményben a mazsolák az ilyen nevek: Ábrahám, Ezdrás, Énok, Eszter, Izsák, Áron. Megtudjuk, hogy a szombatosok «külön böjtnapot» rendeznek a szigorú német zsidótörvények miatt, kritikával illetik a pesti neológ izraelitákat, mert azok nemcsak kacsintanak rá, hanem vígan eszik is a sonkát, és természetesen a nálunk készülődő egyensúly-törvény is könnyet facsar szemükben itteni hitsorsosaik iránt. Az is az újdonság erejével hat, hogy a «székelysidó» asszonyok «kalákába sütik a maceszt». Összejönnek húszan is és együtt mesterkednek a tészta elkészültében. Macesz és kaláka, bugylibicska és kaviár. Hogyan kerül a kettő egymás

mellé? Az ember megsajnálja a szegény szombatosokat, akik a riport szerint háromféle ünnepet tartanak meg «muszájbób»: a katolikus vagy protestáns, az állami román ünnepeket és a sajátjukat. E sok ünnep között vajjon akad-e hétköznapijuk? Az egyik mellékmondatban elbujtatva ugyan beismeri a szenzációs felfedező cikk trója, hogy a szombatosok — cakkumpak mindössze tüzenöt familiát tesznek ki. S ebben a tizenötbe beletartoznak azok is, akiknek az őseik csak v o l t a k valamikor ehhez a szektához tartozók. Mert a többiek bizony szétvándoroltak a világ minden tája felé. Hát akkor miért az egész hűhó — kérdezem. Jó, jó értem: a szombatosok előráncigálásával az itteni zsidóság «felekezeti» volta mellett akartak bizonyosságot tenni. Csakhogy ez célt tévesztett dolog, a múlt és régmúlt minden rekvizitumának nyílt térbe állításával egyetemben, mert például a bibliai hangzású nevek felsorakoztatása semmit sem igazol. A székelyeknél köztudomásúlag használatos a bibliai hangzású név, a nemes familiáknál is bőven akadhat Judith, Ráchel, Mózes, Ábrahám is, de ha így halad, megérjük, hogy «Ábel»-ről, az ismert székely regényhősről kisütik gettó-fióka eredetét, tróját pedig, lévén becsületes neve: Áron, szintén beutalják a «székelysidók» közé.

A DINAMIZMUS

(Hankiss János tanulmánya a Debreceni Szemle 1939. februári füzetében.)

A romantika lényegének vizsgálatánál az irodalomtudomány eddig nem talált olyan egyetemes érvényű jegyet, mely e kérdés-komplexumot maradéktalanul tisztázná. Egyesek a «személyiség» uralkodó szerepét vagy a «történelmi» szemléletet vélték döntő tényezőnek; mások viszont az «érzelmesség» és az «erőszak» túltengésében sejtették e költői irány vezértulajdonságait. Irodalmi forradalom-e a romantika vagy irodalmi protestantizmus? Akadtak vizsgálók, akik még a romantika öncélú programját is vitatták: a romantika nem több, mint a klasszicizmus tagadása és Boileau ellenzéke, a lényeg voltaképp az ellentétes előjel használatán múlik. Duhamel szerint a klasszikus író mindig mérték-tartó, sőt önmegtartóztató, sohasem túlhangos s gondosan ügyel, hogy maradjon «tartalékja»; a pazarló romantikus ellenben erején felül költ és «adósságba veri magát». Ám ha e vázolt elméletek és ítéletek részletigazsága vitathatatlan is, ki kell jelentenünk: a műalkotásokat *nem a célzat, az alap gondolat vagy a művészi technika* emeli romantikussá, hanem valami hallatlan és kimeríthetetlen «erőtöltés» izzása. Ez az erő szüntelenül forrong és sistereg, rombol és gyújt, mint a lávaömlés s állandóan kisülésekre kész feszültség, akár a villamosság. Közeli rokona a hellén életigenlés: a Nietzsche dionysosi erőfeleslege.

A romantizmus tehát «az erő öntudatlan kultusza». S ha ebből az egyetemes szempontból tekintjük a romantikát, könnyű megértenünk, hogy ez a szellemiség nem egy körülhatárolt korszak függvénye. Már a görög irodalom «tele van romantikus csirákkal», «tragikus borzalmakkal» s a renaissance termeli «a romanticizmus első modern előfutárait» (Shakespeare és mások!). Ebbe a kategóriába tartoznak a XVIII. század praeromantikussai, valamint a Sturm und Drang költői (Kraftgenie-k). Tudjuk, hogy a naturalistákban is romantikus lélek lappang s van felfogás, mely egybefoglalja a gótikát, barokkot, romantikát és az expresszionizmust.

Ha ezek után keressük, mi ennek az erőnek a megnyilvánulása a romantikus alkotásokban, akkor először is a *fizikai* erő irodalmi hatására kell rámutatnunk. A klasszikus drámákban a

felkavart szenvedélyeket elegáns és kiegyensúlyozott mondatok kendőzik, a romantika azonban polgárjogot követel a durva és erőszakos behatások, a nyers mozgalmasság és a testi kínok ábrázolására. A dinamizmus e feszülő ereje, ez a valóban «expanzív imperializmus» azután minél tágabb térségek betöltésére törekszik. Az egész földet, az egész világegyetemet, az egész emberiséget akarja («Seid umschlugen, Millionen!»). E hallatlanul termékeny talajból sarjadzik a népies irodalom s a népi sajtóságok kutatásának vágya, más síkon pedig az ú. n. romantikus politikusok kiépítik a demokrácia gigantikus épületét s az álmodó nép-apostolok szociális utópiákat terveznek. De a romantika őssejtjében találja meg eredetét a XX. század *kollektív* gondolata is. A diktátorok titáni romantikus hősök.

A romantikus imperializmus hódításvágya kiárad a nyelv, a szellem, a biológia s az élet valamennyi vonatkozásának területére. Szókincsét jellemző szavakkal bővíti (vibrant, souffle, verve, fureur, charogne, stb.). A romantikus író képzelete felröppen a holdba és leszáll Párizs csatornáiba. Konceptiója herakleszi vállalkozás (Victor Hugó, Madách). Hősei túlméretezett emberek; lázadók és tűzrablók, mint Promentheus. Büntető önbírái a gonosznak, az egész társadalomnak s ilyen értelemben «a diktátor a *justicier* legmagasabb hatványa». A romantikus szellem erőtöltése keresi a feszültséget fokozó ellentéteket s kisülései meglepőek és döbbenetesek («épater!») Ez az erő sohasem pihen, nem tűri a megállapodottságot s alig érdekli a cél. Innen, a mozgalmasságnak ez örök nyugtalanságából született a romantika jellemző formanyelve. Ez a nyelv csupa lobogás és vihar. Színek, színónimák és szimbolumok vetélkedése. (Bár a szimbolisták nem romantikusok: erejüket nem villamos centrálékból, hanem zseblámpaelemből nyerik.) Ez a metaforadús nyelv ihleti meg a század legkülönbözőbb tudományágait, «a nyelvésztől a fajelméletig» (átöröklés, növényiszövetkezet, a hő mozgási elmélete). «*Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango*», ez a romantikus Schiller harangjának jelmondata. «Élet, szózat, halál, fájdalomkitörés, villám, törés... így darabokra zúzva is csupa erő ez a mondat. A XVIII. század «szépzengésű ércéből» így lesz a romantikus élet legteljesebb szimboluma: félrevert harang.»

Similis simili gaudet. Hankiss János, a tudós maga is romantikus. A romantika «színzuhatagát, hangorkánját, illatfelhőjét» színes, szellemes, fordulatós, gazdag, *romantikus* nyelven magyarázza. S ez éppen az ereje. Mert a romanticizmus elsősorban is: erő, dinamika.

Szakáts László

BUDDHA ÚTJÁN A TÁVOLKELETEN

Irtá: *dr. Cholnoky Jenő*

SZINESEN, az úti élmények érdekesebb részleteivel tarkázva, sok tanulságot közölve, röviden írja le a szerző dél- és kelet-ázsiai utazását. A mű első kötetének első 150 oldala Indiáról szól, a második fele Japánról, a II. kötet legnagyobb része Kínáról, de közben Japánról is szól, mert mai nap már könnyen megy Japán és Kína közt a közlekedés. Illetőleg könnyen ment a szörnyű háború előtt. 1935 november 21-én indult el London felé, de aztán, hogy mikor hol volt és mikor érkezett vissza, arról a könyvben szó sincs. Ez elég kár, mert az utazások történetének ezek fontos dátumai.

A szerzőnek ajánlólevelei voltak az indiai, kínai és japáni hatóságokhoz, előkelőségekhez, tudósokhoz, művészekhez és múzeumigazgatókhoz. Előadásokat is tartott s mondhatni, mindenütt nagyon szívesen fogadták. Csak Japánban voltak nehézségei, mert ott a múzeumok kincseit nem szívesen mutogatják. De azért sikerült neki Japánban is minden fontos gyűjteményt megtekintenie.

A műemlékek, művészi alkotások leírása nem fárasztó, helyenként szép és költői. Persze rendszeres műtörténetet nem várhatunk a könyvtől s az fogja legjobban élvezni a leírásokat, összehasonlításokat, kritikákat, aki már némileg járatos az indiai, kínai és japáni művészetben. A műtárgyak láttán érzett elragadtatásnak sokszor igazán szép szavakkal ad kifejezést.

India nagyszerű építészeti alkotásai közt nagyon érdekelte őt a görög és szkíta hatás, hisz az utóbbi a Turáni-alföldön át még a mi ősművészetünkkel is érintkezésben áll. Kár, hogy az olvasó tájékoztatása végett nem szentelt egy fejezetet az indiai építőművészet történetének rendszeres összefoglalására, sokat tanultunk volna belőle és jobban megértettük volna művészi fejtegetéseit az utazás eseményeinek sorrendjében elmondva.

Japánban kevesebbet szentel az építészetnek és többet a festőművészetnek. Nekünk európaiaknak a japán festőművészet meglehetősen idegenszerű. Inkább vázlatrajzok, impressziók, de a mi fogalmaink szerint nem azok az igaz remekek, mint Raffaello, Rubens vagy Munkácsy felülmúlhatatlan alkotásai. A mi nagy, művészi alkotásaink olyanok, mint az irodalomban a drámák, époszok vagy a nagyszerű regények. Japán festőművészete — a hasonlattal élve — csak epigrammák, egy-két versszakos, lírai

sóhajtások. A mi drámáink prózában is óriások, de a japáni festőművészet a díszítés törekvéseivel azt mondhatnám, nagyobb súlyt helyez az iparművészet céljait szolgáló külsőségekre, mint a gazdag tartalomra. Ezért sok helyen nem tudom egészen osztani a szerző elragadtatását egyik-másik japáni (és kínai) festészeti remek láttán. Azt hiszem, ez az oka annak, hogy a japániak maguk is érezvén ezt az alsóbbrendűséget, igyekeznek az európai festőművészet tartalmasságát, valóságosságát utánozni. Takács Zoltán ezeket az európai hatásokkal gazdagodott japáni festményeket nem tartja nagyértékűeknek s csak a «hamisítatlan», eredeti japáni alkotásokért tud igazán lelkesedni. Ez így is illik a műtörténészhez. Hisz idehaza is így vagyunk. Akármilyen gyenge legyen is Rembrandtnak valami kis alkotása, sokkal többre értékeli, mint a legszebb, modern művészi remekeket (nem az ultramoderneket értem, mert azok ma sem tetszenek, azok néhány évtized múlva, mint divathóbortok, mint az elfajult művészet bizarrságai, lomtárba fognak kerülni).

Nagy örömmel állapítottam meg a két szép kötetből, hogy a szerző sokkal magasabbra értékeli a kínai művészetet, mint a japánit. Sajnos, Kínában a remek épületek, templomok a rossz anyag és különösen a rossz technika miatt, gyorsan pusztulnak. Takács nem említi meg, hogy a kínai építőízlés a bambuszházak építészetéből ered — no természetes! nem német, hanem magyar ember találta ki, márpedig csak az az igaz, amit a németek, a franciák, az angolok vagy az olaszok irnak. A bambusztechnika fára meg márványra átvive, természetesen nem tud szilárd, tartós szerkezeteket előállítani. Ez az oka, hogy az elhanyagolt épületek Kínában hamar elpusztulnak.

A kínai művészet megy át Koreán keresztül Japánba s ott kissé átalakul. A klasszikus azonban a kínai marad, ebben a szerzőnek tökéletesen igaza van s műértő szemével minden népszerű véleménnyel szemben helyesen emeli ki a kínai művészet magasabbrendűségét.

De így van minden dilettáns utazó Kína és Japán összehasonlításával. Kínában az európai utazó nem talál kényelmet, nem talál tisztaságot, mert a kínaiak bizony nem sok gondot fordítanak a tisztaságra. A japániak viszont rendkívül tiszták s az európai utazó — a szék és asztal kivételével — minden kényelmet megtalál Japánban. A kínai mogorván, rejtett gyűlölettel fogadja az európaiat, a japáni szívesen látja, különösen ha nem angol az illető. A japáni épületek jó állapotban vannak, festményeik, iparművészeti alkotásaik tetszetősek, tiszták, íz-

lésesek. Hogy el vannak terjedve nálunk például a japáni lakk-dobozok stb. A kínai festőművészet remekeit európai nem igen láthatja, legnagyobb részük magántulajdon. Ezért aztán minden dilettáns utazó el van ragadtatva a japániaktól s rossz véleményel van a kínaiakról. Csak szaktudás és a Takács Zoltánéhoz hasonló éles szem és hozzáértés emeli ki a kínait ebből a lekicsinylésből és sok tekintetben a japáni fölé helyezi.

Aki a kedves leírásokat figyelemmel olvassa, az maga is meggyőződhet Takács Zoltán felfogásának helyességéről.

Nagyon helyes és érdekes az a törekvés, hogy a kelet-ázsiai művészeti alkotásokban keresi a kapcsolatot a népvándorlásokkal Európába, különösen hazánkba került műtárgyakkal. Azt hiszem ez ránk nézve egyik legfontosabb eredményét tartalmazza szép utazásának.

A könyvet elsőrangú, kitűnő műnek és irodalmunk nagy nyereségének jelentem ki. De ennek az állításomnak nem volna sok értéke, ha bíráló megjegyzéseket nem tennék egyes részleteket illetőleg. Ezek a bíráló megjegyzések a könyv nagy értékét nem kisebbítik.

Első megjegyzésem az, hogy a földrajzi helynevek írásmódja iskolapéldája annak, hogy hogyan *nem szabad* földrajzi helynevekkel bánni. Különösen a kínai helynevek írásmódja hívja ki a kritikát. A könyv bizonyosan el fogja érni második kiadását, abban a helyneveket okvetlenül át kell írni azzal a módszerrel, ahogy Ligeti Lajos azt a Kőrösi Csoma Archivumban megadta.

A második megjegyzésem az, hogy a könyvben sok kép és sok ügyes rajzocska van, de a legjobban magasztalt, sokszor elragadtatással leírt műtárgyak képe hiányzik. A közölt képek közt sok régi ismerősre találunk, de nem mindig sikerült reprodukciókban. Ilyen például az Ég temploma (II. kötet, 20. oldal mellett). Igazán gyönyörű részleteiből semmitsem lehet látni. A «Wen miao» Pekingben, meg a Taimiao képe (II. kötet 68. oldal) szintén értéktelen reprodukció. Miért Wen miao, miért nem Ven, helyesebben Van miao? Az Akadémia szabályai szerint is, meg a Magyar Földrajzi Társaság ajánlata szerint is a nem latin betűvel író népek helyneveit kiejtés (lehetőleg) szerint kell leírni. A japáni helynevek kérdése más, mert a japániaknak van hivatalos, latinbetűs helynévírása.

Nem lehet kritikának minősíteni, amit általánosságban kell mondanom a műtörténészek és a műbírálok frázishalmazáról. A Tadss Mahal például a szerző szerint «lélekzett». «Akármelyik oldalról néztem, mindig lélekzett». Nagy «cüg» lehetett benne!

Abban azonban tökéletesen igaza van, s ezzel megint sok olvasójának szerzett lelkes örömet, amikor így ír: «Csak az a nemzedék alkothat jó építészeti formákat, amely díszítőformáknak is tud életet adni. Ami ma megy végbe, az nyomorúság és sivárság. Tengődő élet, amelynek nincs ereje ahhoz, hogy kényszerítő erejű stílust teremtsen és amelyre kimondhatatlan átok nehezől». Ebben minden művészetet szerető olvasója tökéletesen egyetért vele.

Takács Zoltán nem természettudós, nem csoda, ha ebből a szempontból néhány erős tévedés is belekerült a könyvbe. Haiderabad környékén a gránit jólismert pusztulás formái, a hatalmas, gömbded sziklák nem vándorkövek, nem a «gleccserek (!)» szállították oda őket. Dekkán-félszigeten sohasem volt eljegesedés (I. kötet 33. oldal és ráduplázva 52. oldal).

A Kutb-minar mellett emelkedő vasoszlop nem rozsdásodásának «titka» rég ismeretes. Ha a vasat minden széntartalmától teljesen megtisztítjuk s más egyéb szennyezőanyagokat is eltávolítunk belőle, akkor teljesen tiszta, puha vasat nyerünk s ez nem rozsdásodik. Csak azt nem tudjuk, hogy a régi indiai kovácsok hogy pörkölték ki a vasból a szenet ilyen tökéletesen (I. kötet 77. oldal).

A kínai jü-követ nem helyes jadeitnek nevezni. A keletiek jü-kőnek nevezik az egymáshoz külsőleg hasonlító nefritet, jadeitet, zöld jászpist és zöld avanturint. A nefritet és jadeitet sokáig a mineralógiában sem tudták egymástól megkülönböztetni. Csak Krenner József tisztázta teljesen a kérdést. A kínaiak legtöbbször becsülik a zöld avanturint, ebből van a császári pecsét is (II. kötet 132. oldal). Ezért a művészetben és műtörténetben csak jü-kőnek szabad nevezni.

A kínai nők hajdan eltorzították lábukat, de a lábujjakat nem hajlították a talp alá! Ez téves! Csak rosszul sikerült torzítás eredményezhette ezt.

A kedves két kis kötetet mindenkinek a legmelegebben ajánlhatom, sok érdekes dolgot tanulhatunk belőlük és sok szép, művészi meglátásban gyönyörködhetünk.

Németh László: Alsóvárosi búcsú. (Franklin.)

Az Alsóvárosi Búcsú a *Tanu* utolsó évfolyamában beígért *Utolsó kíséreltet* című nagy regény második része. Hőse, Jó Péter, Sáriból, falujából súlyos teherrel

érkezik meg a városba, Vajtra. Paraszti volta, öntudata mindenütt az úri gőg, az úri világ gáncsait keresi, bizonytalan vágyai felé szenvedélyes, csak-azértis-erő lendíti s rosszindulatot szimatoló gyanakvás mér-

gezi. Az úri osztály felé való törekvését apja rosszalása s az úrrá züllött parasztok elkallódására tett jóslatok kísérik.

A *Bogárdi diófában* felvázolt terv szerint itt kezdődik a nehéz út, a középosztálybajutás útja. Ha a *Kocsik Szeptemberben* a dunántúli tájhozát, a paraszti élet s a gyermeki lét összezővődésén át a falusi-emberi gyökereket jelenti, Péter Vajton «Magyarországot látja meg és a hősoket». A kép kitágul. Micsoda gazdagsággal, a részletek milyen bőségében mutatkoznak meg Vajton Magyarország! Protestáns ellenzékiesség, szittyamagyar nyelvészeti ábrándok, katolikus szerzetesi fegyelem, barokk rajongás, tudományos szlávnyelvészkedés, zsidó materialista felszabadulásvágy, fürge sváb hatalmasságok, hajlongó, anekdotázó és kacérkodó középosztály, az áhitatos falusiak búcsús menete, a 48 előttről ittmaradt régi polgárság kísértete egy virágjait ápoló véneleányban, paraszti groteszk egy rendőrben... széles kompozíció, nyugodt ecsettel.

Péter vajti öt éve szerencsés korszakot ölel fel, csábítót az írónak, aki meg akarja próbálni magát. Az elejének alaphangulatát még a neszmélyi hegyre tett kirándulások adják meg; kedélyes Tisza-szidással vagy a középosztálybeli lakás szobáin, Ottika néni porcellándzsínjeiben érezteti meg az író nagy szerűen ezt az öntudatlan és mitsem sejtő békét, amit igazában a kisvajti földek kisajátításának «úri huncutsága» sem tud megzavarni. Aztán a háború jön, a kórház karbolszaga, Ottika néni megkísértése, nyugtalan levegő, kolerakórház, sziget utászok robbantásai. Aztán elmarad a búcsú, egszerre, a

villanyoszlopon vörös zászló leng, csapkod, elvétve őszirózsát dobálnak: forradalom. Az eseményekkel párhuzamosan Péter is tévelyeg öntudatlanul a tanárok között, a háború áldozatvállalást hoz neki, idegen gondok magarávételtét, a forradalmi beszédet hallgatva kitör az ő testének régen lappangó forradalma is. Bármilyen bravúros is egy-egy korhangulat, egy-egy kép levegője, elsősorban mégsem a történeti események fontosak. Németh Lászlót, mint mindig, itt is nagyobb dolgok érdeklik, nagyobb dolog: egy lélek fejlődése. A történelem csak megsűríti a levegőt.

«A művészet elsősorban atmoszféra. Emberek fölött-között valami megsűrűsödik» — írta Németh László éppen a *Bogárdi Diófában*. A regény jelenetei úgy alakulnak, hogy Péter vajti életéből választanak ki egy-egy ilyen sűrűsödési pontot.

Németh László ábrázolásmódja, hogy mindent a főszereplő szemszögéből néz, különösen alkalmas arra, hogy az életet füledt feszültségében, aggodalmat keltő sűrűsödésében ábrázolja. Az Alsóvárosi búcsú nem egyszer elkezdett és végigfolyó történet, fejezetei között néha évek telnek el. Összefüggő darabjainak részei egy-egy kép, egy-egy hangulat magja felé haladnak. Jó Péter hol egy sötét hálósobában fülel a felnöttek veszekedésére és szerelmére, hogy szagokon (Ottika néni «slafrokja», Panni ruhájának szaga), hangokon, fényeken, félig mint emlékek, félig mint történés, kitáguljon a kép s eseménybe oldódják a hangulat és újra összesűrűsödjön, ha visszatér egy mondat a hálósobára, vagy ha ott szorong a fiú a Koronás Máriához érkező búcsúsok töm-

jénfüstjében. Akár a zsidó boltos fiával ül egy szobában, akár a forradalmi népgyűlés csődületében fog magának egy varróleányt, a hangulat mindig feszültséget ígér, mindig erőt érzünk, ami valamire készülődik s önmarcangolásban robban el.

Jó Péter eddigi életének az ellentétes életformákkal (katolicizmus, középosztály) való összeütközését serdülőkorának testi-lelki válsága nehezíti. Egy elrekedő szerelem (Margitka), egy elrekedő kaland (a nagyszerűen rajzolt Hilda) s a szüzességgel való küzdelem a legfőbb jelei ennek. Velük egy életkor jellemző zavarának és túlzott érzékenységének szűrőjén át izleljük Magyarországi ízeit.

Mert Péter nemcsak nézelődő. A vajti magyar körképet, a súlyosodó időt Péter átéli! Neki minden, ami látókörébe ér, személyes ügye, a vajt körül elszórt magyar törzsnevek éppúgy, mint a piarista iskola-dráma és Jób Arzén nőknék tartott lelkigyakorlatai. Péter mindenhez hozzányúl, neki mindenhez köze van, mindennek egzisztenciális jelentősége van számára, mindenhez gyanúval és szenvedéllyel közeledik.

Jó Péter eleve megadott jelleme, ahogy az eseményeken áttetszik, vonzó és ijesztő egyszerre. Mindig bírál, mindenki-vel szemben vitára keményszik. Ha elfogad valamit, csak azért, hogy maga alá gyűrje, azzal, hogy épít rá, hogy túlrugaszkodik rajta. Önkéntesen, dacosan és kéréstelenül «többet» vállal, «nagyobbakat» akar énekelni, mindenkiről ő akar gondoskodni («egy pillanatban a degszívesebben egész Vajtért felelősséget vállalt volna...»). Baj kell neki, nehézség, hogy feszülhessen.

A sikerrel nem tud mit kez-

deni, az nem neki való. Az osztályugrás éppenhogy egy kis gőgöt kicsihol belőle s éppencsak hogy könnyebben szívja a vajti levegőt. Amikor átjut a szüzesség kínzó kérdésén, kibuggyannak a könnyei: nem tud igazán megszabadulni, igazán fölszabadulni. (Megemlítsük-e, hogy nem is játszik soha?) Sorsa sötét tragikumot hordoz. Meghajlunk az emberlétás görögös mélysége, a jellemkonstruálás nagyszerű következetessége előtt, de félünk, hogy hova megy ki ez a sors s nem igen átjuk az isteneket, akiket megsértett.

«A műélvezésből nem igen lehet kiirtani az emlékezést» — írta Németh László éppen a Napkeletben.

Ahogy a *Bogárdi Diófa* nem választotta szét pontosan, hogy az *Utolsó kísérlet*ben mennyi lesz a fikció és mennyi az ön-életrajz, hogy magáról ír-e egészen, vagy egy parasztyerekerről, aki «fájának utolsó kísérlete», az Alsóvárosi Búcsú alakjai mögött is egyre ott kísért Németh László emléke. A műalkotásból sem lehet kizárni az emlékezést. Hogy Németh László emlékszik önmagára, az néha igen nagy hasznára van alakjainak. Ami jellemükben a lázas és lázadozó nagyotakarással, a «maiora canamussal» és a kísérteties érzékenységgel, vagyis a valóságos Németh László-vonásokkal érintkezik, az jó, még részletességében is magával ragadó, élményszerűen érdekes. Imre bátyja, Jób Arzén remek portrék Németh Lászlós vonásokkal. De a Jó Péterbe ömlő Németh László néha elsöpri a mértékeket, a gondolatok nincsenek a gyereklélekre modellálva, a szimbolumlátás tudatossága mindig egyre elárulja a felnőttet, aki nem tud (vagy nem akar?) a

tizenöt-tizenhétéves Péter mögött elrejtőzni.

Az emlékezés az olvasó gondját is nehezíti.

Nem vakít-e el bennünket egy megszokott szerep? Amit hiányolunk az Alsóvárosi Búcsú Németh Lászlójában, az valóban hiányzik-e? Nem a rendet féltjük-e, a rendet, amelyben Németh Lászlót a kritikai magatartás legnagyobb hordozójának, magasanjáró nevelőnek könyveltük el? Nem csupán szellemi alkalmazkodás hiánya-e, hogy az Alsóvárosi Búcsúban nem látjuk akkorának alakját?

Az a Németh László, akire emlékszünk, megkövetelheti magának, hogy jól meggondoljuk kétségeinket. «Jó könyv» — mondhatnák — nagyszerűnek láthatnánk Vajton át Magyarország rajzát, a lélekanalízisek alaposságát és mélységét, a serdülőkor rajzának bátorságát és érdekességét. De nem ilyen dicséretet szeretnénk Németh Lászlóról írni. Azt pedig, azt a forrót, élményszerűt, «felrázót», amit a tanulmányok Németh Lászlójáról bármikor elmondanánk, itt mégsem tudjuk kimondani. Amikor folyóirataink sokkal rosszabb könyveket óriás dicshimnuszokkal illetnek, ez nem «kifogás» akar lenni és nem «bírálat». Csak a hűség Németh László mértékéhez.

Sőt «fenntartásunk» végleges sem akar lenni. Bizonyos, hogy Németh László műve érdekes könyv, jó könyv. Hogy fenntartásunk nem lesz-e időszerűtlen az egész mű előtt, hogy nem kell-e egy nap, legnagyobb örömünkre, az Alsóvárosi Búcsút «nagy írásnak» neveznünk (Németh László értelmében), azt az *Utolsó Kiséret* egésze dönti el majd.

Lovass Gyula

Kállay Miklós: Báthory István. Dante kiadása 1939.

A modern regényre úgy tekintenek le ősei, mint vékonypéznű gavallérra a családi arcképtár bővérű, megtermett, kívül-belül hatalmas apái. Van-e gazdagabb és sokrétűbb műfaj a regénynél? Van-e műfaj még egy, mely több idegen vért hordozna ereiben? A mese, a monda, a fantázia tölti meg élettel, bőséggel a hajdani regényt. Szétágazó, néha elefantiázisosra feldagadó történetek, — és élet, élet! Egy-egy mese a regény multjából: az Arany-szamar, a Don Quijote, a Gargantua, a Vörös és fekete. Egy-egy portré: a búsképű lovag, Münchhausen a nagyszabású hazudozó, Julien Sorel, vagy akár Móricz Zsigmond hősei. Úgy sodor az igazi regény meséje, mint a szökőár a folyókon, s van-e jobb, mint fulladásig jólakni az igazi regény breugheli bőségével? A modern regény hősei, miliője, meséje úgy cse-nevészedett el, mint a Buddenbrook-ok ága a vékony Han-nóvá. S a hajdani bőségen nem sokat segít, hogy egy új-regényes áramlat aprólékossággal próbálja pótolni a bőség páto-szát.

Ami Kállay Miklós regényei-ben mindig meglep, az a vissza-térés a regény igazi hagyomá-nyaihoz, a műfaj önelvűségé-hez. Gondoljunk csak eddigi két kötetére: milyen áradó

gazdagság, bőség, milyen vérbő illuziók] már a címekben is. «Trón a vérhegyen» az egyik, «Magóg fiai» a másik, — s nem csal-e érzéke annak, aki már a címek mögött is nem érzi a mozgalmas mese, a dús miliórajz, a szenvedelmes hősök ígéretét? Kállaynak kitűnő érzéke van ahhoz, hogy megtalálja regényei számára a megfelelően «regényes kort, egyszer Erzsébet királynő vérgőzös Angliáját, vérpadokkal, bosszúkkal, lüktető kormos árnyakkal, hússzínű skót palotákkal, kormos londoni tornyokkal, — máskor a kereszteshadjárat morális lazulásának aranyvörös Európáját, a pireneusi sziklákat, terméketlen köveket, eretnkségek és megváltó lelki autodafék eksztázisát. Hol van most már a modern regény soványságának, vékonypénzűségének igazi hibája, — abban-e, hogy a szenvedély csekély, amely a mesét mozgatja, vagy az ügyesség kicsi, mely a miliót megtalálja? Nem lehet az intellektuális fegyelmet se vádolni, hiszen az értelemnek olyan lovagja, mint Chesterton, találta meg utoljára a legvadabb miliót: az anarchisták londoni alvilágát és a titokzatos jövőt, ahol Notting Hill sáncain egy elmechanizált kor ellen harcol a leendő századok embere. Kállay Miklós ösztönösen megtalálja mindig a miliót, ahol a romantikus kedély a

maga természetességében élheti ki magát és itathatja át a regény műfaji lényegének szenvedélyével a mondanivalót.

A Báthory István az első Kállay-regény, amely itt játszódik le ezen a szűk magyar tájon. Szűk magyar táj? A legvérmesebb. Egy erdélyi késő reneszánsz gazdag hősei népesítik be és elárasztja a bomlás bősége és babonás ígérete. Babona: ez Kállay regényeinek állandó velejárója, — az élet szemléletének misztikus borzongása, állandó titok-szimatólás, a misztikum elemeinek, a mirákulum ízeinek tobzódása. Vegyük mingyárt a regény első taktusát: az öreg Báthory István halálát, a reálitásnak, a misztikumnak ezt az együvé zövdését. A regény reális meséjét átszövik ezek a motívumok, s Kállay Miklós kitűnő érzékel mindig megtalálja az alkalmas helyet, hogy a vér és élet tobzódását megrajzolhassa. Elvezet az első protestáns égetések borzalmi közé, a reneszánsz Párizs féktelen paráznáságába és testi eksztázisába, — minden pillanatban csavar egyet a mese fordulatain: regényt ír, a vérbeli regényíró bőségével, dús-kálásával és kedvtelve adagolja a történelem tényei közé a fantázia lángoló festék-csomóit.

Mert a történelem tényeit se ferdíti és hanyagolja el. Báthory Istvánja, — aki hatalmas, mint egy magasba nőtt, el-

terebélyesedett fa nyújtja lombkarjait a regény fölé, — a történelem figurája, a regényhős élete és a történelem rezumáló távlata egyszerre van meg benne. Nemcsak önmaga tragikumát viseli, mint Móricz Bethlen Gábora, nemcsak önmagából alakul ki a körötte alakuló történelem, hanem a valóság tényeiből is, melyeket Kállay Miklós ritka szerencsével oszt föl szerepekre, jellemző jelenetekre, egy-egy rövidebb monológba. Egy pillanatra sem vész el szem elől az író történelmi közölnivalója, a kötelező hűség, melylyel a regényes életrajzot író Kállay végig tudja, hogy nemcsak szórakoztatni, elmélyíteni akar egy történelmi regényhős életével, hanem nyújtani akarja a regényes életrajz lényegét is: éles körvonalakkal megrajzolni a kort, kiemelni az eseményekből a hősöket, vázolni szilárd menetben a kor eszméinek útját. A történetíró és a regényíró kettős szerepe egyesül Kállay Miklósban, ezért lesz könyve hiteles történelmi forrásmű és lebilincselő regény.

Az igazi, «műfaj-tiszta» regény gazdag zabolátlanságának, mélységes fantasztikumának, erőteljes lüktetésének ritkán találni ma ilyen szép példáját, mint Kállay Miklós könyve. Az erdélyi fejedelem és lengyel király Báthory István képe minden történelmi jellemzésnél hitelesebben merül föl belőle

korával egyetemben: mert a regényíró képzelete élettél, gazdagsággal töltötte ki a történet-írás sémáit, jellem-vázát.

Thurzó Gábor

Fertsek Ferenc: Pubi és a körülmények. (*Könyvbarátok kis könyvei. Egyetemi nyomda.*) «Az én fiam tudta ezt megtenni? De hát hol rejtőzött idáig az az Ismeretlen Gyermekek, aki ugyancsak az én fiam volt és itt élt az én fedelem alatt? Hol volt idáig, hogy nem tudtunk róla, sem az anyja, sem én?» Valahol *itt* bukkanunk rá a valódi termőrétegére ennek az ifjúsági regénynek: a mai apa szavaiban a kamaszkor küszöbére érkezett fiáról, erről a *még maibb* fiúról, aki életének e legválságosabb fordulóján otthonában, környezetének egész felfogásában az értetlen *tegnappal* találja szemben magát. S ahogy végighaladunk a melegszívű, bátor tekintetű és biztos ízlésű szerzőnek élénken fordulatossá, lélektani ismeretekben és tapintatban szokatlanul gazdag regényén: kedvünk támadt ezt a kérdést is fölvetni: miért maradt ez az Ismeretlen Gyermekek oly reménytelenül ismeretlen azok szemében is, akik *róla* és *neki* szoktak beszélni, az ifjúsági írókéban?

A Könyvbarátok kitűnő «kis» sorozatának nagy érdeme, hogy elszántan szakított a régibb hagyomány két örökletes hibájá-

val, hogy: vagy felnőttes gyűgőgéssel közelítsen a gyermeklélekhez, vagy — sub titulo: «korszerűség» — a modern technikai tudás elemeit zsúfolja össze legfeljebb lexikális hasznú, de az *egyéni*, lelki és — ami nem kevésbé fontos — élet-tani tekintetben vigasztalanul száraz és érzéketlen írásművekbe.

Fertsek Ferenc meghitt bizalmasa a gyermeklélek úgynevezett «rejtelseinek», melyek csak a meleg, megértő és egyedül üdvözítő *humánumnak* légkörében bontakozhatnak ki a pubertás időszakának vörös ködeiből, s válhatnak a közösség értékes, friss lendületű erőivé. A *mai* irányzatban az ember-séges érzületnek s az egyéniség-tiszteletnek ez a kultusza egyenest forradalmi jelenség, de ma is alighanem az egyedül érde-mes és méltó állásfoglalás. Az ő Pubija — miközben szemünk-láttára változik át Lányi László felsőgimnazistává — azzal a biz-tató ígérettel örvendeztet meg, hogy a jövő férfija és a jövő *magyarja* képes lesz tudomásul venni és a magáénak elfogadni a megváltozott világot, de nem úgy, hogy közben elveszítse — önmagát.

Az igazán — mert nem a talmi «modernség» szellemében — kor- és időszerű szép könyvet szép és vonzó külsőben bocsá-tottaközre az Egyetemi nyomda, Janovits István ötletes, tartóz-

kodó rajzai pedig szinte irányt-mutatóan figyelemreméltók.

Rédey Tivadar

Nyolean a Parnasszus felé.
(*baracsi Kiss Júlia, Könnyű László, Mátyás Ferenc, Békeffy Gábor, Gazdag Erzsébet, Botlka Iván, Molnár József Árpád és Ölbey Irén versei.*)

Mostanában megint kezembe került Juhász Gyulának egy gyűjteményes kötete, utána az alábbi költői szándékokat vettem sorba s önkénytelenül is a halhatatlanságnak ezzel a nagy magyar mártírjával hasonlítot-tam össze mélységüket, erejüket, sodrukat, egyszóval költői beteljesedésre való törésük mai állapotát. A bírálóat lényegében mindig is összehasonlítás: a mű egybevetése vagy egy ideológiá-*val*, vagy egy ideállal. Nos, lás-suk fényük erejét Juhász Gyula immár égvé magasztosult ra-gyogása mellett!

Mit is mondnánk ebből a szempontból *baracsi Kiss Júlia* «verseiről», melyek a költői szán-déknak is inkább csak cserepei, afféle tétova hangulatfoszlányok minden különösebb kifejezőké-pesség és versírói felkészültség híján. Még inkább csak az arcát fordítja a Parnasszus felé, mint a lépteit. Kis füzetének mű-nyomó papírja fényesebb a ráirt verseknél: pedig milyen szépeket lehetett volna ráírni! Úgy látszik, kiállítás és tartalom újabban mindinkább ellentmondásba keveredik egymással! (*Sötétben, Bpest, 1938.*)

Könnyű László versíró kész-sége már jóval nagyobb, csak-hogy nála meg az a baj, hogy nagyon is könnyen, felületesen versel. Egyénisége elvész a fel-szívott hatásokban: puffogó szavakban éli ki költői mivoltát,

ami azonban az igazi költőiségtől még nagyon is távol van. Kevesebb önhittséggel, de több önbizalommal és elmélyedéssel, nemkülönben szerénységgel még magára irányíthatja valamikor a figyelmet. (*Költőgető álmaim ravatalánál, Tamási, 1938.*)

Egyéniségét *Mátyás Ferenc* sem találja még meg a nagy egyéniséghajzában. Nyomorából fakadó keserősége a legfeltűnőbb sajátsága, de ez egyelőre még nagyon is salakos, olyan, mint a nyers agyag: ki kell égnie, hogy költészetté nemesedjék. Kifejezéseiben elárulja költői iskoláját, ahol mellbevágó és meghökkentő szavakra írják a verseket s ilyenekre tanítják az ifjú titánokat, de az effajta fedezetlen titánkodás éppen az ellenkezőjét éri el annak, mint amit szeretne. (*Elveszünk, Kispest, 1938.*)

Békeffy Gábor típusa a talajvesztett falusi léleknek, aki megfelelő előkészület nélkül szakadt a nagyvárosba s itt mint költő, ahelyett, hogy visszamegyne emlékeihez s azokba bocsátaná gyökereit, mint egy virtuális talajba, a neki idegen nagyvárosi kultúrába próbálja beágyazni magát. Persze, sikertelenül, mert az idegen ruhák lötyögnek rajta. Még *Ady* levett gőnceit is magára szedi, ami még kirívóbban hat, s ez a hatásokba vesző kritikátlanúság magyarázza, hogy *Békeffy* versei sokszor inkább a torkában születnek, mint a szívében. Pedig kár a kétségtelen tehetségeért, amely már csak akkor teremhet izes és hamvas gyümölcsöt, ha szakít a nagyvárosi aszfalttal és visszaülteheti életét talajába. (*Megátkozott örökség, Kalácska, Bpest, 1938.*)

Az eddigiek még tántorgó lelkék, akik többet állnak a más

lában, mint a magukén. A következők már határozottak: tudják, hogy mit akarnak s ezt több-kevesebb képességgel, meg sikerrel keresztül is viszik. Így a harmatos lelkű *Gazdag Erzsébet* is, aki főként csilingelő gyermekverseivel lopja üde tisztaságát s természetszeretét, meg emberi jóságát a gyermeki szívekbe. Friss hangja jólesően üt el a szokványos gyermekversekétől. Van azonban három olyan verse is (Olyan vagy, Balassa Bálint elfelejtett éneke, Így szeret az Isten), mely bármely komolyabb kötetben is feltűnően megállná a helyét és ígéretesen sokat sejtet róla. (Üvegcsengő, Vasi Szemle, Szombathely, 1938.)

Bottka Iván (Versek, Bpest, 1938) és *Molnár József Árpád* (Szívárvány, Gyóni Társaság, Bpest) között legfeljebb csak mennyiségi szempontból lehetne eldönteni az elsőbbséget, de ez viszont nem lehet az értékelés szempontja. Minőségi szempontból már nehéz eldönteni, nem azért, mintha annyira hasonlítanának egymáshoz. Sőt! Mindketten adni, vezetni akarnak, már ki-ki a maga módján, mert a költő pap is, ahogy *Molnár* is mondja. Ennyiben tehát egyek, aminthogy egyek az előzőkkel is technikai fogyatkozásaikban. Különböznek azonban egymástól lelki alkatukban, mondanivalójuk módjában. *Bottka* az elesett, de felkelt ember, a való földön most már szilárdan állva, a szenvedések tüzeiben megedzett emberségét, hitét és akaratát tárja felénk, mintegy megnyitva mellkasát őszinteségének bizonyítékául. Vele szemben *Molnár* inkább a föld felett lebeg étheri tisztaságban, krisztusi hitének szárnyai emelik és salaktalan gondolatai lebegtetik testtelenségében. Körülbelül egyforma

képességű pozitív lelkek tehát mind a ketten, akik mesterségbeli tudásuk növelésével még komoly helyezésre is számíthatnak.

Mindnyájuktól messzire elugrik azonban *Ölbey Irén* kiforrottságával és felkészültségével. Ha az imént égetnivaló agyaghoz hasonlítottam valaki költészetét, akkor az övé már a nemessé tisztult legfinomabb Zsolnay-porcellán. Csengése a lélek legmélyéből ered s hangja sokszor sejtelmesen továbbzeng, míg egybeolvad a szférák zenéjével: ez a metafizikai ívelődés egyik legállandóbb sajátága. Egyszerű, száraz matematikai és geometriai fogalmakon húzza végig a vonóját s hozzá őket zengésbe így. Hallgassuk csak:

*Fölötte számok, mint a hegy.
A fundamentum ő: az Egy.
Benne erő és hit lobog:
a végtelen számoszlopot
úgy hordozza, mint jó, szelíd
Megváltónk a föld bűneit.*

Tájrajzaiban ugyanaz a tiszamenti borongás fülled, életképeiben ugyanaz a magyar szomorúság sajog, mint Juhász Gyula hasonló verseiben: az az érzésem, hogy Ölbeynek jó tucatnyi versét ő is aláírta volna. Amivel nem azt mondom, hogy azonosak, vagy mester és tanítvány viszonya van köztük: csak nagy a lelki rokonságuk. Ölbeyben minden nőies lágysága mellett annyi a férfias erő helyenkint, akárcsak Juhász Gyulában ugyanezek a tulajdonságok. Kifejező ereje életes, formaművészete alig hagy kívánnivalót maga után, legfeljebb csak itt-

ott, az asszonáns rímek teljesebb kicsengésében. Utolsó kötete (*Szeptemberi láz*) annyira duzzad az érett ízektől és annyira feszül a mondanivalójának terhétől, hogy azt hiszem, ebből a gazdagságból még bőven futja arra a még elválasztó távolságra, melynek végén nagy lelki rokona lepihent.

Zalai Fodor Gyula

Kozocsa Sándor: Bevezetés a bibliográfiába.

Az ismertnevű, lelkes bibliografus kézikönyve, egyúttal az első magyar bibliográfiai szakmunka, amely e tudomány elméleti alapozásával foglalkozik. Beszél a bibliográfia fogalmáról, fejlődéséről, fajairól, rendszereiről, problémáiról, feltételeiről és a folyóiratokkal való kapcsolatairól, külön fejezet foglalkozik a magyar bibliográfia vázlatos történetével. Kár, hogy egyoldalúan csak német bibliográfiai szakmunkákra támaszkodik, ezért nem is érti meg a «bibliographie raisonnée»-t, amelyről csak mint «újabb divatról» beszél. Különböen világos, lelkes stílusban, logikus rendben adja elő bőséges ismereteit. A könyv valóban «hézagpótló», méltó követője Kozocsa Sándor eddigi munkáinak, amelyek máris megbecsült helyet biztosítanak szerzőjüknek a magyar szellemi életben.

S Z Í N H Á Z

KLASSZIKUS VÍGJÁTÉKESTÉK

Kleist Amphitryonja és Shakespeare Makrancos hölgye a Nemzeti Színházban.

Német szellem és valódi vígjátéki véna ritkán jelentkezik együtt. A tragikus életérzésű Kleist többször is áthágta ezt a mesgyét, de sohasem úgy, hogy a választóvonalat — a vígjáték-író Shakespeare módján — eltüntette volna, a bűn és szenvedély, másrészt a harsogó jókedv és tündéri képzelet világát az élet kiapadhatatlan gazdagságát és sokszínű teljességét árasztó egységbe fogva össze. *Amphitryonja* különösképen mutatja ezt a törést. Tárnya itt a görög hitrege egyik legcsiklandósabb pletykaanyaga, mely évezredek óta ingerli a tiszteletlenkedésre hajlamos színpadi költőket. Maga Molière is kapott rajta, egy kissé a tulajdon korának földi istenségei felé sandítva. Kleist az ő bohózatát vette alapul, mellékesebb szereplőit is ennek hangneméhez igazította hozzá, de a különösen egyik száránál fogva rendkívül előkelő szerelmi háromszög költői feldolgozásában gyökeresen szakított a gall léhaság szellemével, itt a földi férfi germán ösztönösségű tekintélyimádatának meg a mennyei hatalmasság metafizikai «gátlás»-ainak éppen nem vígjátéki, sőt magvában mélyen és gyötrelmesen tragikus összeütközése ragadta meg, s ami művében a nagy irodalom sugallatosságával hat, mind ebből a mindkét félre nézve tökéletes reménytelenségében is magasztos küzdelemből adódik. Csakhogy — ismétlem — a bohózati alapépítményen ez az égbenyúló torony szilárdan meg nem vetheti lábát, valami különös, ködös csillogásba burkolózik, és benne a gyönyörű szólamokkal megzendülő, lehelletfinomságú vonásokkal megrajzolt női főalak is mintegy hontalanná válik, szinte még a földi realitás talajától is elszakad, nemhogy vígjátéki fogantatásához hű maradhatna.

Mindezekért azután színházi nézőtér előtt ez a stílusjegységet megtagadó vígjáték semmiféle irodalmi stílust, kort, vagy eszmei áramlatot valójában nem idézhet föl, ha mindgyárt részleteiben a német transzcendentális bölcselmi iránynak egyik legragyogóbb irodalmi megvalósulása is. A közönség lelki szegényei a mennyei

«chronique scandaleuse»-t szimatolják benne s ennek helyén a hosszú eszmecserék alatt ásitoznak; az értőbbek pedig bekapcsolódnak a tündöklő dialektikába, s a Jupiter-Alkmene kettős szólamait úgy élvezik, akár valami oratóriumot, de őket meg az zavarja, hogy áhítatukba bele-belerikkant a nyersebb jelenetek dudaszava.

Szabó Lőrinc fordítása nagy írói érzékenység, stílusbeli fogékonyság és kifejezésbeli tékozló gazdagság tanuságtétele. A jelenetek hangszíne szerint kitűnően váltja a tolmácsolás formanyelvét, lírai szárnyalása elragadó, csak az útszélibb fordulatok csábítják itt-ott a «kültelkiesség» szókincsének némi becsempészésére, amit Shakespeare drasztikuma még inkább megbír (noha az *Ahogy tetszik* átültetéséből is már nem egyszer kiütközött), de Kleist szellemétől összebékíthetetlenül idegen.

Németh Antal rendezése a dráma jólfelfogott szellemében halad, kellően mértéktartó a burleszk elemek színpadi kizsákmányolásában és kellően líratisztelő a földolgozásban. A közreműködők közül a komoly feladatok letéteményesei derekasan álltak helyt a rájuk bízottakért, a bohózati alakok (Maklár, Major) érezhetőleg szívesebben húztak volna az öblösebb komédiázás felé; így — lefékezve — egy kissé elszíntelenedtek. De Tökés Anna Alkmenéje az utóbbi idők egyik legszebb drámai alakítása. Nem hágott koturnusra, de egész magatartásában benne volt a benső lobogásnak, szenvedés és boldogság egymásbajátzásának megéjtő varázsa. Ilyen *drámai* színésznő nem érdemelne-e szaporább foglalkoztatást ezen a nagyigényű színpadon? Vagy a Nemzeti Színház hovatovább elszegényedik az igazán tragikai és költői feladatokban? Lehotayra nehéz szerep jutott, nehéz *két* szerep: a földi s az égi Amphitryoné. Nagyon finom és nagyon biztos árnyalással, igazán *belülről* oldotta meg ezt a kettősséget, a kelletlen kuriózumszerűségnek még nyomát is kiküszöbölve. E rendezői kísérletnek legfeljebb a zárójelenet másod-, sőt harmadpéldányú Jupitere ingathatja meg teljes hitelét.

Horváth János díszletei grandiózusságukkal kapnak meg-

*

Shakespeare már második művével iktatódott be a sorozatba, a Nemzetiben csak húszéves múltú *Ahogy tetszik* után a száz éve szinte szakadatlanul játszott *Makrancos hölgy*-gyel. Felújításokban rendszerint a főszereplők cserélődnek ki, most éppen ők örködték a folytonosságon s körülöttük újult meg minden: színpad, jelmez, rendezés, sőt maga a szöveg is:

Lévay József fordítása helyett Harsányi Zsolt új munkáját kaptuk. Nagy kedvvel, lendülettel és sok rátermettséggel dolgozott rajta, egészen véve sikeres eredménnyel, csak a kirívóbban mai és «helybeli» fordulatok használatában tarthatott volna itt-ott szigorúbb mértéket.

A rendezés valamivel erősebben a *farce* stílusa felé haladt, mint ahogy a multban megszoktuk, bár korántsem annyira, mint a «Circus Reinhardt» manézs-elgondolása, vagy akár annak a nürnbergi társulatnak «játékdoboz»-felfogása, mellyel néhány esztendeje épp a Nemzeti Színház kamaraszínpadán találkoztunk. De az *Ahogy tetszik* vidám-melankólikus, regényes álomvilága valahogyan igazabb fogékonyságra lelt Németh Antal rendezői ihletében, mint most ez a színpadunkon annyi emlékezetes nagy hagyományban gazdag komédia. Gyökeresebben nem kívánt szakítani ezekkel a hagyományokkal, csak a tarkább és hangosabb felszolgálásban kereste az *előbbé* varázsolás biztosítékát. Nem mindig sikerrel. A szereplők így nem egyszer inkább a helyzetekhez illegették magukat, semmint az alakok gazdagabb benső kidolgozásának a Shakespeare-játszásban mindenekfölött álló feladatához. A két főszerepben ezúttal is azokat láttuk, kiknek alakításához oly sok pompás estének emléke fűződik. Tasnády Ilona bősz Katája annak idején nagy és örvendetes meglepetés volt, a gazdag árnyalatosságnak s egyúttal a művészi egységnek nem mindennapi remeke. Az összhangnak ez a varázsa, s a szép magyar szőejtésnek aranyértéke most is hódolatot parancsol, csak vérmérsékletének sodróereje nem hat olyan ellenállhatatlanul, pedig — ha valahol — ebben a vígjátékban ez is elengedhetetlen. Ugyanez áll Kiss Ferenc Petruchiójára is. Tizenöt évvel ezelőtt így jellemezte Harsányi Kálmán: «fiatal, ropogós, incselkedő és elragadóan puskaporos». Mindehhez a művész mai valója már nem szolgáltatja olyan önkéntelenül a játsziságukban is oroszláni erőket, most — meghiggadva — egy kissé kívül került önmagán s a színészi fölény és tudás archimedesi pontjából irányítgatja a — jeleneteket. A fiatalok pedig (Juhász, Várkonyi, Pataky Jenő stb.) a shakespearei levegőben nem mozognak még igazi otthonossággal — aligha csupán a saját hibájukból.

Jaschik Álmosné színpadi Páduája jól keretezi a játékot.

Ludas Matyi. *Dékány András*
vidám zenés játéka a Nemzeti
Színházban.

Lehet-e korszerű kérdések

színpadirodalmi stílusát évszázados írói szemléletre építeni? Fazekas Mihály keserű-vidám eposzának drámaiiasításával az

utódok váltig ilyesmire törek-
szenek. A Nemzeti Színház igaz-
gatója is «a letűnt világ zsarno-
koskodó feudalizmusával szem-
ben az egészséges, népi szociális
gondolat győzelmét» érzi ki eb-
ből az új adaptációból, s köz-
ben Beaumarchais *Sevillai bor-
bély*-át emlegeti (inkább a *Fi-
garó házasságá*-ra gondolhatna).
De ez utóbbit valóban a kor
szele járta át. A deres fény-
korának Ludas Matyija viszont
aligha mutathat irányt a *mai*
problémáknak nem éppen ki-
vánatos önbíráskodás útján való
megoldására. Azonfelül a régi
meseanyag tökéletesen drá-
maiatlan is, hacsak a négy
ízben lemért huszonötöt nem
fogadjuk el drámai aktusnak.
A Nemzetiben most harmad-
szor támad életre Fazekas hőse,
de *színpadi* életre egyszer sem
bizonyult alkalmasnak. Vajda
Ernőnek jó negyedszázados kí-
sérletéről egyik bírálója azt
írta: meg kellett volna győzni
a szerzőt, hogy Ludas Matyi
színpad részére *nem téma*. Mi
ugyanézt valljuk s e legújabb
próbálkozás után még fokozot-
tabban.

Dékány András talán csak-
ugyan a mához akart szólni, de
azon a megállapításon kívül,
hogy a Tisza füzesei ma is ki-
tűnő vesszőket termelnek, nem
sokat «problémázik». Csak úgy
mesél a színpadon, közben éne-
keltet, táncoltat, s minden sza-
kaszának végén lerovatja a bot-

illetményeket. Még a tulajdon,
rendszerint ízes és rokonszenves
írói hangjára is bajos ráismerni,
annyira «stilizálja» a darabot;
végül is szinte a Kisfaludy Ká-
roly formanyelvében reked el,
ami vajmi kevéssé igazolja az
igazgató-rendezőnek a darab
burkolt, de a jelen kérdései felé
mutató időszerűsége felől táp-
lált véleményét.

Liszt Nándor friss, ötletes,
lüktető dalszövegekkel járult
hozzá a színességhez, Laurisin
Miklós kellemes zenéje is sokat
lendít az egészen, magyaros és
lendületes, némi egyezkedéssel
Kacsóh és Kodály szelleme kö-
zött, végül Pekáry István dísz-
letei is mutatósak és mulatsá-
gosak, szintén némi egyezke-
déssel a magyar folklóre meg-
a Kék Madár között.

Németh Antal rendezése
csupa odaadás és bőkezű szol-
gálatosság, de végül ő sem
bírná megvalósítani azt a stílus-
egységet, melynek hiánya a jó-
szándékú, lelkes darabnak leg-
főbb fogantatási baja.

A színház művészei érezhető
örömmel vállalják mókás fel-
adataikat, valamennyien egy
kissé kabaréfigurákká önálló-
sulva, pillanatnyi hatásokra dol-
gozva. Jávor Pál Matyija na-
gyon kedves, megnyerő operett-
alak, csakugyan fürge Figaro-
jelenség, — sajnos, Beaumar-
chais szellemes szövege nélkül.
Abonyi Géza Döbrögi basa-
vonásait valami magyar Fal-

staff-féle meleg kedéllyel enyhítette. Lukács Margit egy hatásos dalbetéthez jutott az elmaradt alakítani való helyett. Pethes Sándor ittás-jelenete lényegében szintén ilyen betét. Olty Magda és Matány Antal «tűzrőlpattant» párja igen szeretetreméltó. *Emberi* zamat és jellegzetesség legtöbb volt Maklár vén Szamaras Marcijában: túlnőtt a szerepén. Az ő izről-izre magyar Sancho Pansája maradó értéke az előadásnak.

Grófkisasszony. *Harsányi Zsolt vígjátéka a Vigszínházban.*

Trianon óta a «békebeliség»-nek külön varázsa van a színpadon, a békevilág egykori fiataljai most elérzékenyülten mesélnek róla a mai fiataloknak, esetleg a magukkal egykorúaknak is, mint ahogy fehér asztal mellett valóban szívesen idézgetjük az elmerült multat s benne hajdani valónkat. Ez a «megszépítő távolság» — valljuk meg — valami túlságosan tárgyilagossá nem tesz bennünket, jobbára csak azt vesszük tudomásul, amit szívesen őrizgetünk emlékünkből. Harsányi Zsolt meg is gyónja, hogy «idill»-t akart írni, éneket a naívság dicséretéről. Két kedves, csupa-szív féltehetségnek, egy vidéki versfaragó fiatalembernek, meg egy tabán-krisztinavárosi kórista leánynak szerelmi történetét meséli el, tökéletes hűséggel az operett szövegköny-

vek hagyományához, de e vonatkozásban is a «békebelihez», mely ragaszkodott az érzelmeség és — értelmesség kettős követelményéhez.

Körítésül pedig megrajzolja a háború előtti pesti «bohém»-világnak fölöttébb vázlatos, inkább csak az «ugratások» területére szorítkozó hely- és környezetrajzi térképét, végül pedig futólagos «helyszíni közvetítést» is ad a közállapotokról, az időpontra nézve meglehetősen költői szabadsággal, mert pl. Tisza István második kormányalakításának napjaiban föllépteti az akkor már hat esztendeje az Úr békéjében pihenő Podmaniczky bárót, stb. De hát a korhangulat idézgetése kortörténeti hűségre még nem kötelezhet.

Harsányi Zsolt rokonszenves írói hangja, természetes kedvesége most is megteszi a magáét, közönsége bizonyára szívesen követi mesemondásának nem éppen töretlen útjain. S már Molière megmondta, hogy jóízű közönség szórakoztatása nem tartozik a könnyű feladatok közé.

A szórakoztatásról a Vigszínház színes, szép munkája is bőkezűen gondoskodik. Tolnay Klári ál-grófkisasszonya csakugyan utat lel a közönség szívébe, s nem régbevált naiva eszközök csillogtatásával, hanem azzal, hogy a fiatal művésznő egyre jobban rátalál a

tulajdon szívére. Perényi László férfias kedvessége, keresetlen bensősége is ilyesmivel biztat. Vízvári Mariska mély emberismerete és egyénítő vonásokban kifogyhatatlan színészi képzelete most is győzedelmeskedik: ha kilép a színpadra, izes, meleg élet támad körülötte. Bihary József a paraszti genre becsülnivaló kitűnősége, de ezúttal mellette is feltűnik a Dán Etelka friss cselédleánykája. Ajtay, Kőmíves, Egri és Berczy vidám kedéllyel rajzolja ki az újságírók jeles quadrifoliumát. Erdélyi Erzsébetet először láttuk ezen a színpadon, teljesjogúságának megszerzéséhez, mintha még szüksége volna egy-két lépésre. Tarnay eleven rendezése, Vörös Pálnak ez alkalommal különösen leleményes diszletei minden elismerésre érdemesek.

Az Angol Bank nem fizet.
Békeffi István és Stella Adorján komédiája a Pesti Színházban.

Miután színpadaink éveken át kábítgattak a könnyű meggazdagodás ígézetével, újabban abból adogatnak leckét, hogy: a pénz nem boldogít, s két szerető szív kis kunyhóban is megfér. Mintha ennek a felfogásnak is volnának némi irodalmi előzményei. Sebaj. A nyomában fakadó megbékélés van olyan kívánatos, mindenekfölött pedig reálisabb alapokon támad, mint a karrierdarabok ácsingó-

zása azokra a milliókra, amelyeknek elérhetősége a gyakorlatban oly kevésbé igazodik a színpadi előírásokhoz. Ebben az újdonságban akkora összegekről van szó, hogy pusztán kimondásukhoz is Angliába kellett helyezni a cselekvényt, s még így is az derült ki belőle, hogy a happy endinget maga az Angol Bank sem vállalhatja. Oroszlán-szívű Richárd XII. századi adósságleveléből a keresztes vitéz ős kései autószerelő-ivadéka először ugyan csekély harminckét billió font káprázata derül, de a markát végül is szerény tizenkét font üti. De mindenért kárpótlást nyer egy ennivaló skót borbélykisasszony szerelmében, meg két tulajdon benzinkút vágyálmának beteljesülésében.

A portékánál itt jóval többet ér a csomagolás. A lenge kabaréötletet nem fűjják föl nagy képpel semmiféle problémává, a marionettjáték stílusában maradunk, az irrealitást Vörös Pál kacagó színpadképei már mintegy maguk is megszabják. Ehhez a stílushoz marad hű Hegedüs Tibor könnyed gráciájú rendezése, ehhez a szereplők őszintén vidám játéka. Ebben Ráday Imre viszi el a pálmát, finom, diszkrét színekkel dolgozik, a sorsfordulókon beékkelt énekszámait vagy inkább parlandói pedig (Bródy Tamás ötletes zenei elgondolásában és tolmácsolásával) külön

fűszere az előadásnak. Turay Ida a józan, Komár Juliska a számító szerelemnek igen szeretetreméltó megtestesítője, Köpeczi-Bóocz, Gárdonyi, Dénes György és Bárdi Ödön az epizódba visz színességet és jókedvet, Kőváry Gyula fanyar humora pedig ebben a környezetben is jól érvényesül.

Ezer hold pipaés. *Ignác Rózsa vígjátéka a Vígsházban.*

Regényeiben sem fogta meg feladatát könnyebbik végéről a rokonszenves fiatal művész, most a színpadon sem gondol felelőtlen szórakoztatásra. Vígjátékának környezete olyan, amiből a falu- és birtokproblémás mai szakirodalom nem éppen vígjátéki mozzanatokat szokott meríteni. Van bátorsága szóbaállni a legkegyetlenebb kérdésekkel, a tiszaháti ezerholdas birtokon rendre megmutogatja az anyagi és erkölcsi bajoknak egész dandárját, valamivel talán még többet is és valamivel rikitóbban, semhogy rajza az adatgyűjtő buzgalom némi túlzását ne mutatná.

Az adatgyűjtés láza fűti doctoranda hősnőjét is, aki az új idők viharszeleként köszönt be félúton-habozó unokabátyjának áporodott levegőjű házatáján és jöttére megnyílnak az ajkak, szóra fakadnak a sebek, valamедdig az új időkben is régi menetrend szerint megébredő szerelem segítségével jobb me-

derbe nem igazítja a veszedelmesen duzzadó népi erőket.

Nagyjában ez történik, legalább is a szerző elgondolásában. Valójában a tudós kisasszonynál sokkal többet lendít a dolgokon a paraszti vérű házvezetőnőnek keserű, de okos elszántsága, aki felemás helyzetéből maga szabadítja ki magát, önfeláldozásával mintegy váltságot vállalva sorstestvéreinek jövőjéért.

Drámailag még sok a bizonytalankodás, az író érezhetőleg óvakodik a valódi belső fejlesztést kívánó jelenetektől, ilyenkor nyomban ajtót nyit a szembenálló alakjaira, színpadán általában feltűnően sok a jövésmenés, a részletek a fődolgok rovására burjánzanak el. De máris van érzéke a szó drámai hatóereje iránt, ez az enigmatikus készsége megóvjaa a kezdők legjellegzetesebb hibájától, a színpadi szónoklástól. Írói nyelvének is van hajlékonysága, van izessége is, annál inkább érdemes lett volna egy-két botlását a szövegből kiküszöbölni (*úgy tűnik nekem, lekésem a vonatot, egybekelünk vagy összeházasodunk helyett összeesküszünk*).

Az előadás jól pereg, Tarján György rendezése komoly elismerést érdemel. A szereposztással már nem érthetünk tökéletesen egyet. Ajtay Andor fiatal földesura hibátlan alakítás, legfeljebb valamivel kérgesebb-

nek képzelnök ezt az alakot. De már Tolnay Klári falufürkésző kisasszonya nem egészen meggyőzően «céhbeli». Egy-két valóban elragadó mozzanata mellett sokszor egészen külsőséges maradt. Ezt a kitűnő fiatal tehetséget most egyvégtében már a negyedik darabban szerepelteti a színház, talán ezért nem érlelhette meg egészen művészi munkáját. Makay Margit a házvezetőnő alakjában sötétebb hangszínű drámai feladatot kapott s kivált a zárórészben a maga legjobb szín-

vonására emelkedett; csak a parasztibb hitel esik valamelyest távolabb egyéniségétől. Föltétlen elismerés illeti Vágóné ragyogó művészi realizmusát, Bihary és Kőműves cicomátlan eredetiségét, Puskás Tibor surbankó kedvességét és DánEtelka napsugaras bájosságát. Ezúttal Dózsa István is nagyobb feladatban mutathatta meg jellemrajzoló erejét. S egy Teleki Géza nevű «tökmag» fiúcska is érdekel egy jó szót.

Vörös Pál díszletei szépek is, hangulatuk is erős.

Rédey Tivadar

ZENE

Az idei hangversenyévad nem igen bővelkedik nagyszabású zenei eseményekben. Feltűnik egy-egy a multból jól ismert vendégjáró művész neve: Sauer, Backhaus, Friedmann, majd fiatal olasz tehetségek, Francescatti, Ciampi, egy világhírű karmester, Mengelberg szereplései vonják magukra a figyelmet. A Népművelési Bizottság is igyekszik vendégművészek szerepeltetésével megismertetni a jelenkori francia, olasz stb. zeneművészet kiválóbb alkotásait. De mindennek ellenére igazi szenzációt jelentő vendégjárásról alig beszélhetünk. Most itt az alkalom megmutatni, mit tudunk a magunk erejéből, a magunk tehetségéből érvényesíteni.

Talán ez az alkalom juttatta eszébe muzsikusainknak azt, hogy egy Faust-szimfónia is van a világon és hogy Liszt hatalmas művét a jubileumi esztendőn kívül és idegen karmester nélkül is elő lehetne adni. A székesfővárosi zenekar Bor Dezső karnagy vezetésével vállalkozott erre a gyönyörű, de nagy és nehéz feladatra. Itt most nem akarjuk feszegetni, hogy több és lelkesebb munkával mindenesetre többet tudtak volna kihozni a mű szépségeiből is, mert maga a vállalkozás elismerésre méltó. Bár követnék ezt a példát a többi zenekaraink olyan Liszt-művek előadásával, mint a «Hamlet», a «Ce qu'on entend sur la montagne», a «Héroïde funèbre», a «Prometheus», «Mazeppa» stb., amelyeket

még a Faust szimfóniánál is ritkábban hallunk. Dehát egyelőre az is eredmény, hogy egy közepes képességű zenekar két olyan hatalmas magyar alkotást tudott egy estén végigjátszani, mint a Faust-szimfónia és a Magyar Zsoltár és ezzel érdekes alkalmat adott az összehasonlításukra.

A Faust-szimfóniában ott él Liszt nagyratörő, szenvedélyes lelke, aki mindig a mélységekből, «de profundis», a földhöz kötöttség, az érzékiség láncából emelkedik fel a magasabb régiókba. Ő maga a fausti lélek, aki soha nem szűnő szomjúsággal kutatja a lét rejtélyeit, aki ingadozásainak, kételyeinek egész keresztútját feltárja elénk a zenében. Már a bevezető témában ott él a nagy kérdező lelki gesztusa, az örök kielégítetlenség hangja. Majd egymásután tűnnek fel a vágy, a tompa reménytelenség, csüggedés, hirtelen fellángoló merész önbizalom témái, hogy a tétel végén újra csak a feleletet hiába váró örök kérdés jusson uralomra. Nem Goethe drámájának zenei kommentálói ezek a témák, hanem a Faust-eszme legteljesebb zenei kifejezése, az igazságért, a megismerés fényéért vívott határtalan emberi küzdelemé. És a II. tételben is Liszt sajátos Gretchen-álma tűnik elénk, aki ezekben a kristálytiszta, édes, gyöngéd bájjal telített harmóniákban alkotta meg a női eszményét, azt az eszményt, amit nagy szerelmi odyszeái ellenére sem tudott az élettől megkapni soha. Ennek a teremtő álomnak a tükörképében Faust lényé is átváltozik, témái átszellemülnek, mintha ennek a tündérvilágnak a légkörében minden nemesebbé szelidülne. A II. tétel Mefiszto-portréja a zeneirodalom egyik legzseniálisabb jellemképe. A lélek romboló ösztönei támadnak itt életre, a minden eszményt sárbarántó, tagadó ösztön. Mefisztónak nincs témája, mert a rossz Protheusként változtatja formáit, a jelleme éppen a jellemtelensége. Liszt ezt a Faust-témák kiforgatásával, eltorzításával, szétszedésével hozza kifejezésre. Sorra veszi mindegyiket, pokoli iróniával szétszakítva, eltorzítva, kikacagva, éles dialektikával kifeszítve. S midőn már úgy tetszik, nincs menekvés és az eszményeiből kifosztott lélek az örvény szélén, a végső összeomlás előtt áll, egyszerre felhangzik a Faust-zene témája. A disszonanciák mindig nagyobb teret engednek a konzonáns hangzatoknak, amelyek lassan előkészítik a Gretchen-motívum belépését. Ennek a motívumnak a változatlan harmóniáját az ördögi tombolás sem tudja megbontani, amelynek ereje most már teljesen megtörik a Chorus Mysticus szelíd fényében. Ebben a gyönyörű befejező kórusban éljük át Liszt teljes diadalát az ellentétes erőkkel szemben. Nem más ez a kórus, mint minden

kételkedés feloldása egy égi világ harmóniájába, az Igen diadala a Nem felett, az Élet meghajlása a művész eszményi álomvilága előtt. S itt találkozik a Faust-szimfónia a Magyar Zsoltárral, mint gyönyörű bizonyíték arra, hogy a zene legmagasabb szárnyalásában minden nagy zeneköltő egy nyelven beszél.

A Magyar Zsoltár a sziklaszilárd hit egyetlen töretlen vonalban emelkedő erejével jut oda, ahová a Faust-szimfónia annyi kétely és vergődés után eljutott. De a cél egy: az egyik az egyén, a másik egy nagy közösség, a népi közösség küzdelmén át tör az Igazság fénye felé, amely a zenében az örök Szépséggel azonosul. Az első romantikus mester műve, az örök sóvárgó, a földről fölemelkedő, a megváltást szomjazó, az egész mindenséget magába ölelni vágyó mesteré, akinél a forma zenénkívüli vonatkozásaiban szétterjed, vonalaiban elmosódottá, ködszerűvé válik. A másik klasszikus mester, aki a küzdelem érdemességéről meggyőződött hívő erejével zenei törvényekben gyökerező koncentrált, tömör formában — amelyből egy hangot nem lehetne elvenni vagy hozzáadni — nyílegyenes céltudatossággal emelkedik a legnagyobb magaslatra. Ahányszor halljuk a Magyar Zsoltárt, mindig új és új szépségei tűnnek elő, a lelket legmélyéig megrázó hatásában, egy nép sorsát monumentalizáló erejében mindig a legaktuálisabb, mert minden hangja, próféta szava ebből a sorból nő ki, elválaszthatatlan a magyarság mindenkori életétől. S aki látta, el tudja-e valaha választani az orgonabúgáshoz hasonlóan kihangzó kórus elhalkulását, — de amelynek még ebben a lehellet-szerű tónusában is ott vibrál az érzés melegsége — attól a mozdulattól, ahogy a vezénylő szerző előbb még ökolbeszorult, acélos energiát sugárzó kezét most lassan, ernyedten leengedi? «Vigasztalásért szörzék így versekben»...

A tenor szólót mindkét műben *Udvardy Tibor* sokatígérő intelligenciával és szép hanganyaggal énekelte. A székesfővárosi ének- és zenekar ebben az előadásban csúcsteljesítményét nyújtotta.

* * *

Operaházunk ugyancsak nem buzgólkodik az idén újdonságok bemutatásában. Elismerjük, hogy biztos sikerű új opera hiányában ma mindenütt a historizáló, visszatekintő törekvések, tehát a felújítások, rendezések állnak előtérben, de ez még nem elég ok arra, hogy teljesen figyelmen kívül hagyjuk a külföldi operairodalom érdekesebb alkotásait. Minden elismerésre méltó, hogy az Operaház igazgatósága legelső sorban a magyar szerzőket

részesíti e téren előnyben és a legnagyobb készséget mutatja minden épkézláb magyar opera előadására, de itt, sajnos, olyan kevés az alkalom, hogy nagyon is rászorulunk külföldi újdonságokra. Lehetetlen, hogy ne akadna az új olasz, francia, német operák között olyan mű, amely érdemes volna a betanulásra és ezzel együtt a tájékoztatásra, hogy hogyan is áll ma az opera ügye külföldön?

A minapi felújítások közül az egyik magyar mű volt, Rékai Nándor «Nagyidai cigányok» c. operája, amelyet 1906-ban bemutatott régi formájából a szerző teljesen újra alkotott. A szöveg mozaikszerűen egymásmellé rakott képekben idézi Arany János szellemét. Megjelenik operaszínpadon a cigánynak a közforgalomban olyan jól ismert jellemképe. Rásdi, Diridongó, Laboda és a többi, pénzért mindenre kapható, gyáva cigányok szerepeltetésében ez a jellemkép nem mondható valami túl rokonszenvesnek, de a mulatságos helyzetek bőséges kiaknázásában igen jól mulatunk rajtuk. A legrokonszenvesebb mindenestire Csori vajda alakja, talán azért, mert ez már nem is cigányos jellemkép. Az ő gyönyörű álma a dicsőségről, a keserves valóságra ébredése, teljes kiábrándulása és szomorúsága, amivel búcsúzik a labancoktól megszállott vártól, megható, mert mélyen emberi. Palló Imre nemes alakításában ezek a vonások — a teljes felülemelkedés a cigánykörnyezettel szemben — különösen élesen szembetűntek. Pityke Laci, a cigányhegedűs és Mara, a szép szerelmes cigányleány csak epizódalakok, de Csori vajdával együtt ők képviselik a mű zenei súlypontját. Érzelmes hegedűszólamok, kitűnően énekelhető dallamok kelnek szárnyra, amelyek elárulják az énekhang szépségét teljes hatásában érvényesíteni tudó színpadi szerzőt. A zenekar, önálló részeiben, élénk, színes, általában magyaros, stílusában Erkel operáihoz áll közel.

Az előadás kitűnő volt. Különösen feltűnt Mara szép énekében Tamás Ilonka pompásan fejlődő, szárnyaló szopránja. Gere Lola, Laurisin, Komáromy, Maleczky a komikus szerepekben kitűnően játszottak. A valóban cigányosan színes, pompás kiállítás és rendezés bőven gondoskodott a látnivalóról és igyekezett pótolni a nehezen előremozduló cselekmény hiányait. A zenekar kitűnő vezetőt nyert Rubányi Vilmos személyében.

* * *

Verdi halhatatlan műve, a «Falstaff» ugyancsak rászorult már az újrendezésre és betanulásra. Bár itt olyan zenei értékkel állunk szemben, amiben szinte mellékesnek tűnnek fel a

külső kellékek. A műre — amelyet Verdi 84 éves korában írt — általában jellemző az összes kifejező eszközök olyan mérvű kifinomodása, könnyedsége, amely ezeket a teljes átszellemesítés, anyagtalanság fokára emeli. A baj azonban, hogy ezt a művet aligha lehet más nyelven, mint olaszul teljes szépségében érvényesíteni. Súlypontja ugyanis nem az áriákban, a közönséges értelemben vett dallamosságban rejlik, hanem a parlandókban, a beszédnek, az olasz nyelvnek a zenében való zseniális feloldásában. Tehát legyen az a fordítás bármilyen kitűnő, legyen Palló Falstaff-alakítása a legmuzsikálisabb szellemű, még csak meg sem közelítheti az eredeti olasz nyelvű előadás páratlan könnyedségét és szárnyalását. De még így is elragad minden alkalommal ennek az egyedülálló műnek kimeríthetetlen zenei szépsége. Különösen az utolsó felvonásban a táncszerűség, a szordinós vonósok tündéries könnyedséggel szökellő sextolái, az As-dur rész romantikus sóvárgása s legvégül a hatalmas C-dur fuga: «*tutto nel mondo e burla . . .*», a formálóerő utólérhetetlen magasságát mutatják. A tíz énekszólambra, kórusra és zenekarra írt befejező fugában a föld minden öröme megdicsőülni látszik. Ennek a szigorúan kötött formának, a fugának magávalragadó mozgalmasságában találta meg az ősz mester a «*risate finale*», az élet minden ellentétén felülemelkedő diadalmas humor, a felszabadító nevetés legegységesebb, legmeggyőzőbb formáját. Mennyi felemelő, erősítő, gyönyörtadó hatás rejlik ebben: a nagy emberek nevetésében!

Zenekar és énekesek egyforma buzgósággal dolgoztak Verdi remekművének méltó tolmácsolásán. Az előadást Failoni vezette.

* * *

Nagy érdeklődés előzte meg a Filharmóniai Társaság lengyel hangversenyét. A varsói filharmónikusok fiatal karnagya, *Mierze, jewski* Mieczyslaw vezényelte honfitársai műveit. Kitűnő tolmácsolásban ismertük meg *Noskowski* «A puszta» c. szimfónikus költeményét, *Statkowski* «Marja» c. operájának nyitányát, *Karłowicz* «Álarcoshál-jelenetei»-t, mind a romantikus zene szláv színekkel gazdagított, erős Csajkovszky-hatást mutató érdekes alkotásait. Első hallásra igen frissen, szellemesen hatott *Salowski* modern franciás stílusban írt Nyitány-a. Hangszerelése ötletes, ritmusa pezsgő, eleven, határozottan érdeket keltő. De az est igazi reprezentatív művét mégis csak a minden korok legnagyobb lengyel zeneköltője, *Chopin*, f-moll zongoraversenyével képviselte. A romantika első igazi nemzeti zeneköltője, aki éppen

ezzel az erős fajiságával keltette fel először Liszt, a nagy kortárs csodálatát, ma is a legelőbb és legnagyobb érték a lengyel zeneművészetben. *Malcuzyński Witold* nagyszerű virtuóz készségű, mélytűzű, elragadó erejű előadásában a zongoraverseny eszményi zongoraszerűsége teljes mértékben érvényesült. De a Chopin muzsika utólérhetetlen egyéni bája és költészete valahogy kútba esett. Ha Malcuzyński a nagyszerű ritmikus erővel és bravúrral előadott As-dur Polonaise helyett egy pár Chopin Nocturne-t játszott volna el ráadásul, véleményünk művészetéről jobban kialakulhatott volna.

A lengyel estnek igen nagy és őszinte sikere volt.

Prahács Margit

K Ü L F Ö L D I K R Ó N I K A

DIE GEGENWARTSDICHTUNG DER EUROPÄISCHEN VÖLKER

Alig van időszerűbb könyv, mint ez a vaskos folió-kötet, amelyben egy kiváló tübingai irodalomtudós, Kurt Wais igen nagy tapintattal megválogatott munkatársak közreműködésével hatalmas panorámáját adja az európai népek mai irodalmának. Európa talán soha nem volt kevésbé egységes mint ma. Gazdasági és politikai elzárkózottsága részben államonként, részben érdekcsoportonként, sőt világnézetek szerint nem is egy határsorompót emel országai közé. A világháborúban felkavart ellentétek még mindig nem simultak el. Mondhatnók azóta még újabb gyújtóanyagok is kerültek a kohóba, amelyben az ellentétek izzanak. És mégis vagy éppen azért talán sohasem volt az egyes népek kölcsönös érdeklődése olyan élénk, mint napjainkban. És ez az érdeklődés nem is esztétikai vagy legalábbis kismértékben az. Amint Kurt Wais könyvének mélyretapintó előszavában kifejti a népek az irodalmakon keresztül egymás belső tulajdonságait, szemléletét, vágyait, érdeklődési körét, szellemi világát, vagyis egész lelkiségét akarják megismerni. Ez az irodalom pedig éppen az, amely gyökereit a népi közösség mélyeire bocsátja, amely valóban a néplélek kifejezője s az igazi nagystilű költészet ilyen még azoknál a népeknél is, amelyeknél a nemzeti egység és biztonság, amint már rég magától értetődő dolog, kevésbé befolyásolja a költészetet mint fiatal népeknél.

Ebben a hatalmas kötetben is főleg ebből a szempontból vizsgálták az egyes nemzetek költészetének ismertetői a különböző népek irodalmait. Főleg azokat az alkotásokat vették figyelembe, amelyek valóban igazi értékek s amelyeknek szerzői népek legjellegzetesebb tulajdonságainak, hamisítatlan lelki-ségének, egyetemes vagy legalábbis nagy csoportok széles rétegeiből fakadt aspirációinak kifejezői.

Már ennek a szempontnak következetes érvényesítése is egészen új szint ad Kurt Wais könyvének a hasonló tárgykörű feldolgozások között. De egészen egyedül áll abban a tekintetben, hogy nincs az egész európai tudományos irodalomban munka, amely a szó legszigorúbb értelmében egészen a mai napig ter-

jeszteni ki vizsgálódásait s amely a legkisebb nemzetek és új európai népállamalakulások költői munkásságait is figyelembe venné. Talán csak az olasz Prampolininak *Storia Universale della Letteratúrája* fogható hozzá. De ez már terjedelménél fogva (öt cirka 1000 oldalas folio-kötet) nehezebben hozzáférhető. Egyébként is mindig a németek voltak azok, akik a magyar értelmiség szélesebb rétegei számára közvetítőként szerepeltek a külföldi irodalmak felé.

Az újabb időben minden népnél s így nálunk is erősen meggyarapodott a műfordítások száma. A kiadók és fordítók érdeklődése azonban nem mindig a külföldi irodalmaknak legértékesebb és legjelentősebb része felé fordult. Éppen a háborút követő stílusforradalmak korszakában sokszor a különös, az újszerűségénél fogva legszemetszerűbb, a forrongó dinamikájú és nem a kiforrott ragadta meg elsősorban a lelkeket. Ez a munka vezérfonalul szolgál abban a tekintetben is, hogy a múlt jelentőségű értékeket az időálló művektől megkülönböztetni segítsen s rámutasson a költészetnek azokra az őszerejű elemeire, mint a haza és otthon fogalma, a föld és parasztság, a tájszépség, egészség és ifjúság, amelyek a fordított művek mai inflációjában eligazodni segítenek.

Egy ember erőit természetesen túlhaladta ennek az óriási szellemi területnek teljes szakuralmát megkövetelő feladat, amely csak tudományos együttműködéssel volt megoldható. Maga Kurt Wais tehát csak részben írója, egészen szerkesztője a hatalmas munkának, de külön érdeme már munkatársainak, az egyes irodalmak feldolgozóinak kitűnő összeválogatása. Ő maga a kötet bevezető részét írta, amelyben egészen új szempontokból világít rá az eredetileg egy fajhoz tartozó európai lakosság szellemi széttagozódására s a mai sokféle nemzeti irodalom kialakulására és azoknak összefüggéseire. Ő a szerzője a kötetben a francia irodalmi résznek. Wais kitűnő ismerője a modern francia irodalomnak, amit Mallarméről és költészetéről szóló egészen kivételes értékű nagy műve is tanusít. A francia és a francia nyelvű belga irodalomról szóló tanulmánya talán a legjobb, a legplasztikusabb a kötetben. Néhány arcképe szinte márványba kívánkozik. Az egyes tanulmányok sorát különben Leopold Magoné nyitja meg, amely az északi Skandináv irodalmakkal foglalkozik, a rokonság mellett erősen hangsúlyozva a sokszor ellentétes történelmi fejlődésre visszavezethető különbségeket. Galinsky tanulmánya az angol irodalomról főképen a ma szinte európai túlsúlyra jutott angol regényirodalomnak mesteri jellemzését adja,

rámutatva ennek az irodalomnak a mai rend ellen irányuló szkeptikus támadásaira.

Annál több a népi gyökerű, az őstalajban szilárdan gyökeredző vonás a holland és flamand irodalomban, amelyet Jettie Wichert és Willem G. Nordgraaf ismertet. Bennünket a kötetből különösen két tanulmány érdekel. Az egyik a magyar irodalomról szóló, amelyet Farkas Gyula, a berlini egyetem magyar irodalomtanára írt. Farkas Gyulának csak az imént jelent meg egy élenken vitatott könyve az Asszimiláció korának irodalmáról. Az ott jelentkező új szempontokat érvényesíti ebben a tanulmányában is, amelyben külföldiek számára jó áttekintést ad a mai magyar irodalom legjobb értékeiről. Hogy szemléje talán nem teljes, azt inkább a hely korlátolt voltának rovására kell írunk. A másik bennünket közelebbről érdeklő tanulmány az olasz irodalomról szóló. Ezt Martha Amrein írta és főképen azt igyekszik kidomborítani, hogy az olasz irodalom fejlődésében és mai arculatában miképpen akar az új fascista impériumnak hite és eszmevilága kifejezésre jutni.

Foglalkozik a kötet a többi európai nép irodalmával is. A spanyol és portugál irodalom igen részletes feldolgozást kap. Kisebb hely jut az újjörög, a délszláv, a cseh és szlovák, a román, lengyel, ukrán, továbbá az együtt tárgyalt finn, észt, lett és litván irodalmaknak. Az orosz irodalomból csak az emigráns írók műveivel foglalkozik a kötet. Ezt tartja az orosz néplélek igazi kifejezőjének, mert a szovjet irodalom, mint Wais előszavában kifejti, gyöngé utánzata Zola leggyöngébb korszakának, amire példát csak az amerikai irodalomban Upton Sinclair és Hergesheimer műveiben találunk. Nem szerepel a török irodalom sem, talán azért, mert a török népet ma már nem tekintik európainak.

A hatalmas kötet Junker és Dünnhaupt kiadásában jelent meg Berlinben. Kiállítása mintaszerű. A legkiválóbb külföldi író-nagyságok arcképei illusztrálják. Külön értéke a kötetnek a németre fordított külföldi műveknek jegyzéke az eredeti címekkel is és a mű megjelenésének évszámával.

K. M.

Liszt Ferenc : Krisztus oratóriuma az Operaházban.
A Golgota-jelenet.

A huszti görögkatolikus templom. Foto Orelly.

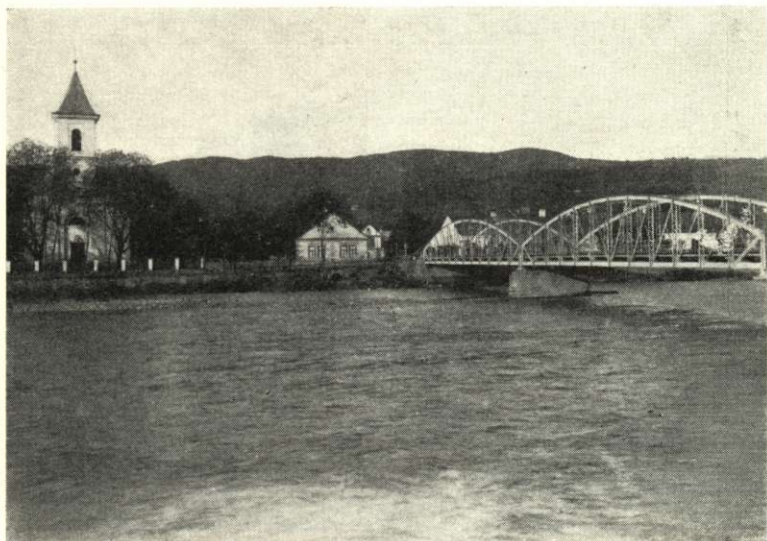
A báró Perényi kastély Nagyszőlősen. Foto Orelly.

Huszt vára. Foto Orelly.

Görögkeleti fatemplom a Beszékben. Foto Orelly.

Nagybocskó. Foto Orelly.

Erdész-völgy a Beszkidekben. Foto Orelly.

Elfogott cseh harcikocsi a Kárpát-
oroszlán megszállásban.

Lengyel határőr az Uzsoki
szorosban.

Ruszin asszony Vereckénél.

Régi ruszin templom.

Dr. Nagyrévi György felvételei.

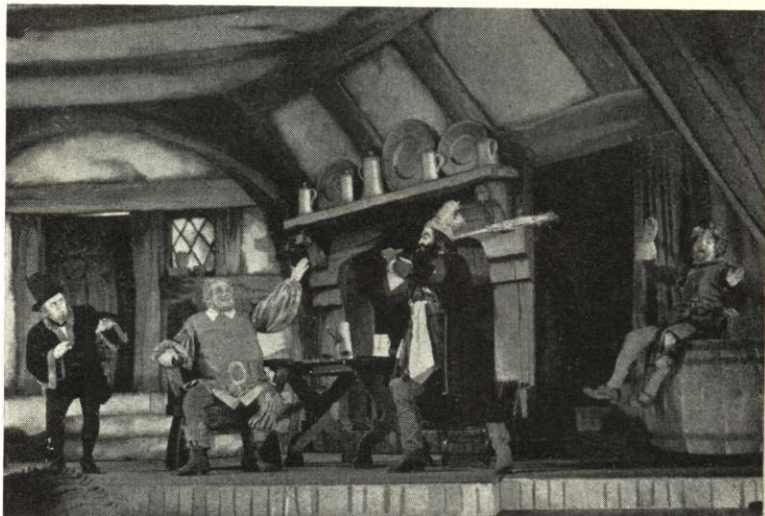
A katonai amfiteátrum kiásott részlete.

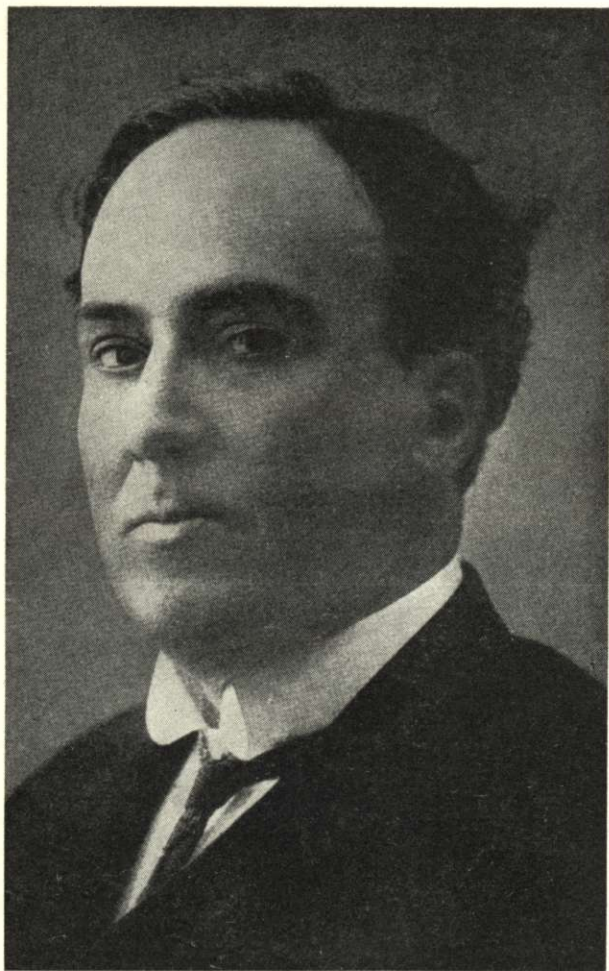
A katonai amfiteátrum területén ideiglenesen elhelyezett két kőkoporsó, amelyek 1938-ban kerültek elő egy óbudai házépítés alkalmával.

Jelenet Verdi Falstaffjából (Operaház). Dobay Livia, Szilassy Margit, Gere Lola, Tamás Ilona. Vajda M. Pál felvétele.

Jelenet Verdi Falstaffjából (Operaház). Laurisin Lajos, dr. Palló Imre, Komáromy Pál, Szügyi Kálmán. Vajda M. Pál felvétele.

Antonio Machado. Spanyol költő.
1875–1939.